ભોલી જ઼ન

અથવા

ધનનું ધાન.

(નાટક ૩ અંકી.)

ઇંગ્રેજીમાં નામાંકિત બુસિકાલ્ટના કરેલા

"કોલીન બાન"

ઉપરથી

પારસીઓને લાગુ પાડીને

રચનાર

કેખુશરો નવરોજી કાબરાજી.

આવૃત્તી બીજી.

મુંબઈ:

મ્હા. રૂ. રાણીનાના યુનિયન પ્રેસમાં છાપ્યોછે.

૧૮૮૮.

ભોલી જાન

અથવા

ધનનું ધાન.

નાટક પાત્ર.

જાંહગીર, બખત્યારજીના ખાનદાનનો નબીરો.
બહમન.
એદલ અંકલેસરિયો.
તેહમુલદારૂ.
હીજો.
ભુલ્યો (ખારવો.)
બેહરામજી ડેપ્યુટી.
વસંતરામ ઇનસ્પેકટર.
શ્યાવક્ષા.
કાવસશાહ.
ધનજીશાહ.
બાઇઆઇ, બખત્યારજીનાં જાંહગીરની મા.
શીરીન.
ધન (ભોલીજાન.)
જીવી (ભુલ્યાની મા.)
ચાકરો, સિપાહીઓ, રામજણીઓ, ઇત્યાદી.

ૐ૧૮૭૧

ભોલી જાન

અથવા

ધનનું ધાન.

અંક ૧ લો.

પ્રવેશ ૧ લો.

સુરત. રાતનો વખત. ચંદની. તાપ્તિના કિનારા ઉપર નાનપરાનો ઓવારો. બખત્યારજીની હવેલીની બાહારનો ભાગ. એક બાજુએ હવેલી, અને બીજી બાજુએ દરવાજો જેની વચેથી નદીના ઓવારા ઉપરથી હેઠલ ઉતરી જવાની સીહડી. વચમાં બાગ. સામી પારે બાકું ગામ. ભુલ્યો ઓવારા ઉપરથી ચહડીને ગાતો ગાતો આવેછે.

બેહાગ—ઠુમરી.

ભુલ્યો—ટીણકી હોડી, નદીપર દોડી જેમ દછાઈની ઘોડી,
હાંકી હું જાવું જલમાં જેમ ટટવાંની જોડી॰ ટીણકી॰
ચાલી ઝાલી પાણીપર તેમ વણ હાલી તે સાલી મારી ગાલી
વ્હાલી રૂમઝુમ રમતી રૂપવતિ મુજ સોડી॰ ટીણકી॰
પાણી છપછપાટ કાપતી પવન વેગી જાય છડછડાટ છોડી
તીર જેમ રામબાણથી સોડી॰ ટીણકી॰
(જાંહગીર આવેછે.)

જાંહગીર—(હલુસે) ભુલ્યા, તું છે કે ?

ભુલ્યો—જી છાબ. સુંજ તો. જોવની હું સું કે કોઈ બીજો ?

જાંહગીર—હોડી તૈયાર છે?

ભુલ્યો—તૈયાર! પેલા ટેકડા પસાડી છંતાડી રાખેલી.

જાંહગીર—ધન કેમ છે? આજે મને યાદ કીધોછ કે?

ભુલ્યો—જાદ પુસોસ? આ કાગદ આપેલું. (કાગજ શોધેછે) રાત દિવછ બસાઈને તું વણ કરાર ક્યાં સે? જો, ભાઇ, પેલા ભાઠાં બણી દીવા દીઠ્ઠો?

જાંહગીર—હા. એ મારી ધનના ઝુપડાંની બતી છે.

ભુલ્યો—એ દીવા કને બસારી ધન છારી રાત બેઠીને આણીફા તારી બારીમાં બતી બળે તે જોયા કરતીસે.

જાંહગીર—મારી પનોતી ધન! ભુલ્યા, તું સજાગૃત રેહજે. બધાં ઉંઘશે તેવા આ બારીમાંનો મારો દીવો બુજાશે અને તે મારા આવવાની સીગનલ.

ભુલ્યો—(સ્વગત) એ પેલું કાગદ કેણીફા મુકાયલું? (શોધેછે.)

(બહમન આવેછે.)

બહમન—જાંહગીર, એ કોણ સાથ વાત કરેછ?

જાંહગીર—એ તો ભુલ્યો છે, મારો વિશ્વાસુ પારસી.

બહમન—નકરો તારો ભૂત! તારો ઓલાજ!

ભુલ્યો—હે? હું જો છેટનો ઓળો હોવું તો છેટ મારા છરખો લંગડો હોય. છરોવરના છોટા જેવા છોભતા છેટનો હું ઓળો વળી ઓડો હોવું?

બહમન—મારી મતલબ કે તું તારા શેઠની પુઠ છોડતોજ નથી.

જાંહગીર—નહીં. એ મને ને હું એને કદી નથી છોડવાનો. એની ગરીબ મા જીવી મારી દાસી છે. દસ વર્ષ ઉપર એ એક જુવાન ગબરૂ છોકરો હતો. અમે સાથે રમતા હતા. એક દહાડે ગુસાનો માર્યો મેં એને મારી અગાસી ઉપરથી નીચેના ઓવારાપર ફેંકી દીધો તે દહાડથી બિચારો સદાનો ઓડો થયો તે મારે લીધે.

ભુલ્યો—જોજે હને? તેમાં છું? મારા છેટ પર હું મારો જીવ કાઢી લાખતોસું. અરે બહમન, ભાઈ તું છું જાણતોસું? જે ટાણે હું મરવા છુટેલો, તે ટાણે મારા છેડે સ સ મહીના છુધી મારી કેવી સાકરી કીધેલી. મારા બિસાના આગલથી જરા ખછેરે? તો જરા નહી

બહેકેલો. ને મારા ઉપર બોર બોર જેવડાં આંસુ પાડેલાં. બબર સે? તે દીથી મારૂં ધડ નાનું ને નાનું થતું સાયલું, પણ મારૂં દીલ મારા છેટને વાછતે મોટું ને મોટું રહેલું. હવે!

જાંહગીર—ડાહ્યો ના થા! હવે જા, ભુલ્યા.

ભુલ્યો—આ સાયલો. છાબ મેરબાન.

(ઓવારા ઉપરથી નદીમાં ઉતરી જાયછે.)

બહમન—જાંહગીર, હું એક વાત પુછું? મને ખરેખરૂં કેહ કે શીરીનને પરણવાનો તું ઉમેદવાર છે?

જાંહગીર—એ પુછવાનું શું કારણ?

બહમન—કાંકે આપણે બે સગા છીયે, અને શીરીનના પ્યારમાં કદાચ હરીફ થઇ પડીયે. તું જાણેછ કે શીરીન જેમ તારી માસીની દીકરી તેમ મારી કાકાની દીકરી છે. હું તો એક મુસાફર ભાઇ છું. મારા લશકરી નોકરીના ધંધાને સર આજે અહીં ને કાલે ક્યાં છું. મારી લાંબી ગેરહાજરીમાં મોટા ફેરફારો થઇ ગયા. શીરીનનાં માતબર માબાપ મરી ગયાં, તારા બાપ બખ્તયારજીના બરજોરજી ગુજરી ગયા, અને શીરીન તેની બાપીકી દોલત સાથ તારાં વીધવા માતાજી બાઇઆઇના આશ્રય તલે રહીછ. મારી શીરીન અંહી રહીછ તેથીજ હું તેને બામુદત મળવા આવનારો પીતરાઇ પણ આજ એક મહીનો થયો તારી આ સુંદર હવેલીમાં ઉતારાનો આશ્રય પામ્યો અને તારાં માતાજીની મેહરબાનગી ભરેલી મેમાનદારીનો હું નસીબવાન થયો. વાસ્તે જેમ મારા ઉપરનાં તારાં હેશાનથી તેમજ શીરીન ઉપરનાં મારાં હેતથી હું માગુંછ કે શીરીન વિષેનો તારો વિચાર મને ખરેખરો જણાવ. (બાઇઆઇ આવેછે.

જાંહગીર—બહમન, મારો ખરેખરો જવાબ છુપ્યો છે. શીરીન સાથની મારી સગાઈ વિષે તું મને પુછેછ——

બાઇઆઈ—(વચ્ચે નીકલી આવીને) અને તેનો જવાબ હું આપુંછ.

જાંહગીર—(સ્વગત) મારાં માય! ક્યાંથી?

બાઇઆઈ—ભાઈ બહમન, હું જાણુંછ કે મારી શીરીન ઉપર તેં તારાં દિલમાં કાંઈ ઉમેદ બાંધીછ, પણ તે ફોકટ છે. શીરીન સાથ તો મારા દીકરાનું નકી ગોઠવી રાખેલું છે.

બહમન— તેમ હોય તો મુબારક! પણ બેઅદબી માફ કરો તો પુછુંજી કે જાંહગીર ઉપર શું શીરીનની ખરેખરી ખુશી છે?

બાઈઆઈ—જો મારો ઘેરશોભિત સપૂત! કોઇબી છોકરી એને જોય તો પછી પરણવા સારૂ પુછેબી કે?

બહમન—પણ હું કાંઈ છોકરી નથી વાસ્તે હું પુછી શકુંછ કે તમારી કાંઈ ભૂલ તો નથી?

જાંહગીર—બચીત મારાં માયની ભૂલ છે. હું જાણુંછ કે શીરીનને મારી રતિભારબી દરકાર નથી. મારા કરતાં તો એ પુતલીને બહમન વધારે પસંદ છે.

બાઈઆઈ—નહી, નહી. તે નહી બનશે. બહમન, તુને અમસો પોતીકો જાણી ખરેખરો ભેદ કહુંછ. મારા બેહસ્તી બરજોરજી પોતાના ખોટા ખરચોથી બખ્તારજીના ખાનદાનની બાકીકી જાગીર એદલજી અંકલેસરિયાને ગીરવી મુકી ગયાછ. શીરીન પાસે દોલત છે ને જાંહગીર સાથ એને પરણાવી શીરીનની દોલતથી આ મારો વાડી વજીફો કરજના બોજામાંથી છોડવીશું. શીરીન ને જાંહગીર બચપાણુથી સાથે ઉધરેલાં છે વાસ્તે અજાણાઓને પરણાવીયે તેઓ વચે જે નવો પ્યાર બંધાય તે——

જાંહગીર—મુગાં રહો, માયજી, હું બધું જાણુંછ. પ્યાર વગર પરણવું ખોટું, પછી તે પ્યાર તમે નવો કે જુનો કહો. એદલ અંકલેસરિયાના કબજામાંથી આપણી મીલકત છોડવવાની તો ખરી, પણ અગર શીરીન આખા સુરત શેહેરને પોતાના ખીસામાં લઇ ફરશે તોપણ તેના પ્યાર વગર હું તેને પરણવાનો નથી.

બાઈઆઈ—જોયું બખ્તારજીનું ખાનદાની લોહી!

જાંહગીર—બહમન, તારો પ્યાર શીરીનપર હોય તો પરણજે. શીરીન તુને મુબારક છે! (શીરીન આવેછે.)

શીરીન—શું? શું મુબારક છે?

જાંહગીર—શીરીન, હું તુને ખરેખરૂં કહું. બહમનને——

બાઈઆઈ—જાંહગીર! જાંહગીર! ચૂપ રેહ.

શીરીન—કાંય માસી? બિચારાને બોલતો અટકાવોછ કાંય? બોલરે જાંગલા!

જાંહગીર—આપણો બહમન કેની તે——(એક ચાકર આવેછે.)

ચાકર—બાઈસાહેબ, એદલ અંકલેસરિયો મળવા આવ્યોછ.

બાઈઆઈ—અત્યારે! રાતની વખતે! બોલાવ તેને! (ચાકર જાયછે.) એ પાપ ક્યાંથી આવ્યું? મુવો ખરો નહી પણ ગામડિયો ભરૂચો! એકમારગી ભરૂચાઓના આબરૂદાર નામને મુવો એબલગાડુ! મુવાની સાકરિયા જીભમાં સોમલ છે, ને ગરીબ ગેટાનાં ચામડામાં નાતરસ વરૂ છે.

જાંહગીર—સાહુકાર કોચીનો! અડવો વેપારી પણ પુરો જુગારી!

શીરીન—હું ઓળખુંછ મુવા ચોરને. મને તો એ કીચલમાંના લેવટાને જોતાંજ બીહીક લાગેછ. માસી, મુવાને તમેજ રાખ મીઠું દેજો, તેટલાં અમે લોકો આંહી નદીપર ચંદની ઘોરીએછ. ચાલ બહમન. જાંગુ, તુંબી અમારી સાથે આવ.

જાંહગીર—જેનાથી તમે બીહોછ તેની આગલ માયને હું એકલાં કેમ રાખું? શીરીન, બહમન, જાવો, ફરી આવો.

બાઈઆઈ—વારૂં જાવો, દુર ના જતાં. (બહમન અને શીરીન જાયછે.) જાંહગીર, તું શીરીનને એની સાથ છુટી ફરવા ના દે.

જાંહગીર—હું ખરાં દિલથી ચાહુંછ કે તેઓ એકેકને દિલોજાનીથી પસંદ કરે ને પરણીને સુખી થાય. (એદલ ચાકર સાથ આવેછે.)

એદલ—ભલે મયલાં! આ એક ગરીબડાની ભેટ કબુલ રાખો. થોડો ભરૂચી ગુંદરપાક તમારે વાસ્તે લાયવોછ.

બાઈઆઈ—નહીજી, માફ કરો. મારા વર બેહસ્તી થવા પછી હું કોઈનું કાંઈ રાખતી નથી.

એદલ—ના, ના, રાખો. એ કાંઈ તમારે વરે નથી. એ તો ભાઇને વરે છે. તાડના દારામાં ભાઇને જરા ગુંદરપાક ખવડાવો કેં મજખને તરી થાય. મારા સમ, લેવો. મારૂં લોઈ પીયે, મારૂં ચારમનું બોટું ખાય, જો નઈ લેવો તો.

બાઈઆઈ—(ચાકરને) લઈજા બા, રાખ. (ચાકર લઇ જાયછે.) ભરૂચા ભાઈની બોહોસ આગલ આપણુ સુરતવાલાંઓનું નહી ચાલે.

એદલ—(સ્વગત) વારે! તારો ઠસ્સો! નરી નવાબ સાબની બેગમ!

બાઈઆઈ—એદલજી શેઠ, કાંઈ અત્યારે તસ્દી લીધી? કાંઈ રાતે આવવું પડયું?

એદલ—આજી. મારી ગરજે આયવોછ. રાતે આવવાની બેઅદબી તો થઇ, પણ જેવારે પેટપર સાપ આવી પયડો તેવારે——

બાઇઆઇ—પણ છે શું?

એદલ—ભીડને લીધે આત ચપટીમાં આવી પયડોછ——

બાઇઆઇ—વારૂ પછી?

એદલ—એંસી અજાર રૂપીઆ મને કાલને કાલ ભરવા જોઇયે. કાલે જો નઈ ભયરા તો ભાડાંની મારી મોટી જમીન મારા આતમાંથી જાય. તમારી મદદ ઓય તો ઉં તે રૂપીઆ ભરૂં.

બાઇઆઇ—મારી મદદ? શી રીતે?

એદલ—બાઈ, તમે તો વિસરભોલાં બઉ! તમારી જાગીર પર મારો ગીરવીનો અક છે, તેની મુદત ગીઆ મેર મઇનામાં પુરી થઈ.

બાઇઆઇ—તે આવતે મહીને અમે છોડવીશું.

એદલ—કાલને કાલ આપો તો કેવું? મને તો એંસી અજાર કાલેજ જોઇયે. કાલેબી આપવાના ને આવતે મઇનેબી આપવાના.

બાઇઆઇ—પણ મારાથી એટલું જલદી કરજ અપાશે નહી.

એદલ—ને મઇનો રઇને કાંથી આપશો? બેઅદબી માફ છે, પણ તમે તો શીરીનબાઈના આઇતા પૈસાપર કોઈતું મારવાની રા જોવોછો——

જાંહગીર—એદલજી, બોલો તે તપાશીને બોલો. તમોને શી સત્તા કે——

બાઇઆઇ—જાંહગીર, જાંહગીર, થંડો થા. હમણા તો જરા પેલી ગમ જઇને બેસ. (જાંહગીર પછવાડે જાયછે.)

એદલ—બેટીબાપ ઉછાછલો! પણ બાઈ, તમે એવી આશામાં છો કે જાંગીરશા શીરીનબાઇને પણશે અને તેના પૈસાથી તમારી જાગીર મને મારગેજ છે તે છોડવશો, પણ તેમ નથી થવાનું. સુજમાં રેશો, સુજમાં.

બાઇઆઇ—કેમ વારૂં? તમે વધારે જાણો કે હું?

એદલ—બેઅદબી માફ છે પણ તમે કાંઈ નથી જાણતાં. જાંગીરશાને શીરીનબાઈ ભાવતી નથી ને જો ભાવતી ઓય તો બૈરી કરવાની જાંગીરશાની રીત દુનિયાંથી ઉલટીજ છે.

બાઇઆઇ—એટલે? તમે ભેદમાં એ શું બકોછ?

એદલ—મેં કહ્યું તે ખરૂં છે. જાંગીરશા બચારો ફસેલો છે બીજી પોરીના પ્યારમાં. એ બેના વચે બેઠીબાપ એવો ફસેલો છે કે તમોનેબી ફસાવશે અને સાથે મનેબી મારશે.

બાઈઆઈ—તદન જુદી વાત છે.

એદલ—દાદાર ઓરમજ્દ કરેને એ વાત જુઠી હોય. પણ પેલી ઝાડાંના કિનારા પર બતી બળેછ તે જોઈ? તમારા દીકરાનો ડોલો તો તાં પેડેલો છે, સમજયાં? તમારી શીરીનબાઈ જો જાણે કેની કે જેને તેવણ પણવાના છે તે ભાઇ તો તમે બધાં ઊંઘમાં પડયાં કે રોજ રાતે ગેરમાંથી સટકીને પેલી સાંબેની માશુકને મળવા નદી પાર કરી જાયછ તો એજ બચારી શીરીનબાઈ એજ નદીમાં નખાવી દે.

બાઈઆઈ—અફસોસ! ત્યારે શીરીનને પરણવાની જાંહગીરની આનાકાનીનો ખરો ભેદ તો કેથો એ છે! અરેરે! જાંહગીર, અકલ કેમ ગુમાવેછ! ને તેબી વળી કેવે બારીક વખતે!

એદલ—હુંબી તેજ કેતોતો, બાઈ.

બાઈઆઈ—એ ગામડિયણનો ખ્યાલ એને છોડવો પડશે.

એદલ—કેમ જાયણું? જામીનગીરી શી? બાઇઆઈ, મને તો કાલને કાલ મારા એંસી અજાર રૂપીઆ અપાવો, યા નઈતો કે જાંગીર-ભાઇ સાથ પરણીને પૈસા ભરવા સારૂ શીરીનબાઈની સઈ અપાવો.

બાઈઆઈ—તે એટલું જલદી કદી નહી બનશે. એદલજી, તમે અમારો નાશ કરશો.

એદલ—તારે શું હું મારો નાશ કરૂં?

બાઈઆઈ—તમે જાણોછ કે મારીથી એકદમ રૂપીઆ અપાવાના નથી, વાસ્તે તમે મને ખામખા સતાવવા સારૂ ઉતાવલ કરોછ.

એદલ—અરે! અવાક્ષે પસેમાન! હું તમુને મારા જીવના કરતાં વધારે ચાઉંચ ને તમે એમ શું બોયલાં? વારૂં ચાલો હું કેઉં તેમ કરશો? મારાં લેણાનાં પેટાંમાં તમે પોતે તમારી પોતાની જામીનગીરી મને આપો, અને પછી હું રૂપીઆનું નામ નઈ લેવું.

બાઈઆઈ—એટલે? તે શું?

એદલ—નઈ સમયજાં? બેઅદબી માફ કરો તો સમજાવું. તમારાં સારાંની વાત છે ને તેમાં મારૂં પણ સારૂં થાયછ. તમારા બખ્તયારજીની મીલકત ઉપર મારો અક છે, તેને બદલે તમારી મોબત ઉપર જીંદગી સુધી મારો અક બખશો ને હું લેણું માડી વાલું.

બાઈઆઈ—(અતિયંત ધિક્કાર સાથે) શું? તું દિવાનો બન્યોછ?

એદલ—આ, આ, હું તમારી ઉમેદમાં દિવાનો થયોછ ને તેબી આજ બબે વરશ થયાં.

બાઈઆઈ—બેઅદબ કંગાલ, મારો દીકરો જવાબ દેશે ને લેશે. (હાંક મારેછે.) જાંહગીર!

જાંહગીર—(ધસી આવીને) જી, જી.

(શીરીન અને બહમન આવેછે.)

એદલ—કેમ શીરીનબાઇ? }
જાંહગીર—કેમ માય? } (સાથે.)
શીરીન—કેમ સાહેબ? }

બાઈઆઈ—(સ્વગત) શીરીનબી અહીં છે! એ ચંડાલ તેને પેલી વાત કહીને અમે સર્વનું સત્યાનાશ વાલશે. (મોટે) કાંઈ નહી, છોકરાંઓ, કાંઈ નહી.

એદલ—(શીરીનને) આવો બેન.

શીરીન—વારૂજી. (બહમન, જાંહગીર અને શીરીન પાછાં જાયછે.)

એદલ—જુઓ બાઇઆઇ, અવે હું બોલ્લું કહુંછ. તમે મારા સપાટામાં આયવાંછ. તમારા દીકરાનો ભેદ હું સિવા બીજા કોઇએ જાણ્યો નથી ને તમે જો રાજી થશો તો એ ભેદ મારી પાગડીમાંના ગાભા પેઠે ઢાંયકો ને ઢાંયકો રેશે.

બાઈઆઈ—નીચ કુતરા! હું તુંપર ધિક્કાર સાથ થુકુંછ!

એદલ—તે તો હું બબે વરશ થયાં જાણુંછ. પણ તમારા થુકવાથી કાંઈ દીલનો ગા રૂજાયો નથી. અમણા તો હું રજા લઉંછ, જવાબ લેવા કાલે આવીશ તેટલાં વિચાર કરજો, ગોર કરજો, દરિયાફત કરજો. બેસોજી, (જાંહગીરને દૂરથી) સાહેબજી! (જાયછે.)

બાઈઆઈ—ઓ કમબખ્ત! જાંહગીર!

જાંહગીર—(ધસી આવીને) જી માય, શું છે? એ અંકલેસરિયો એદલ શું કેહેછ?

બાઈઆઈ—ભાઠાને કિનારે પેલી સામેની બતીનો ભેદ એ મને કેહવા આવ્યોતો!

જાંહગીર—ખરે! ત્યારે શું મારો ભેદ પકડાયો? ઓ માતા! શીરીન તરફ બેતમા અને થંડો રેહવાનું મારૂં કારણ તો તમે જાણ્યું.

બાઈઆઈ—જાંહગીર, તારી શુદ્ધી કયાં ગઇ? એ ફુકતી કોણ છે?

જાંહગીર—આખાં ભાઠાંમાં એ "ભોલીજાન"ને નામે વખણાયલીછે. આખા ગામમાં એની તારીફ છે, અને એ ભોલી પણ એટલી ભલી છે કે જેઓ એને જોયછ તેઓ એને ચાહેછ અને જેઓ ચાહેછ તેઓ સઘળા એને પોતાના જીવજાન જેવી ચાહેછ, તેથી એ સર્વના મોહમાં "ભોલી જાન" થઈ પડીછ અને એજ અટકે ઓળખાયછ. એનું નામ ધન છે. એનો બાપ ગરીબ બિચારો તેહમુલદાર તાડીવાલો છે જેનો ધીકતો ધંધો સરકારની શખતાઇઓ તલે તદન નાશ પામ્યોછ.

બાઈઆઈ—એક તાડીવાલાની દીકરી! કાછરી વાલીને કામ કરતી ઉઘાડે પગી અંધ્યારડી!

જાંહગીર—માયજી, તમે ભુલી જાવોછ કે આપણ પોતે મોબેદનાં ફરજંદ છીયે અને આપણું અસલ વતન પણ નોશારીજ છે. ગમે તે છે, પણ અમે બે વચે ખરી મોહબતે ઓટો અંતર દૂર કીધોછ. મોહબતે તેને મારા સરખી પદ્મિની બનાવીછ. ઓ માય! તમે તેની આબરૂને વગોવોછ તેમ મારી છાતીપર લાત મુકોછ. મારી ધન તે મારૂં ધન છે. તેના ગરીબડા પ્યારનાં સુખને બદલે શીરીનના પૈસા ઉપર વેચાવાનું દુઃખ હું નથી લેવાનો.

બાઈઆઈ—વારૂં દીકરા! જેમ તારી મરજી! તું જે તે વાતે સુખી થાય તેમાં હું તો રાજી. બખત્યારજીના ખાનદાનની તારી બાપીકી જાગીરનો તું પાછો ધણી થાય ને સુખી થાય તેટલા વાસતે હું શીરીનને તારી સાથ પરણાવવા માગુંછ. તું તે ના પાડેછ તો તારાંજ સુખને વાસ્તે તારો બાપીકો વજીફો છોડવવાનો બીજો એક ઉપાય જે આ એદલ બતાવી ગયોછ તે——

જાંહગીર—શું? એ મારવાડીઓનો મારવાડી કાંઈ ઉપાય બતાવેછ? તે કબુલ કાં નહી કીધો?

બાઈઆઈ—મેં તે નથી કબુલ કીધો પણ હવે મને કબુલ કરવો પડશે. તારે ખાતર તું મને તે ફરજ પાડશે. તે આપણી મીલકત ઉપરનું માર્ટગેજ રદ કરવા માગેછ તે એવી શરતે કે હું-હું-હું તેને પ-પ-પરણીને તેની ધણીયાણી——

જાંહગીર—શું? તમે મારાં માય, તમે એ મુજી કંગાલને——

બાઈઆઈ—ચૂપ, ગડબડ ના કર, ફજેતી ના કર. આપણી જાગીર તો માગનારના હાથમાંથી છોડવવી જોઇયે. તુને સુખી તો કરવો

જોઇયે. અને તેટલા વાસ્તે આપણ બે મા દીકરામાંના એકે પોતાની આબરૂનો ભોગ આપવો જોઇયે. તું શીરીનને પરણવામાં તારો ભોગ આપેલો સમજેછ તો નાચારીથી તારી ખાતર મારે ભોગ આપવો. તું હજી બચ્ચું છે, તારે આખો ભવ લેવોછ, મારાં વરસ હવે ભરાઈ રેહવા આવ્યાંછ, વાસતે હું-હુંજ——

જાંહગીર—નહી, મારી વ્હાલી માતા, હું કબુલ નથી કરવાનો. હું મારો ભોગ નથી આપવાનો, તેમ હું તમોનેબી ભોગ આપવા નથી દેવાનો. એ નાપાક નિંદાખોરે જે પાપી જીભથી તમોને આ અપમાન કીધુંછ તે જીભને તેની જડમાંથી હું ખેંચી કાહાડું અને——

બાઈઆઈ—બેવકુફ નાદાન, કાલ રાત અગાઉ તો આપણ ભીખારી થઈ પડીશું, આ મીલકતની જાગીરીથી બાતલ થઇ રખડીશું. મુફલેશી અને ફજીયતી આ ઉંબર ઉપર એક બિહામણા ભુત પેરે ઉભીછ તે કાલે ઘેરની અંદર આવશે. આખું ગામ જ્યાં નાલેશી કરશે ત્યાં તું કેટલાં જણની જીભ ખેંચી કાહાડશે?

જાંહગીર—ઓ માય! મારી વ્હાલી માય! હવે આપણે શું કરીશું? શીરીન સાથનાં મારાં લગ્ન તો કદીજ નહી બને.

(ભુલ્યો ઓવારાને રસ્તે ઉપર આવેછે.)

ભુલ્યો—છીત! છીત! કેટલા મોટા છાદે વાત કરતાં સો? છીરીનબાઇને બધું છંભલાતું સે. તેવણ અંહી આવેસ.

બાઈઆઈ—રખે આ ખારવાએ આપણો બધો ગભરાટ સાંભલ્યો હોય!

જાંહગીર—ચિંતા નહી, માતા. મારા કોઇબી ભેદ મારા પોતાના કરતાં એના છુપ્યા હવાલામાં વધારે સલામત છે.

બાઈઆઈ—ઓ! બિચ્યારી શીરીન આવેછ! હું તેની આગળ કયે નાકે ઉભી રહું! હું તો જાઉંછ. દીકરા જાંહગીર, જો હજીબી રાત આપણા હાથમાં છે તેટલાં કાંઈ વિચાર કરજે. (જાયછે.)

ભુલ્યો—છેટ, છેટ, હજી બાઇને બધી ખબર નથી સે હોંકે? હજી તેવણ જાણતાં સે નથી કે તમે તો ભોલીજાનને પરણી સુકયા સો.

જાંહગીર—ચૂપ! મારી એ મૂર્ખાઇ મારાંજ મોહડાંમાં મારવા તુને કોણ કેહેછ?

ભુલ્યો—ભુલ્યો માબાપ. હું ભુલ્યો.

જાંહગીર—અરે! મારી કુલવાન અને મગરૂર માતા જ્યારે ખરેખરૂં જાણશે ત્યારે કેવી દુખી થશે. અરે! હું ધનને એની વહુ દાખલ રાખવાને એને કહીજ કેમ શકીશ! ધન એક નોરાકરી ગો- રાણી, જેની ભાષા હલકી અને જેના ઉચ્ચાર ગામડિયા, જે બોલવે ચાલવે અણઘડ અને જે વાતચીતમાં જંગલી, તેને હું મારી મોહર- દાર ખાનુ દાખલ મંડલીમાં દાખલ કેમ કરીશ! અરેરે! મેં આ શું કીધું!

ભુલ્યો—અરે ના! ના! ના! છેટ, એ તેહમુલદાર તાડીવાલાની દીકરીને શું તમે આ મોટા મેહલની વહુ કરછો? તેના બાપને ઘેરેજ ઠીક સે, તમારે ઘેર તેને લાવછો રખે.

જાંહગીર—મુગો મર, ગધા! મારી પોતાની પરણેતર માહબુબને આવું કેમ બકેછ? વાંક બધો મારો છે. એનો શો વાંક? મારી ગરીબ, નિર્દોષ, ભોલી, પણ ફરેશતાની ખસલતની અને પરીની સુરતની——

ભુલ્યો—ખુબસુરત? આજ સુધી એક એવી આરસી બનેલી સે નથી કે જે ભોલીજાનનું રૂપ પુરેપુરૂં બતાવી છકે. જો કદાપી આ- કાછના દેવોને પોતાને પરણવું હોય તો ભોલીજાન કરતાં બીજી પરી તે લોકોને મળે નહી. એને મારી હોડીમાં બેછાડીને હું તમારે છાર નદીમાં ફેરવતો સું તાણે માસલાંઓ એ પરકાછ જોવા નીકલેસ ને આકાછ- માંથી પવન નીસો ઉતરી એ લાડલીના ઝુલફાં છાત લાડ કરતો સે.

જાંહગીર—બધો વાંક મારો, હું એકલાનોજ છે, ને હું એકલોજ બધું ખમીશ.

ભુલ્યો—ને મારો વાંક નથી સે કે? હું શું નહી ખમું કે? અરેરે છેટ, તારા આંસુનું એકેએક ટીપું હું પી જાવું, ને તારી વિપત્તીનું છંધુ ઝેર હું ગલી જાવું, ને પસી મારી બોસીએ એક ધ્રંટીનું પઈ બાંધીને તારાં છંધાં છંકટને મારી છાતે નદીનાં તલિયાંમાં ડુબાડું.

જાંહગીર—મારા નિમકહલાલ ભુલ્યા, જા હોડીપર. હું હમણા આવી લાગુંછ. આજ રાતે આપણ પાર ઓલંગીને ભાડે જઈશું.

(જાંહાંગીર જાયછે.)

ભુલ્યો—બચી મોહકાણ બાપ બેરામની સે. બસ્સા એદલ અં- કલેછરિયા, તું આ અછલી જાગીરને પસાવી દેવા માગેસની? પણ જોવું બસ્સા સોર, તું મારા છેટનો ને બાઇનો કેમ નાછ કરેસ? બસ્સા તારી બોંછપર મારો છેટ આ છીરીનને પણછે ને ફર પણછે. છીરીનનું દિલ

તો પેલા બમનું તરફ સે, પણ હું એને મારા છેટ છાતે પરણાવી આપાછ. (કાગળ ખીચી કાહડીને) ઓ! કાગદ તો મારી ટોપીમાં રહી ગયલું! ધનેં મારા છેટને માટે આપેલું. મેં ઘણું ખોયલું પણ તે પાયલુંજ નહી. હવે તો એ છેટને કામનું નથી. ઠીક તાલ હાથ આવી. આ છેટનું છરનામું ફાડી લાખું ને કાગદને બીજાજ કામમાં લેવું. આવ બસ્સા એદલ, તું વીકરાલ વરૂ સે તો હું મછતાન ગોધો સું. ને જોવું હવે તું જીતેસ કે હું? (વાંચેછે) "મારાં જીગર, તારી ધનને કેમ વિસારી બેઠો? "તુને દીઠો નથી તે બે દિવસ બસેં વરસ જેવા લાંબા લાગેછ. વેહલો "આવી ભેટ, વ્હાલા, તારીજ ધન."

(બહમન અને શીરીન ગાતાં ગાતાં આવેછે.)

ગજલ.

શું ખીલી છે ચંદની આ રલિયાતિ રાત,
સુશોભિત તાપિ ગુજરાતની માત ૧.

બિછાવ્યો નદીપર જડીદાર ફરસ,
રૂપેરી છે ઓપિત શોભિત ભાત. ૨.

રંગીલી રસીલી રાજધાણી સુરત,
પ્રકાશિત રચનાથી થસ તું પ્રખ્યાત. ૩.

શીરીન—શું થયું? બધાં ક્યાં જતાં રહ્યાં? વખત થયો કે? પણ આપણે ઘેરમાં જવા અગાઉ, બહમન, તું મને કેહ કે તું આમ એકવડિયો જેવો એકલો ક્યાં સુધી રેહશે?

બહમન—એટલે, શીરીન?

શીરીન—તું પરણવાની ઉમેદ રાખેછ કે નહી?

બહમન—અલબત, એ ઉમેદ સહુને હોયછ.

શીરીન—કોણ સાથ?

બહમન—કોણ સાથ? વળી ઓરત સાથ.

શીરીન—પણ કેઈ ઓરત?

બહમન—તે હું નહી કહું, શીરીન. મને ના પુછ. વખત આવશે ત્યારે તું સહુથી પેહેલાં જાણશે, પણ હાલ હું જુદો થવા ચાહતો નથી અને તોપણ સાચો થવાની હીમત કરી શકતો નથી.

(ઘેરની અંદર જાયછે.)

શીરીન—હું જાણુંછ, એ મને ચાહેછ. એ મધુર બુલબુલની માયાએ મારાં જીગરમાં માળો બાંધ્યોછ. જાંહગીર મને ચાહતો નથી અને તેનો હાથ મને જોઇતો નથી. (જવા માંડેછે)

ભુલ્યો—(સ્વગત) ના, ના. તેમ નહી બનછે. (મોટે બહમનને બોલાવતો હોય તેમ) અરે છીન ! છીત ! છેટ, છેટ !

શીરીન—કોણ છે ? કોણને પુછેછ ?

ભુલ્યો—જી, એ તો હું ભુલ્યો હોડીવાલો સું. પેલા છેટને છાર હોડી લાવતો સું. તેની નદીપર વાટ જોતો સું.

શીરીન—કીયો શેઠ ?

ભુલ્યો—એ ઓલ્યોજ તો ! પેલો હવણા તમારી છાત વાત કરી ગયલો તે ?

શીરીન—બહમન !

ભુલ્યો—હઉવે, તેજ બહમનુ છેટ !

શીરીન—શું બહમન આવી રાતે નદીમાં ફરવા જાયછ !

ભુલ્યો—તે કોણ જાણે ? પણ હું તો એટલું જાણુતો સું કે રોજ રાતે કોઇવાર દછ, કોઇવાર છાડાદછ, કોઈવાર અગિયારને ટકોરે એને વડ હોડી લાવતો સું ને પેલી પારે ભાડે હાંકી લઈ જાતો સું. બાઈ, તમે વાંછતાં છીખેલાં ?

શીરીન—હા, કેમ ?

ભુલ્યો—જરા આ કાગદ જુવોની, (પેલોજ પત્ર દેખાડેછે) બહમનુ છેટના ખીછામાંથી પડી ગયલું. કાંઇ કામનું સે કે ? જો નકામનું હોય તો મારી તપકીર બાંધવા મને પાસું આપો. (શીરીન વાંચેછે.) (સ્વગત) જોવું હવે, એ છીરીનબાઈ બહમનુને કેમ પણતી સે ? જોવું બસ્સા એદલ, તું મારા છેટની જાગીરને કેમ લુટી લેસ ?

શીરીન—(સ્વગત) કોઈ પરભાડી ઓરતનો પ્યારપત્ર ! બહમનની પાસેથી નીકલ્યો ! આ ! એ કોઈ ઓરતની ઉમેદ વિષે હમણાજ બોલ્યો તે એ કે ? આ ! કેવી શોધ ! એના પ્યાર વિષે હું ઠગાઈ !

ભુલ્યો—બાઇ, હું જાઉંસ. પેલી છીકલેલ થઈ.

શીરીન—શીગનલ, શાની ?

ભુલ્યો—પેલી ભાઠાંભણી બતી બળેની ? તે એક ઝુપડાંની બારી સે. એ બતી આંખ્યો મારીને ઈછારત કરતી હોયની તેમ વખ્તે

દેખાતી સે ને વખતે બુજાતી સે. તે જાણે કે પુસેસ કે આવોસ કે? તારે આ હવેલીમાં બતી દીછતી સેની તે જવાબ દેતી સે. ના કેહવાની હોય તારે બતી એજ પરમાણે આંખ મારતી સે, પણ જે ટાણે હા કેહવાની હોતી સે ટાણે બતી બુજાઈ જાય. બતી બુજાઇ કે બહમનુ છેટ બારી કુદાવીને આવે ને હું મારા છેટને પેલી પારે હંકાડી જાતો સું. હે! જુવો જુવો! પેલી બતી બોલાવતી સે. (ભાઠાંની બતી એક વખત ફેરવેછે) એ એક! (બતી બીજી વખત ફેરવેછે,) આ બે! (બતી ત્રીજી વખત) આ તયણ. હવે આ બારીમાંથી જવાબ જુવો! (બારી ઉપરની બતી બુજવાઇ જાયછે.) જોયો જવાબ? હવે છેટ આવછે, નાકો! નાકો!

શીરીન—ઉભો રેહ, ભાઇ! આ તેં મને ભેદ કહ્યો તેનું ઇનામ લે! (રૂપીયો આપેછે) અને હું એનો ભેદ જાણુંછ તે બહમનુ શેઠને કેહતો ના.

ભુલ્યો—બહુ છારૂં. (સ્વગત) બહમનુ છેટને તો ખસીત નહી કેહવાનો.

શીરીન—કોઇના પગલાં સંભળાયછ. ખચીત એજ હશે.

(ઘેરમાં જતી રહીને બારીએથી બાહાર જુવેછે. જાંહગીર કાલો જમો ઓઢીને આવેછે.)

જાંહગીર—(હરૂસે) ભુલ્યા.

ભુલ્યો—તેયાર સું. (બેહુ નદીમાં ઉતરી જાયછે.)

શીરીન—(બારી પરથી) હા એજ! બહમનુજ! અરે અફસોસ! (અંદર જાયછે.)

પ્રવેશ ૨ જો.

ચાંદની રાત. ભાઠાંનો કિનારો. રેતીના ડુંગરા અને ઝાડો, પેલી પારે સુરતનો દેખાવ. એદલ અંકલેસરિયો એકલો.

એદલ—બરાબર એજ. પેલી ઓડીમાં બેસીને ભુલ્યાની સાતે બખ્યારજીની અવેલીને ઓવારેથી નીકયલો તે એજ. જાંગીરજ. એની એ દીલદાર કે કોણ? ખબર કારવી જોઇયે. (હીજો અંદરથી ગાયછે.)

હીજો—"તરસાં છીયે તાડી વણરે, તરસાં છીયે તાડી વણ."

એદલ—એ કોણ? એ તો પેલો પીડે પીડેનો ગરાક, છાકટો, લફંગો ઇજો છે. તફડાવેલી તાડીનું ગરીઉં લઇને સાઉકારીથી ચાયલો કેવો! (પછવાડે જાયછે.)

હીજો—(ગાતો ગાતો આવેછે.)

ઠુમરી—ખમાચ.

તરસાં છીયે તાડી વગુરે, ટટલાટ અસહ્ય કેમ સહીયે. તરસાં.
તાડી તે માડાનું દુધ મરદાની, મહીયારી વાધણ રે. તરસાં.
તાડી તે નાડીની તનદરેસ્તી, શાંત કરે તનમન રે. તરસાં.
સુખ્કારક એ સુકાળ વહી ગયો, આજ બે રૂપીયે મણ રે. તરસાં.
ગામ ગમેરના રડે ગરીબો, ટાળો એ કાળ મ્હાજન રે. તરસાં.

એદલ—(આગળ આવીને) એ કોણ? ઇજો કે?

હીજો—નહી, નહી. હું તો મારો ભાઈ છું.

એદલ—અરે જારે! તુને ઓલયઓ નઈ કે?

હીજો—ઓલએલો તેવારે પુછેલું હું કામ?

એદલ—બેટીબાપ પાધરો જવાબ તો દે. સલુકાઈથી વાત કરવાના પૈસા તો નથી બેસતા?

હીજો—પૈહા? તમે હાઉકાર મારવાડીઓને તો વાતે વાત પૈહા, અને વ્યાજ હુધાં.

એદલ—વારૂ આ તારા આતમાં શું છે?

હીજો—એ તો મારા બાપનો બચકો.

એદલ—પણ એ બચકામાં શું બાંયધું છે?

હીજો—તાડીની ગાંહડી.

એદલ—ચોરેલું બાંદુ છે.

હીજો—ચોરેલું તો નહી પણ તું છોલેલા ઉંદરના માથા જેવું બોડલું બાંદુ તો ખરૂં.

એદલ—ઇજા, ઇજા, તું ધારેછે એવો ઉં બુરો માણસ નથી.

હીજો—તે રહી રહીને હવે કહેલું હા ખપનું?

એદલ—ગામના લોક ધારેછે તેવો ઉં લુચો નથી.

હીજો—નારે! લોકો ધારતાં છે તેવો નહી પણ લોક નહી ધારતાં છે તેવો લુચો! ગામનાં લોક ધારે તેવો નહી પણ હેરના લોક ધારે તેવો લુચો! (બેસેછે.)

એદલ—ઇજા, હું માતબર છું તેમ સખી છું. તારી આલત ઉપર મને કેવી દયા લાયગા કીધીછે! તું આ ઉજાડ કીનારાપર એક રેતાલ ઓમાં જુપડું બાંધીને ઢોરની આલતે એકલો રએલોછે. માંછલાં તે તારો ખોરાક ને તાડી તે તારૂં પીણું છે.

હીજો—નહીબ! એદલજી હેઠ, એ નહીબની વાત છે. તાડીનાં પીઠામાં જેવારે મારા મામા તેહમુલજી તાડીવાલાનો ધંધો ધીકેલો તેવારે હું તાડીનાં પીઠાંમાંથી "નીપારે લેરે મીઠે નીપારે!" એમ હીગણપોરથી હુરત હુધી છુટક તાડી વેચવા જાતો ને હું પાંચ પૈહે હુખી હતો. પણ રાંડ બે જણીઓએ મળીને મને દુખી કીધો, દુખી. (રડેછે.)

એદલ—કોણ બે જણી?

હીજો—એક તો રાંડ હરકાર આબકારીનો ધારો કાઢી બેઠેલી તેથી મારા મામાનો ને મારો ધંધો બંધ પડેલો.

એદલ—તે રાંડ કે? હું મકું જે કોઈ ઓરત ઓસે.

હીજો—તે ઓરત નહી તો મરદ કે? ગરીબ માણહની રોજી ને રોટીપર જે લાત મુકે તે મરદ હોય તોએ ઓરતજ જાણવો. એક તો હરકાર રાંડીરાંડ હરખી——

એદલ—ને વારૂં બીજી કોણ?

હીજો—બીજી મારી ભોલીજાન. તેનાથી હું ખરાબે હાલ થયલો. તેને પણવા મેં મારા બાળપણથી ધારેલું પણ મોટપણે તે મને નહી પયણેલી, તેના ગમના દુખઃમાં હું આ હાલતે પોંહચેલો.

એદલ—તે કોણ વારૂં? કાં રેછે?

હીજો—એ આ ભાઠાંની તીરે ઝુપડાંમાં બતી બળેની? તે.

એદલ—તે? તે તો તેમુલદારૂ તાડીવાલાનું જુપડું?

હીજો—તેજ મારો મામો ને તેની દીકરી તેજ મારા મામાની દીકરી ભોલીજાન.

એદલ—પણ ઇજા, તાં તો બખત્યારજીનો જાંગીર જાયછે, તેને શું જાંગીરે રાખેલી છે?

હીજો—(તેને બોચીમાંથી પકડીને ટોટો પીસતાં) હું બોયલો? મારી ભોલીજાનની એ હી ગીનહ કરેલી?

એદલ—ઓ! માયરેરે! માયરેરે! ઇજા, ઇજા, મને છોડ! હું માફ માગું! હું ભૂયલો.

હીજો—મારી બેહન ધનપર મારો જાન કુરબાન! ફરી જો તેને બદ બોલહે તો મારીને તું મુડદાલનો અડદાલો કાઢી લાખ્યા.

એદલ—ઇજા, મને શી ખબર કે તારી તે એસી થાય? મેં બેઅદબી કીધી તેના બદલામાં લે આ પૈસા ને મને માફ કર. (પૈસા આપેછે.)

હીજો—બહુ હારૂં! એક મારવાડી પાહેથી મારા બાપ જનમમાં આ પેહલાજ પૈહા મને મળેલા. એદલજી, કેહ, હવે મને તારે ગમે તે કામ કેહ.

એદલ—મને આનો ખોલાસો કર કે આ ભોલીજાનને તાં બખત્યારજીનો જાંગીર આવેછે?

હીજો—હા, મળવા આવતો છે.

એદલ—પેલા ભુલ્યાની ઘોડીમાં બેસીને અરૂસે આવેછે?

હીજો—હા, રોજ આવતો છે.

એદલ—તાં કોણ રએલાં છે?

હીજો—એક તો મારો મામો, બીજી તો મારી ધન ને ત્રજી જીવી.

એદલ—જીવી? આ ઘોડીવાલા ભુલ્યાની મા?

હીજો—હા તેજ. તેને મારી ભોલીજાનની ચાકરીમાં રાએલી. બચારી મારી ધનિ એકલી પડેલી, મા મરી ગયલી, બુઢો બાપ મરવા તલક થયલો, તો ધન આગળ કોઈ મનીખ તો જોઇયે. તે ઉપરથી બખત્યારજીના જાંહગીરે જીવીને તેની ખીજમત હોંપી આપેલી——

એદલ—જાંગીરને ખરચે?

હીજો—હાજ તો. બચારો બુઢો બાપ એ જીવીનો પગાર કીહાંથી લાવે?

એદલ—અં! તારે તો તેનો મને બધો પત્તો આપે તો તારૂં દલદર જાય એટલી દોલતથી ઉં તુને નીઆલ કરૂં. (પૈસા આપેછે.)

હીજો—હા! આ હું તહીંજ ચાયલો! હું કાલે તમને મળાહ. મારી વાટ જોજો. હાયબજી.

એદલ—સાએબજી, તું મને નીમકઅલાલ રેશે, ઇજા, તો ઉંબી મારૂં વચન પાયલા વગર નથી રેવાનો. (જાયછે.)

હીજો—ખારાં પાણીએ મોહ ધોઇને વાટ જોતો બેઠી રેહજે, બચ્ચા કુકર! એ મારી ભોલી ધનનો ભેદ જાણવા માગે, પણ હુંજ તુને ભેદ આપાહ કે? કદી નહી. તેને જાંહગીરે "રાએલી" એ બોલ હાંબળતાંજ મારૂં લોહી એ·મુજીનો જીવ લેવાના ખુનપર ઉછાલા મારવા પડેલું.

તાકાત હું કે મારી જાનને "રાખેલી" કરી કેહ? અમે ગામડિયાં ગરીબ તો ખરાં, ભોલાં તો ખરાં, પણ દ્યાનતનાં પાક ને દામનનાં ચોખ્ખાં છીયે. મારી ભોલીજાન તો પયણીને હુખી થયલી. જાંહ હુધી જાંહગીર હેઠ તેને પયણો નહી, તાંહ હુધી મારા મામાએ તેને મળવા દીધેલી નહી. મારા ટેમલા મામાનો જવાબ એકજ "જાંહગીર હેઠ, તું "મોટો છે તે તારે ઘેરનો, ને અમે ગરીબ છીયે તેમાંજ મોટાં છીયે. "અમે ગામડિયાઓને તમે મોટા લોકના દીકરાઓથી ઓદા પનાહ રાખે. "તું મારી દીકરીને ચાહતો હોય તો પયણ. તારી પયણી બાયડી દાખલ "તેના લગ્નનો લેખ કર ને પછી મારી ધન તે તારી દોલત." અંતે એ પોયરો પયણો, તેવારે મારી ધનિનો ધણી થયલો ને મારી ધનિ તેની ઇમાનદાર બાયડી થયલી. હું તે દાહાડનો ધડભાંગ થઈ ફરૂં, પણ મારી ધનપર મારો હતવચની પ્યાર ખરો છે તેથીજ તે તેના પૈહાદાર માટીને પણવાથી હું ખુહીં છું. મારી ધન હુખી થાય તેના ખ્યાલમાં હુંજ જાણે હુખી છું: ને જેમ રાતના તારા આ ગામની ચોકી કરે ને જેમ તાપી માતાનાં પાણી ભાઠાંના કિનારાને ફરતાં ફરે તેમ હું મારી ધનની ચોકી કરૂં ને નેગેબાનીમાં ફરૂં. મારી ધનના ગુણ આખા ગામમાં ગવાતા છે. હું તેની ખુબીના ગરબા જોડી આપું ને ગામના લોક તે ગાતા છે. (ગાયછે.)

ગરબી—દેશ.

ભોલી·ભાઠેલીના ગીત નિત ગામ ગાઇયે રે,
સહુ કો જણની પ્રીત જીતી ગોર જાઇએરે.
રૂપ ગુણમાં અતિ ઉચ્ચ રંક વરણ પોખ્ખાઇ એ રે,
ગરૂરી ગામની ગણાતી જોઈ હરખાઇયેરે.
રાજકૂલ મહાલય દીપે કરે જો સગાઇ એ રે,
ધનનું ધાન નિજધામ સુણશે વડાઇએરે.
વણ ધનમાલ ધરૂં સંતોશ ધનિની એરખાઇએરે,
ધન હોય પાસે તો ધનમાલ નવ ચાહીયેરે.

હો! હો! પેલી હોડી પાડે આવેલી. જાંહગીર હેઠ મારા મામાને ઘેર આવી પુગે તે અગાડી મારે તીફ઼ા પોંચવું જોઇયે. ટેમલા મામા

બિચારાને તાડી વગર ઉંઘ આવતી નથી છે, ને તાડીની ટાંસને વરે કેવી મારી વાટ જોતા ઓહે. આહા! જે ધણી રોજની ખાંડી ખાંડી તાડી વેચતો ને ગરીબ ગુરબાંને તો મફત પાતો તે આજે પોતાની એકેક ટાંસને વરે મારા જેવા રઝલતા પર ટલવળતો છે.

(ગાતો ગાતો જાયછે.)

પ્રવેશ ૩ જો.

ભાગ. એક કંગાલ ઝુપડાંની માહેલો ભાગ. એક બારી, એક બારણું. બારીએ ફાનુસ ટાંગેલું છે તેમાં દીવો બળેછે અને ધન બારીની બાહાર જોતી ઉભીછે. એક બાજુએ જીવી એક સગડી ઉપર આટાંની સીક ભુંજેછે. બીજી બાજુએ તેહમુલદારૂ ભાંગેલી ખુરસી ઉપર ઝુપેછે. એક જુનું સ્ટાંડ, એક ખખડી ગયલી ટેબલ, વગેરે.

ટેહમુલ—શાં થયાં? હજુ મારો હીજો કેમ નાંહી આયોં હોશે. ઉભસ્યોંભી બળીને બે પડ થાશે તો. હીજો નહી આવશે તો તાડી કેમ આવશે? ને તાડી નહી આવશે તો ઓંઘભી કમ આવશે? ને ઓંઘ નહી આવશે તો રાતભી કેમ જાશે? વખતે મારી દીકરી જાંણતી હોશે. ધન, ઓ! રોરી ધન!

ધન—(બાપ તરફ ફરીને) જી, જી, કાંઈ મને કહ્યોં?

ટેહમુલ—ઓલો આયોં કે?

ધન—નહી, હજુ તો હોડી ધીમેં ધીમેં આવેછ.

ટેહમુલ—ચાલ જા, આજે એ શીંગનપોર ગીયોં કે શોં? આવશે તેટલાં તો મારાં ગલાંનો કાકરો ચેપટાઈ જવાનો.

ધન—તમે કાનને વાસ્તે પુછોંછ, બાવા? જીભરાયાં મારાં જોંગીર કેની?

ટેહમુલ—અરે નહીરે! હું તો મારો હીજાની વાટ જોઉછ.

(હીજો તાડીનું બાંકું લઈ આવેછે.)

હીજો—અરે આવેલો, આવેલો. નામ દેતાંનીવાર. મામા, આજે તો એવી ચહડાઉ તાડી લાવેલો કે એકજ ટાંસમાં ચેહરા ફેરફાર થાહે.

ધન—શોં? ચહડાઉ તાડી? વાય! વાય! મને ચહડાઉ તાડી પીવાનોં મારોં જેંગીરનો હુકમ નથી. હું તો નહી પીવાની મીઠી હોંશે તોજ પીવારા. પેલો મારો ધણી અખઇરહ્યોં એય આવી લાગશે.

હીરજો—ધની! તારા ધણીના ભાર પયડા! શન, ચહડાઉ તાડીની ખુબી તારો બાયલો હેટીઓ હું હમજે? મીઠી તાડી પીવાની હોય તો પાણીમાં ખાંડ ડાહલીને કાં નથી પીતો છે?

ટેહમુલ—અરે શોં? તાડી માંધી થાઈ તો થાઈ પણ આગળના જેવી ચહડાઉ તાડીભી હવે કોં મળેછ? ખોદાયજીએ ખજુરોં પેદા કીધાં પણ તેની શીપણીનાં પોંણીમોં ખોંડ ભેલીને સોપેછ કે શોં? નહી તોં કે શુરતની ધરતીજ ખોંડની બનાવેલી હોશે?

જીવી—અરે છેટજી, હું કહું તે છાંભલો. ધનને સહડાઉ તાડી પીવાનો જંગીર છેટનો હુકમ સે નથી, ને ધન તેના હુકમ પરમાણે સાલવા કેહતી સે, તો એક કામ કરો. એ સહડાઉ તાડીને ગોળ નાખીને મીઠી તાડીનો બટેરો કરીયે--જો મોટા છેટ પીયે તો.

(ઉંબરયું કાડવના વાટકાઓમાં નાખીને લાવેછે.)

ટેહમુલ—મારે કબુલ છે. શાત વખત કબુલ છે. મને મારી એક ટાંશ લેવા દેવો. (હીરજો ઘડિયું લાવીને આપેછે) ને પછી તમે ગોળ ને મરી નાખીને બટેરો બનાવો.

હીરજો—તે હું બનાવાનો.

જીવી—નહી એ મારાથીજ બનછે.

ધન—બધોં રહ્યોં. લાવો હું એક ચટાકામોં બનાવારા.

ટેહમુલ—(ઉંબરયું છોલી ખાતાં) હું કહું? તમે ત્રણે જણ બનાવો. એમોં તો કેટલોં શિખવાનોં છે. જુવો આવો (સગડી ઉપર એક હાંલ્લું મુકીને) હીરજા, તું તાડી લાવ. (હીરજો લાવેછે) એ તાડી તે અરક, જીંદગોંનીની હીમત તે એ. હવે જીવી, તું મરી લાવ (જીવી મરી લાવેછે) એનોં નોંમ તે જીવનો તીખારા. ને મારી ધન, તું ગોળ લાવ. (ધન ગોળ લવેછે) હં, એ તે આપણા શંસારનોં મધ, જીવનો મીઠારા. એ ત્રણ સાથે મળે ત્યારે જેમ બટેરો તેમ આપણોં જીંદગોંની શવાદદાર થાય.

જીવી—(ભુજેલી સીકના સોટા લાવતાં) બાપા, છાંબલે કે? મારા દીકરાને વડે થોડી તાડી રાખછો કે? જોવ, મારા પોયરા ભુલ્યાને છેટની હોડી હંકારડી લાવતાં કેટલી થાક લાગતી સે?

હીજો—મામા, તમે હાચે હાચી મિહાલ આપેલી. આ ડાહી જીવી કની તે રાન જાણે નકરૂં તીખું મરચું, પણ આ મારી મીઠી ધન તે જીવતરનું મધ્વજ જો!

ટેહમુલ—દીકરી ધન, જો મારા ભોંનેજને! હું હજીબી કેવોં ચાહોંછ કે, જે ધણી તુને પોતાની બૈયર કેહેતોં શરમાયછ, તેનોં કરતોં તું મારાં આ ભોંનેજને પરણી હોતે તો કેવોં શારાં!

ધન—શોં? મારો વર જીભરાયોં કાંઈ મારેથી શરમોંતોં નથી. મરૂરે! મારાં જાંગીર મારે વરે મગરોર છે.

હીજો—એમ કે? તે હરમાતો નથી કે? તું પયણી તેવીજ હાહરે ગીયેલી કે? તારો વર તુને પોતાના મેહલમાં લઈ જાતો તો ડાહો થયો પણ તું હાત પયણેલો તેબી છુપાવી રાખેલું, ને તોએ વળી કેહ કેજે હરમાતો નથી! અરે રોરી ગોરી, તું ભોલી તે ભોલીજ જો!

ધન—તો! જો વાય! મારાં વર મને શોં ચાહતોં નથી કે? મારી ઉપર દુશમેનનોં જીવ પરોંણ કાડી આપેછ. એ તો જારે હું ગોમડોંની બોલી બોલુંછ ને ગોમડિયોંની કાની કોંમ કરૂંછ, તારેજ મારાં વર મદઈ ચીરડાયછ. પણ હવે નોશાકરી બોલી હું કોં ઘણી બોલુંછ? હું કોંમબી કોં ઘણોં કરૂંછ? આલશુ તો બેશી રહોંછ, કે બરાબર મોટે ઘેરની શુધરેલીમાં ખપું.

હીજો—કામ નહી કરે તે હુધરેલાં કે? પાડાની કાની બેહીને ધાન ખાયા કરે તે મોટાં કે?

ધન—જીભરાયોં મારોં વર મને કેવી શુધારેછ! હું તદન શુધરી જાશ, પછી અખઈ રહ્યોં મને શારારે લઈ જાશે.

હીજો—અરે બયલો તારે હુધારો! પણ જો, ધના, તારા વરને કેહ કે તારો મોટો હુધારો તેને ઘેર લઈ જાય ને તુને આણીકાજ રાખી જાય. અરે! દાદારજીએ તારી જોડ કાં નહી બનાવી, કે તારી નકલને તારો પેહાવાલો માટી લઈ જાત ને અહલ ધનને હું પયણતે? પણ તારી બીજી જોડ ઘડવાને ખુદરતના હોનીનો જીવજ કેમ ચાલત? એ તો તુનેજ એવી બનાવી. બહ એકજ! બીજી કોઈ નહી હો!

ધન—અરે હીજા! મારા ભાઈ દાખલ તોં મને કેવોં ચાહેછ!

હીજો—તો નહી ચાહું કે હું? તું ઉપરની મારી ઉમેદ તો તુટેલી પણ મારો પ્યારબી ગયલો કે? તું ભોલીનો ભરથાર પરાયો થયો પણ તારા ભાઈ દાખલના હક માંહેથીબી હું ગયલો કે? ધન! ધન! તારેજ થકી હું મારૂં બીલીમોરા ગામ, મારૂં બાપીકું ઘેર, મારા માબાપના પૈહા ને મારો હુતારનો ધંધો છોડીને અંહી વરહોના વરહો વેર આવી પડેલો. પેલા રેતીના ટેકડાપર મારૂં ગોફાગોકું ઝુપડું છે, તીકાથી હું પયડા પયડા તુને નહી તો તારાં આ છાપડાંનેજ જોઈને હખુરી પકડું. બેન ધન, મારા એકાંત ગોફામાં તારે વરે મારાં આંજુ પાડવાથી ભાંયમાં ગાહ ઉગેલું, ને મેં એટલું રડેલું કે જો રડતાંનાં આજુમાં ઝેર હોત તો આ ગામમાં ગાહનું એક તણખું જીવવા પામત નહી.

ધન—ગરીબ બચારો મારો હીજો. તુને એટલી ખબર નહી કે હું તો પરણેલી હુતી?

હીજો—નહીજ તો. મારોજ વાંક થયલો કે મારી ઉમેદ મારા દિલમાં રાખી છાંડેલી, ને જેવારે મામાની હાતે હું વાત કરવા આવેલો તેવારે મેં તો જાયણું કે તું તો આ જાંહગીર હાત પયણી ચુકેલી. પણ તું જાણે કે? તું પયણીને હુખી થઈ એમ જાયાગું તે દહાડથી હુંબી હુખી થયલો. તારાં હુખમાં હું ખુહી, મારો ઓદાય ખુહી.

દેહમુલ—દીકરા હીજા, આપણે ગરીબ છતાં મોટાંનો વેહવાઈ થઇને આપણે મોટાં થયાં. મોટે ઘેર હું દીકરી આપવા નહી ગયોથો, પણ મોટે ઘેરનો જમાઈ આપણો ઘેર શોધતો આયોથો. તેને શાત વખત કાલાવાળા કરાવીને મારી દીકરી આપી, ને તેબી મારી ખાતરી કરીને કે એ વણવેહવાઈ મોટાં છે પણ માયેદ છે. મેં પોતે આશિર્વાદ શારીને હકદાર લગનમાં ઓદાવને બાર જોડાં બાંધી આપ્યાં, એટલોંજ નહી, પણ એજ લગન ખરૂં ને ધન તેની ધણિયાંણિ તેની જાંમીનગીરીમાં જાંગીરની પાશેથી તેની શાહી શાથ લેખ લખાવી લીધો. કાંય દીકરી ધન?

ધન—ઓ હારે મરાં. તે લેખ મારાં જીવની કોની રાખેલા છે. પણ તે કાંઈ કામનો નથી જો. જીભરાયો મારો જાંગીર મને બૈયર ગણેછ તેને શારૂ તેનો પ્યારજ મોટી જાંમીનગીરી છે.

જીવી—લે સાલ ધન, વાત છાંભલતાં છાંભલતાં બલી ઝુપણ આવતી સે. કાંઈ ગામના ગીત ગા કે વખત છોવાઈ જાય.

ધન—વાય વાય જીવી! હું શેઠીયાનોં ધણીયાણી પાસે ગોંમનોં ગીત કોં ગવડાવેછ? મારાં જોંગારે નોં કહેલું કે ગોંમડિયાની હલકી બોલીમોં ગીત નહી ગાવોં. હું નથી ગાવાની.

જીવીં—તે છું છેટિયાને પયણી એટલે બાપીકી બોલીને ધિકારછે કે? લે જો!

ટેહમુલ—હોરી આવ શેરી, હું તાડીમોં તારી શલોંમતી લેઉછ. જરા આય ગોંમડોંની ચોખી તાડી ટાંશ. (ધન તાંસે તાડી પીયેછે) જેમ આપણી ગોંમની તાડી ચોખી ને મીઠી છે, તેમ આપણોં અશલ નોશારી વતનની મીઠી જુબોંન તારાં મોહમોંથી જાય નહી! ચોખો નોશાકરો શશેદ તારાં ગલાંમોં અભડ નહી! ને ચોખી નોશાકરી વફાદારી તારાં જીગરમોં ખુટે નહી! તું મોટોં શાશરાં વાશરાં ભોગવજે પણ નોશાકરાં બાપદાદાથી શરમાતી નોં.

જીવી—છાંભયલું? સાલ હવે ગા. જો! તારા છુધરેલા માટીનાં ઈછકોલનાં ગીત નહી હો! આ ભાઠાંના ગામડિયાં ગીત ગાજે! હઉવે!

(ધન ગાયછે, બીજાંઓ ઉચકી આપેછે.)

ગરબી—પીલુ બરવા.

બેલને ગલે તે બાંધી ઘાંટરડીરે,
 સમજે તે શાને કાજ?
ધણીને પછાડી ઝાડે વાછરડી,
 હોય તેને શી રે લાજ?
  સહું છે સુખિ સૃજીત સ્થીતિમાં.
મધુર વાગેછ સાદી વાંસલડીરે,
 સોને શું વધે અવાજ?
સુજણની આશિશ દેતી આંતરડી
 નું ગંધા ઉદરમાં રાજ.
  સહું છે સુખિ સૃજીત સ્થીતિમાં.
વેઠ કરે વહિતરી ચાકરડીરે,
 તેને સુનેરી સો સાજ?
ફુલનો સિંગાર સજતી ગામરડી,
 છાજે શું તેને તાજ?
  સહું છે સુખિ સૃજીત સ્થીતિમાં.

જાંહગીર—(અંદરથી) જીવી! જીવી!

જીવા—છેટ આયવા સે હો! છેટ આયવા! (ગભરાટ.)

ધન—ઓ મરૂરે મારો જોંગલો! હવે શોં કરોં! તમે બધોંને જોશે તો વન ને વાદળ તોડી પાડશે. હીજા, તું જા. જીવી, તું બધોં ઉંચોં નીચોં કર! જલદી! જલદી!

ટેહમુલ—ચાલો ચાલો! બધોં જણ ચાલો! નહી તો નકોમોં મારી દીકરી શાથ છીટોં કાહડશે.

(ગભરાટમાં સઘળું ઉંચકી નાખીને ધન સિવાય સઘળાં જાયછે. તાડીનું ઘડિયું ઉંધું વળી જાયછે. ઉંબરિયાંનો ઉબરાટ પગે અથડીને ભાગી જાયછે. જાંહગીર ભુલ્યાની સાથે આવેછે.)

ધન—ઓ મરોરે! ઓવરાઈ જોઉરે, જોંગીર!

જાંહગીર—બીસ! બીસ! રાન ઓવારણા શાની લેછ! ધન, તારા નોશાકરા બોલ ને અંધારડાની રીતભાંત છોડી દે. પણ શું છે? એક પારધીની જાલમાં સપડાયલા શિકારની પેઠે તું બીહેછ કેમ?

ધન—વાય વાય. (સુધારીને) ઓ નહી, વાય વાય નહી. પણ જોંગીર, હું કોં બીહુંશ. નહીરે વાય.

જાંહગીર—શો ગંધારો! બધો ઓરડો તાડી તાડી વાસ મારેછ. નરૂં જાણે પીઠું! ઓરડો તાડીએ ધોયો કે શું? અંહી કોણ હતું, ધન?

ધન—કોન? ઓવાય કોઈ નહીરે! જીભરાયોં મારોં બાપ હુતા ને અખઈ રહ્યો મારો હીજો હુતો.

જાંહગીર—શાબાશ! શાબાશ! એક ગામડિયો બોટો, એક રખડતો છોકટ તે મારી બૈરીનો સાથી!

ધન—મારોં ગરીબ પીતરાઈરૂ મરોં! તેની હાલત પર મને કેવી દયા લાગેછ! તેની એ હાલત મારાંથીજ થઈછ જો. જોંગીર, આપણોં પણયાં કેની તે અગાઉ હીજાનો મારી ઉપર કેવો પ્યાર હુતો?

જાંહગીર—બાસી મજેની વાત, ધન! મારા સરખાની ધણિયાણી કેવા શોભિતા ઉમેદવારની મને યાદ આપેછ.

ધન—વારૂં નહી તો નહી! જીભરાયોં તમોને એ ગમતો નથી તો હું એને ના કેહવાશ કે એ ઓંહ નહી આવે. હું ના કેહવાશ તો એ નહીજ આવશે એવો એ મને ચાહેછ.

જાંહગીર—ચાહેછ? એ ભુએ મરતા ભીખારીની તાકાત શું કે તુને ચાહે?

ધન—ઓવાય? હવે શોં કરોં? જીભરાયોં તો આજે દહવારોજ કરતોં આયોછ! જોંગીર, મારોં જોંગીર.

જાંહગીર—(નકલ કરીને) શું શોંગીર! જાંહગીર નથી બોલાતું કે!

ધન—ઓ હારે મરૂં! હું બોલાશ, બોલાશ.

જાંહગીર—(બીચ પાડીને) બોલાશ! બોલાશ! બોલ જોઉં? જાંહગીર.

ધન—(શુદ્ધ બોલવાની શખત કોશેશ કરતાં પાછું જેમનું તેમજ બોલેછે) જ-જ-જ-જોંગીર. મરેરે! મુવોં નહી બોલાતોં તે? પણ હું બોલતાં શિખાશ, હોં મરૂં. મારોં જોંગલો?

જાંહગીર—શું? શોંગલો શું? હું કાંઈ શોંગલોબી નથી ને ઢોંગલોબી નથી.

ધન—લે શાલો હવે કોંઈ શારી વાત કરો.

જાંહગીર—શાલો? કોણનો શાલો? અરે "ચાલો!" ચ બોલ, ચ.

ધન—ચ-ચ-ચ-ચા-શાલોં. મરેરે! કાંન જાણે મુવાં કાંને નોશાકરી બોલી જુદી બનાવી!

જાંહગીર—કાને નહી નાકે!

ધન—પણ જોવ તો ખરોં! મુવોં બધોંએ એકજ બોલી કીધી! હોતે તો કેવોં શારોં!

જાંહગીર—(સ્વગત) એ નહી સુધરે! કદી નહી સુધરે! અફસોસ! એવી એકને હું મારી બૈયર દાખલ કેમ બાહાર લાવીશ! અરે! હું કેવો ફસ્યો! એ મારા દરજ્જા કરતાં ઉતરતી સાથ પરણવામાં મેં કેવી નાદાની કીધીછ! દરજ્જામાંજ ઉતરતી, પણ કેવી ખુબસુરત! કેવી ભલી! કેવી ભોલી અને નેક!

ધન—શું છે, મારોં ધણી? તમે મુજાવોછ કેમ? કાંઈ જીવને શારોં નથી?

જાંહગીર—કાંઈ નહી, કાંઈ નહી, તુને દલગીર થવા જેવું કાંઈ નથી.

ધન—એટલે? શોં શમજું? એની તે શોં માયની?

જાંહગીર— માયની? માયની નહી, બાપની. અરે મીનીંગ! અર્થ! બોલ અર્થ.

ધન—અથ-અરર-અથ-અથર-અરરરથ. (નિરાશ થાયછે.)

જાંહગીર—ધન, વ્હાલી ધન, હું તુને એક વાત કેહવા આવ્યોછ. આવતી કાલથી આપણાં લગન છુપાવવાની જરૂર રેહશે નહી. (ધન ખુશી થાયછે) કાલે હું એક ભીખારી થઇશ. (ધન ઉદાસિન થાયછે) મારાં માય રખડતાં થશે (ધન રડેછે.) અને તે સઘળી કુજીયતીમાં બખત્યારજીનો બેટો કેવી બાયડી લાવ્યોછ તેની કોઈ દરકાર નહી કરશે.

ધન—ઓ વહીરે માય! ભીખારી થાયરે તમારેં માઠોંનોં મોંગતોં કોઈ મદદ હોય તે! મારેં ધનેતર ઘણી! મારે લીધે તમારેં મોંન મરતબો ઓછોં થાય તે કાંઈ હું નહી શાંખું જો, નહી શાંખું.

જાંહગીર—તું શાંખે નહી તો બીજું શું કરશે?

ધન—વાયરે વાય! તમે મને ઓલખતોં નથી, જોંગીર? જુવો મને ફરીથી તમારી બૈયર દાખલ બોલાવતોં નોં. આપણે પરણ્યોંછ તે એકબી મનીખને કેહતોં નોં. તમારે ઘેર મને લઈ જાજો પણ હું આફરડી થઇને આવશ ને તમારી ગોલામગીરીમોં હું શુખી થાશ. હું બીજોં કોંઇ મોંગતી નથી. બસ, મને એટલોજ હક આપજો કે દૂરથી ને દૂરથી તમારોં હશતો ચેહરો મને જોવા દેજો ને તેટલોંજ શુખપર હું શુગગોંણો કરાશ.

જાંહાગાર—તું ભોલી તે ભોલીજ છે, વ્હાલી ધન! હું આંખો ઉઘાડી રાખીને તારી સાથ પરણ્યોછ ને તેના પરિણામો વેઠવાને હું બંધાયલો છું.

ધન—ને તે શોં પરિણોંમ?

જાંહાગીર—ભીખારીપણું, ભુખમરો, એજ. તુને મેં કહેલું છે ધન, કે આખાં ગુજરાતમાં સહુથી લખપતણ એવી એક કુંવરી સાથ હું અદરાવાનો હતો. જો તેની સાથ હું પરણ્યો હતે તોજ મારા ઉપરનું એ આફત ટલતે. આજે મારાં કમનસીબ માયે મને આપણા વચેનો ભેદ પુછયો અને તે મારી માતબર મસિયાઇને પરણીને સુખી થવા મેં આજેજ ખુલ્લી ના પાડી.

ધન—અરે ફીટરે! ને તેહેણે શોં કહ્યોં?

જાંહગીર—કેહ શું? મારી વ્હાલી માયનું તો મોતજ જાણવું.

ધન—નહી, નહી, જાંગલા, હજીભી કાંઈ ઉપાય નહી થાય?

જાંહગીર—મારા હાથમાં ઉપાય કાંઈજ નથી.

ધન—છે, હજી એક ઉપાય છે, જાંગીર.

જાંહગીર—તું શું કેહછ તે હું સમજુંછ. પણ મારાં જીગર, તારી સામે તે ઉપાય લેવાને મારી છાતી કેમ ચાલે? તુને યાદ છે ધન, કે આપણ પરણ્યાં ત્યારે તારા બુઢા બાપ સિવા એકજ જણ આપણા લગનનો શાક્ષી હતો અને તે તારા બાપની સાથે મળીને આપણને આશિર્વાદ સારનારો મોબેદ બિચ્ચારો મેહરવાનદારૂ હતો. તે તો મરી ગયો અને તારો બાપ સિવા બીજો કોઇ શાક્ષી નહી હતો.

ધન—ભુલ્યો?

જાંહગીર—ભુલ્યો બાહર હતો, તે આપણા લગનના આશિર્વાદ નજરે જોનારો શાક્ષી નહી હતો. તે આપણા લગનની વાત જાણેછ પણ તે તો મારી પક્ષનો છે. તોપણ મારા પાક કોલની જામીનગીરીમાં મારો લખી આપેલો લેખ તારી પાસે છે.

ધન—(પોતાના ખીસામાંથી કાહડી બતાવીને) આજ કે?

જાંહગીર—હા, એજ ધન, જો તુને મારાં મોહબતનાં પવિત્ર વચન ઉપર વેહમ આવતો હોય તો રાખ સંભાલીને એ લેખ તારી પાસે. મારા ગરીબડાં છાપગાંના આશ્રય ઉપર એ લેખ તુને હક બક્ષેછ, પણ તે કરતાં મારાં જીગરનો આશ્રય શું તુને વધારે વ્હાલો નથી?

ધન—છે, મારોં બેવંન, તારોં જીગરની આગળ એ કાગળનોં ચીઠડોંની બિસાદ શોં? તારે ગમે તો લઇ લે, જાંગલા. પણ શોં તું એથી સુખી થાશે? તારોં માય મને માફ કરશે?

જાંહગીર—માફ કરે? અરે તેવણ તુને દુવા દેશે, તુને ફુલ ગુંઠશે, તુને પોતાના જીવ કરતાં વ્હાલી ગણશે!

ધન—ને તું, જાંની? તુંબી કોઈ બીજીને જીગર કરતોં વહાલી ગણશે કે?

જાંહગીર—કદી નહી. મારી મનોહર ધન, તું શું એમ ધારેછ કે પોતાનાં લોહી કરતાં કીમતી આ તારા ભોગ પછી હું તારી તરફ નીચપણે નગુણો થઇશ? નહી.

ધન—એમ છે, ત્યારે તો મારો જીવ, મારાં જીગર, સહુ તુને આપી દેવું. જીગર જોન જાંગીર, લે આ લેખ અને ફાડી નાખ.

(જાંહગીર લેયછે. હીરજો ધસી આવેછે.)

હીરજો—નહી બને! નહી બને! જો એ લેખ ફાડી લાયઓ તો એમ જાણ કે મેં એને મારી લાયઓ.

જાંહગીર—કંગાલ કુતરા! તું અમારી વાત સાંભળવા અંહી ભરાયલો હતો?

હીરજો—અલબત! મેં ધારેલું કે કાંઈ ટરકટ છે. તારો બા-રવો ભુલ્યો એલે બાયરો હંતાઇને હાંભલવા ઉભેલો તેવારે હું આ બાયરો ઉભેલો.

ધન—ને તુંએ શોં અમારી બધી વાત શોંભલી, હીરજા?

હીરજો—હાજ તો. મેં બોલબોલ હાંભલેલી. ધન, એ કાગળ પાછું લે. એ લેખ ફાટવાથી કાંઈ હોગંદ ફીટવાના નથી. કોઇ બીજાંની પોરીને ઠગવાની આ વાત થાતી છે. પણ તે બિચારીને ફાંહમાં લાખવા ધન, તું તારા ધણીને મદદ દેહે? આ પોયરો તારી હાત પયણેલો, ઓહાને બાર હોગંદ ખાયેલા, તે બીજાને પયણીને જુઠા હોગંદનો ગુનેહગાર થાહે, ને તે બીજી એની હકદાર ઓરત લેખે નહી પણ રાખેલી રાંન દાખલ ગણાહે. જો તું એની બાયડી હોય તો તે એની રાખેલીજ ગણાય, ને તે બધું હા કાજે? પૈહા, નીચ પૈહાને માટે? ધન એ બીજીને પણહે પછી તું તારા વરને ચાહવાનું બંધ કરહે કે? નહી. મારી ઉપર વીતેલું તેથી હું જાણું કે તું તેવી નથી, પણ તે વ-ખતે તારો પ્યાર તે વિભિચાર ગણાહે.

ધન—અરે નહી! નહી! એમ નોં બોલ.

જાંહગીર—ચંડાલ, છાકટા, ભીખ્ખારી, તું કોણ મને ડહાપણની શિખામણ દેનાર?

હીરજો—હા ભાઇ, હા, હું છાકટ છું. હું રખડતો ભીખ્ખારી છું. તોએ આ પરી હુરતની પોરી ધનનું ધાન ભાંજનાર તો હું નથી. જે તારી ઉપર જાન કાઢી લાખે એટલી તુંપર ખુરબાંન છે તેને તું એક પૈહાવાલી પુતલી પણવા ખાતર જો દગો દેવા માગે, તો હું ઘડીભર ફાંહીને લાકડે લટકતો હોવું તીફાથી પણ કેહવાનો કે, હે! જાંહગીર, હું ગમે એવો પાપી પણ તારા કરતાં ભલો છું.

જાંહગીર—ઠીક છે. ધન, ધર આ તારૂં ચીઠઠું! (લેખ જમીન ઉપર ફેંકી દેયછે.) જ્યાંસુધી આવા લુછાઓને તું ઘેરમાંથી કાહુડશે નહી ત્યાંસુધી તું મને આ ઘેરમાં ફરીથી જોશે નહી. (જતો રેહછે.)

ધન—જાંગીર? મારો જાંગલા! મને મુકીને નો જા.

(ફસડાઈ પડેછે. ટેહમુલદાદ્દ અને હીવી આવેછે.)

હીજો—બેવકુફ છોકરા, તું હું એમ ધારે કે તું મોટ ઘેરનો છે તે હારૂ પૈસાદાર પોરીને પણવા આ તારી ગરીબ બાયડીને દગો દેહે? ધુલ પડજો એવા મોટા લોકો ઉપર! ભફ પડજો તમારા એવા પૈહા ઉપર!

ધન—હવે મારો શેં થાશે? ઓ ખોદા!

ટેહમુલ—હા દીકરી. ખોદાને યાદ કરવાનોજ તારો વખત આવેલોછે. હીજા, શુખડ લોબોન ને અરદીબેહસ્તનો પાતરો લઈ આવ. (હીજો જાયછે.) ધન, ધન, તોં શેં નોદાની કરવા જાતીથી? એ તો સાહેબે જોયો કે હીજાએ વગે પડીને તારી ખરાબી અટકાવી. (હીજો આતશ વગેરે લાવેછે.) લાવ એ લખ. (હીજો લાવી આપેછે.) ધન, તું વોંકી વળ! (ધન આતશ આગલ ઘુંટણ મડીયે પડેછે.) લે આ શુખડ લોબોન ને મુંક પાક અરદીબેસ્ત ઉપર. (ધન તેમ કરેછે) હવે બોલ મારી સાથે! હે! પાક દાદાર હોરમજદ!

ધન—હે! દાદાર હોરમજદ!

ટેહમુલ—પાક પરવરદેગાર!

ધન—પાક પરવરદેગાર!

ટેહમુલ—પાક આદરબુરજીન આદર ફરાનો મને કશમ છે,

ધન—પાક આદરબુરજીન આદર ફરાનો મને કશમ છે,

ટેહમુલ—મારી બેહસ્તન માયનો મને કશમ છે,

ધન—મારી બેહસ્તન માનો પાક રવોંનનો મને કશમ છે,

ટેહમુલ—મારા જૈફ બાપની બુજર્ગીનો મને કશમ છે,

ધન—મારા જૈફ બાપની બુજર્ગીનો મને કશમ છે,

ટેહમુલ—મારો વરનો વરદાનનો મને કશમ છે,

ધન—મારો વરનો વરદાનનો મને કશમ છે,

ટેહમુલ—કે મારી પાક દાંમોનનો આ પવિત્ર પુરાવો,

ધન—મારી પાક દાંમોનનો આ પવિત્ર પુરાવો,

દેહમુલ—હું જીવું જોગોં તોં સુધી,
ધન—હું જીવું જોગોં તોં સુધી,
દેહમુલ—દિવસે કે રાતે, જાગતે કે ઓંઘતે,
ધન—દિવસે કે રાતે, જાગતે કે ઓંઘતે,
દેહમુલ—મારોં જીવની કોની જાલવી રાખું,
ધન—મારોં જીવની કોંની જાલવી રાખું,
દેહમુલ—ને મારી છાતી આગળથી કદી ખીશાડું નહી,
ધન—ને મારી છાતી આગળથી કદી ખીશાડું નહી.

(આ છેલા બોલ બોલતાં ધન ચીસ પાડી
બેશુદ્ધ થઈ પડેછે અને પડદો પડેછે.)

અંક ૨ જો.

પ્રવેશ ૧ લો.

તાપીના કીનારાનો એક બીજે ભાગ.

જાંહગીર અને ભુલ્યો

જાંહગીર—અરે! હું કેવો મૂર્ખ બન્યો! અરે! મારાં નસીબને નડનારી આ નાદાનીમાંથી નીકલવાનો કાંઈજ રસ્તો નહી મળે.

ભુલ્યો—છેટ, છેટ, તસને કાંઇ બલાપો સે. છું સે તે મને કહો. બછ મોંમાંથી એકજ બોલ કાઢો ને હું મારો જીવ કાઢી લાખાછ.

જાંહગીર—મારૂં દુઃખ મોટું છે, ભુલ્યા. ધન સાથ પરણતી વખતે તેં મને છુપ્યો વાર્યો પણ હું કેવો કમબખ્ત કે મેં તારી સલાહ માની નહી! લાચાર! જે થયું તે તો થયું. તે રદ કરવાને ઉપાય નથી.

ભુલ્યો—કેમ નહી? ધન સાટે તો ઉપા થાય. તેણે વાળી તે ગાંઠ તેજ તોડે.

જાંહગીર—તે કેમ બને? હું જો ધનને પડતી મુકું તો બિચારીનું કેવું બુરૂં થાય!

ભુલ્યો—ને આ તમારી પાયમાલી થાતી સે તેનું કાંઇ નહી? ધનનું હોઇતું શું ને ગીઉં શું? એ તો એટલા દીવછભી તમારી બાયડી થઈ તેમાં કમાઇ ને છુપી થાઈ, પણ તે છાઇ શું તમે બધા દી તેને બાજી રેહછો કે?

જાંહગીર—ભુલ્યા, એ ઓદાને બાર બંધાયલી ગાંઠ કરાંથી નહી ટુટે.

ભુલ્યો—હં! હં! છઉ ઢોંગ ને ઢકેલા! બાયડી તે શું? કાડવની હાંલ્લી, એક ભાગે તો બીજી લાવીયે. ફુલની ડાંખલી, છુગંધ હોય તાંહછુધી વાપરીયે, કરમાય ને લાખી દીજીયે.

જાંહગીર—મારી ધન તો મારી ખુશી રાખતે પણ——

ભુલ્યો—ને નહી તો શું? હું ઉપા બતાવું. મને એક છો રૂપૈયા આપો ને હું આ ધનને નદી પાર કરી બાકછને હજીરેથી ખંભાતને દરિયે તમારા મારગમાહેથી એવી આઘે મુકી આવું કે ફરીથી તમારૂં તે નામ નહી લેય.

જાંહગીર—ગધેડા, હજી મારી સહી સાથનો લેખ તેના હાથમાં છે. મારાં પેહલાં લગનના તે પુરાવા છતાં બીજાં લગન મારાથી થાયબી? શું હું બે બાયડી કરૂં? મારી પેહલીને બેવફા થાઉં? બીજીને દગો દેઉં? અને મારાં બચ્ચાંને હરામનાં ઠરાવી જાઉં?

ભુલ્યો—એમ સે ટાણે બીજો રછતો બતાવું. જેમ તમે પગમાંના આ જોડા વાવરોસો તેમ બાયડીને વાવરવી. જેમ પેહરોબી તેમ કાઢાબી, ને જો ચોંટી જાય ને ના નીકલે તો સુરી લઇને આરપાર એક કાપ મુકીયે કે રછતો આવી જાય.

જાંહગીર—એ તું શું બકેછ?

ભુલ્યો—હું એજ બકતો સું. મને પૈછાબી નથી જોઈતા. બછ હુકમ આપો—કેમ, તે પુસો ના—ને જુવો કે ભોલીજાનનો રછતો કેવો છેલમાં કરી આપુંસ. બછ, એને બતાવવા છારૂં મને તમારી એક એધાણી આપો. તમારો ગાંઠ વાલેલો રૂમાલ આપો ને હું——

જાંહગીર—(તેને ટોટા પીસીને નાખી દેતાં) ચંડાલ! એક કોમલ બિચારી નાજુક પંખની ઉપર ઘાતકી હાથ ચલાવવા માગેછ?

ભુલ્યો—અરે મુવોરે ! મારી લાયબોરે !

જાંહગીર—જા, નીકલ અંહીથી. દુર થા. તારૂં કાલું કર ! મેં આ જંજાલ હાથે કરીને માથે હોરીછ તો તે મારે વેઠવી જોઇએ. શું મારી બેગુનાહ મોહરદાર ઉપર હું જરાબી જાસતી ગુજરવા દઉં ? જે એકજ જીગર મારા ઉપર પાક મોહબતમાં દોડેછ તેને હું બંધ પાડું ? જે નરમ ચશમો મારી કદરદાનીમાં વેહછ તેમને સુકવી નાખું ?

ભુલ્યો—છેટ, છેટ, માફ કરો ! મેં કાંઇએ ઇજા કરવા ધારેલી નહી.

જાંહગીર—સાંભલ, ધન મારી હકદાર ધણિયાણી છે. તેને તારી શેઠાણી દાખલ માન આપજે, પણ તેને વાસતે એકબી વાંકો ાંન બોલ્યો તો યાદ રાખજે કે ફરીથી બીજો હરફ બોચરવાને તું મારા હાથ ઉપર જીવતો રેહવાનો નથી. સંભાલજે ! (જાયછે.)

ભુલ્યો—હાય ! હાય ! કાસું કાયપું. બસ્સા ભુલ્યા, તું ભુલ્યો ! છેટના હુકમ વગર હું મારી ગુલે ગુલાબ જેવી છેટાણીને અલવલ નહી આવવા દેવું, પણ છેટનો હુકમ થાય અને જો પેલા રૂમાલની એધાણી મળે તો પસી જાંહનમના ગારમાંભી ગબડી જવા નહી બીહું. એ પોરી ધને જાદુ કીધેલું, જાંગીર છેટ પર જાદુ કીધેલું ! (ગાયછે.)

લાવણી.

ધન્ય ધન્ય ધન તારૂં જાદુ, નજરબંધ નેણનું સાદું૦
તારૂં ધન્તર મન્તર ધાડું, ધનવંતનો અંતર કાહડું૦
　વશ કીધો ધણીજ ધનાઢય,
　જશ લીધો વરનો નિરભય,
　વહુ થઈ તું સુખી આનંદમય,
　જીગર પર પામી તું જય,
　　ચાલ ભલી, નૂર વળી, નેક મળી,
　　એજ સંસાર મધનો લાડુ૦ ધનવંત૦ ધન્ય૦
　તું નાની મોટમાં પરિચય,
　થયું સુખ ઝુપડાંમાં ઉદય,
　પ્રેમનો પ્યાલો પાતી મય,
　તારૂં ચોખું સદય હૃદય,
　　એજ તોણા, એ કોટલ, એ તાવિજો,
　　વર વશીકરણ પીછી ઝાડુ૦ ધનવંત૦ ધન્ય૦

પ્રવેશ ૨ જો.

બખ્તયારજીની હવેલીનું એક દિવાનખાનું. શીરીન બારીએ બેઠીછે.

શીરીન—(સ્વગત) બહમન, બેવફા બહમન ! મારા તરફ ખરી મોહબત બતાવીને પેલી બોલીજાન પુઠે ભટકશે એવી ઠગાઈની મેં તારાથી વકી રાખી નથી. ઓહો ! બાગમાં બેઠો બેઠો ઝુંપેછ. (મોટે) કેમ છો, બહમનજી શેઠ ?

બહમન—(અંદરથી) સારી પેઠે, બાનુ શીરીન.

શીરીન—(સ્વગત) હું તુંને સારી પેઠે પિછાણુંછ, વેઉલ વન વાઘલાં ! (મોટે) રાતે ઉંઘ આવીતી કે બહમન ! (સ્વગત) એણે આખી રાત કેવું જાગ્રણ કીધુંછ તે એની આંખમાંની ઝુપણજ બતાવી આપેછ.

બહમન—(અંદરથી) હું તો ઢોરની પઠે ઉંઘાયોછ.

શીરીન—અને તોપણ ઢોર કરતાં વેહલો ઉઠયોછ ? (સ્વગત) હું ધારૂંછ કે તું ઉંઘ્યોજ નથી કે ઉઠવું પડેજ નહી. (મોટે) વારૂં તું પાછો ક્યારે આવ્યો ?

બહમન—(અંદરથી) પાછો આવું ? હું ગયોજ ક્યાં કે પાછો આવું ?

શીરીન—(સ્વગત) એ બાહાર ગયોજ નથી ! જે ઘણા વર્ષ બાહાર કાહાડે તેને મનસે બાહર તેજ ઘેર ! દેશદેશની ઓરતોના તાપથી એને તડકો લાગેલો ને જ્યાં ગયા ત્યાં ઘેરજ ગણવાની ટેવ પડી ગયલી. (બહમન આવેછે).

બહમન—હું તો પેલા બિચારા જાંહગીરને નદીની પેલી પારથી પોતાની હોડીમાં હડસેલા ખાતો આવતો જોવા બેઠો હતો. પવનનો સમો આવતી વખત સામો હતો.

શીરીન—પણ પેલી પાર જતી વખતે તો પવન પુઠનો હતોની ? એ તો આવતી વખતેજ ભારી પડયું, પણ જતી વખતે તો ઘણું મજાનું લાગ્યું, નહી વારૂં ?

બહમન—તે તો બિચારો જાંહગીર જાણે, કે જે મોડી રાત્રે નદી ખેડવામાંજ મોજ સમજેછ.

શીરીન—ને તું, બહમન? તું વાત કરતાં શરમાઈને નીચું કાં જોયછ? તારામાં હીમત હોય તો મારી સામું જો.

બહમન—સામું જોવા તો હું ઘણું ચાહુંછ, શીરીન, પણ તારી રોશન પેશાનીનું આફતાબી નૂર મારી આંખ્યોને દીપાવેછ. આહા! આપણે એકેક સામું જોઈયેછ તેટલામાં કોઈ જાદુગર આપણને પથર બનાવી દેય અને આપણ તેમના તેમજ એકેકને જોતાં સદા થંબ થઈ જૈયે તોબી હું તુને જોતાં ધરાઉં નહી.

શીરીન—એટલું બધું? વારૂ ત્યારે, બહમન, તું શું ધારેછ, કે અગર જો એક જણ બે બાનુઓનો ઉમેદવાર હોય ને એકનો વિચાર દિવસે ને બીજીનો રાત્રે વિચાર કરતો હોય તેનું શું થાય?

બહમન—શું થાય? વળી તેણે બેહુની આશા છોડવી. બીજું શું?

શીરીન—વાહરે! રમતા જોગી ને લટપટ પંચી!

(જાંહગીર પછવાડેથી આવેછે.)

બહમન—મધુરી શીરીન, મારી શીરી સાકર, તારાં ભેદી વચનો હું સમજતો નથી, પણ હું એટલુંજ સમજુંછ કે મારાં ખુલ્લાં દીલની પાક ઉમેદો સંધી તારી પવિત્ર ઉમેદવારીમાં સમાયલીછે.

(જાંહગીર નીકળી આવેછે.)

જાંહગીર—અને હું તેનો જામીન છું. શીરીન, મારો શુબન માન કે બહમનનું હેત તારી ઉપર જીગરના ઉંડા ઝરામાંથી જોસ મેળવેછ અને એજ તારો બખતાવર હાથ લેવા લાયક છે. શીરીન, હું તુને ખુલ્લી ખાતરી આપુંછ, અને તેબી બહમનની હજુરમાં ખોદાને હાજર નાજર જાણીને આપુંછ, કે તું મારી સાથના તારાં બંધણથી મુંજાતી દેખાયછ, તે બંધણમાથી, મારી માનવંત બેહેન, આજ પછી તું મોકલી છે અને આજ પછી તુંને બીજો ભરતાર પસંદ કરવાની પુરતી મુખત્યારી છે.

શીરીન—જાંહગીર! જાંહગીર!

જાંહગીર—નહી મારી પુંજાની પુતલી, મને સાંભલી લે. તારી અને મારી વચે એક મોટો પથર આવી પડેલોછે, અને તેથી તારી ઉમેદ મેં છોડી દીધીછ, તેમ તેં પણ મારો ખ્યાલ છોડી દીધો હશે. એ શી હરકત છે તે મારી શરમીંદગી વચે હું તુંને કહું તે કરતાં તારી

ખુશાલી વચે તું પોતેજ સમજી જશે. શીરીન, વ્હાલી શીરીન, તુંને મારા કરતાં વધારે ભાયગશાલી ભરતાર ઉપર હક છે.

(જાંહગીર અચબુચ જતો રેહેછે.)

શીરીન—પથર અને હરકત! એ શું બકેછ!

બહમન—એ પોતાની ખસ્તેખુહારી વિષે બોલેછ, શીરીન. બિચ્ચારો પાયમાલીના છેક કિનારા ઉપર આવી લાગ્યોછ અને વધારે દુઃખ ધરવા જોગ એ છે કે પોતાની એ ખાનેખરાબી એને ગઈ કાલ સુધી માલમ નહી હતી.

શીરીન—પણ શાની ખુહારી? મારા પૈસા છે કેની? મારા પૈસા એ લોકોને બચાવશે. મારાં માસીએ મને પાલી પોષીને મોટી કીધીછ. મારા આ મસિયાઈ ભાઇએ બચપણથી મને બેહન કરતાં વધારે ચાહીછ. વાસ્તે જ્યાંસુધી મારા અંગપર છેલું વસ્ત્ર રેહશે ત્યાંસુધી મારાં એ માસીને કે તેના કુટુંબને હું ગરીબાઇનાં દાંત ખમવા નહી દઇશ.

બહમન—પણ તું ભુલેછ, શીરીન. તારી દોલત ઉપર તું એકલીનું કાંઈ ચાલે નહી. તારા બાપના વશિહત પ્રમાણે જ્યાંસુધી તું પરણે નહી ત્યાંસુધી તારી દોલત ઉપરની માલેકી તુને મલે નહી.

શીરીન—ત્યારે હું એકદમ પરણીને મારી માલેકી મેળવીશ. અને પછી મારાં માસી અને તેવણના સપુતની સેવા કરીશ. અને તેટલા વાસ્તે, વારૂ બહમન, હું પુછું તેનો મને જવાબ દેશે?

બહમન—હા.

શીરીન—સત્તધર્મ અને પાક ઇમાન સાથે?

બહમન—મારી પાક મોહબતના કસમ લઇને.

શીરીન—તું પાક મોહબતની પવિત્રાઈ સમજેછ કે?

બહમન—ખરાં દિલથી, મારી શીરી સાકર. તું શું એમ સમજેછ કે જે જીગરમાં તારાં વ્હાલાં નામે વાસો કીધોછ તે જીગરમાં હું કાંઈ પણ અપવિત્ર ઉમેદને દાખલ થવા દઇશ?

શીરીન—હા. હું એમ ધારતીજ નથી, પણ જાણુંછ અને માનુંછ.

બહમન—ઓ ખોદા! મારાં વફાદાર દિલને આ કેવો જખમ!

શીરીન—(નોશાકરાંની નકલ કરીને) એ તો ઓલોં તારોં નોશાકરોંને તોં જાઇને પુછ કે જીગરનો જખમ તે કેવો હોય?

બહમન—એટલે? હું કાંઈ સમજતો નથી.

શીરીન—પેલી ત્રણ વખતની સીગનલ. "તમે આવોશ કે" એમ પુછવા પેલી ત્રણવાર ફાણશ બતાવે ત્યારે અંહીવાળું ફાણસ એક વાર બતાવીને કાહાડી નાખે એટલે "કે હું આઉછ."

બહમન—એ તું કાંઈ નાટક બાટક કરેછ કે શું?

શીરીન—નહી, એ "ભોલીજાન" ની વાત છે. એ તો તમારી નોશાકરી ધનનું નાટક છે.

બહમન—ત્યારે શીરીન, મારે વિષે મારા પોતાના કરતાં તું વધારે જાણેછ. તું તારાં ભમતાં મગજમાં કાંઈ ગલતાઈ ઉપર ભુલાવો ખાયછ.

શીરીન—નહી, નહી. મેં તે ફાણસ અને દીવા બતીના ચાળા નજરે નજર જોયાછ.

બહમન—અને તોપણ તે ચાળાજ! શીરીન, તારા આ વેહમ ઉપર મને હસવું આવેછ; કાંકે તું સર્જીડ બેવકુફ બનીછ. મારાં અંતઃકરણના ખીલારમાં એક ભમરો જણાશે નહી. હોય તો સાબેત કર.

શીરીન—અને જો સાબેત કરૂં તો?

બહમન—હું તારો નહી. પણ જો તું સાબેત નહી કરે——

શીરીન—તો તું ખરો.

બહમન—કબૂલ છે. જોકે હમણાં સહવાર છે તોપણ મારી સચાઈની સલામતીમાં હું નાસતા ઉપર શરાબ નોશ કરૂંછ. (જાયછે.)

શીરીન—અને હું તારી બેવફાઇનો નજરે જોયલો પુરાવો લાવવા મારી મેળે છુપી જાવું ભોલીજાનને મળવા. એક સ્ત્રીને નહી છાજે એવી હામ હું ભીડુંછ. પણ મારા હવે પછીના ખાવિંદની સચાઈ શોધી કાહાડવાને એ એક પવિત્ર તીર્થ હું સમજુંછ. એ મારૂંજ કામ છે અને હું નહી કરૂં તો બીજું કોણ કરે? મારા ભરૂચી બલદની જોડી મને ઝપાટામાં ભાડે લઈ જશે અને ઝપાટામાં પાછી લાવશે.

(જાયછે. બાઇઆઈ અને જાંહગીર આવેછે.)

બાઈઆઈ—કેમ, જાંહગીર? હવે શો જવાબ?

જાંહગીર—માતા, હું નાચાર છું. લાઈલાજ છું. મારૂં દિલ અને મારો કોલ હું બીજીને આપી ચુકયોછ, તેના તરફ બેવફા યા બેવચની થઈ શકતો નથી.

બાઇઆઇ—અફસોસ! દીકરા, મારી જીંદગીની જેહેમતોનો આ બદલો! મારા જીવની ઉમેદોનું આ ઈનામ!

જાંહગીર—બલાપો કરવે શું થવાનું છે, માયજી! છાપો પડી ચુકયો! હવે સહુ થઈ રહ્યું!

બાઇઆઇ—છોકરા, હું મારે વાસતે દુખી નથી, પણ તારે વાસ્તે દુખી છું. મારો દીકરો એક મીસકીન, મુફલેશ, હલકી, અભણ, ગામડિયણને પરણીને પોતાનું નામ ડુબાડે તે કરતાં દુશમન મુવેલો ભલો. જાંગલા, તું પસતાશે. આ એક અંધારામાં ઉછરેલી અંધયારડીને પરણીને પછી જ્યારે મોહબતનો મીઠાશ ઘટી જશે ને નવી બાયડીનો પ્યાર જુનો થશે ત્યારે "આ મારી બાયડી" એમ દુનિયાને દેખાડતાં તું શરમાશે. તેની નોશાકરી બોલી તારાં અમીરી દિલને જખમ કરશે, તેની ગેરસલુક રીતભાંત સારૂ તું તેને મંડલીમાં બાહાર લઈ જતાં લજવાશે. લોકો તારી બાયડીની ખાતર તુને હસશે અને પેહલાં તારી લાજ પાછળથી ધિક્કારનું રૂપ ધારણ કરી જેને તું પરણવા અગાઉ આશીર્વાદ દેશે તેને પરણ્યા પુછી તું શરાપ દેશે.

જાંહગીર—ઓ માતા! બસ કરો! મારાથી નથી ખમાતું!

(ખુરસી ઉપર ફસડાઈ પડેછે.)

બાઇઆઇ—અરે પણ બિચારી મારી શીરીન! તેને કેવો દગો થશે! આ નિરાશાથી તેના કેવા હાલ થશે! શેહેરનાં લોકો તો તેને તારી ધણિયાણી દાખલ અત્યારથીજ ગણતાં આવ્યાંછ.

(એક ચાકર આવેછે.)

ચાકર—એદલ અંકલેસરિયો આવ્યોછ.

બાઇઆઇ—તે જવાબ લેવા આવ્યો હશે. બોલાવ તેને. (ચાકર જાયછે) જાંહગીર, નોક જવાનો આ વખત છે. હજીબી કેહ. તેને શો જવાબ દેવું?

જાંહગીર—તેની નીચ માગણી એકદમ ના પાડો. તેનાથી થાય તે કરવા દેવો.

બાઇઆઇ—અને તેનું પરિણામ! ભીખ માંગતાંબી નથી આવડતું કે આપણે ભીખારીના ધંધાથી પેટ ભરીએ. તારી ગામડિયણ બાયડી કામ કરીને કદાચ કમાણી કરી લાવશે પણ તેની આગમચ આપણે માટે માગતાં લેહણાનું બંદીખાનું તો છેજ. તારી ખાતર હું

એદલની માંગણી કબૂલ રાખીશ. તારી બાયડીને રેહવાનું પેરખી તો જોઇશે? એદલના ઘેરમાં તારી ગામડાંની બાયડી ઠીક ઠેકાણે પડશે.

(એદલ અંકલેસરિયો આવેછે.)

એદલ—બાઈ સાહેબ. સાહેબ મેરબાન, જાંગીર ભાઈ. આનંદ તો છો? હું મારી અરજના જવાબ સારૂ વાયદા સર આયવોછું.

બાઇઆઇ—એદલજી, તમારી માંગણી ધિક્કાર ભરેલી છે, પણ અમારી લાચારી આગળ અમે લાઇલાજ છીયે. તમારી જબરદસ્તી ઉપર મને વિચાર કરવાની ફરજ પડીછ અને——

એદલ—તમે વિચર કયરો એ ગણુ ઠીક કયરૂં અને તમે મારો આત કબૂલ રાયખો તે——

જાંહગીર—(તેના ઉપર ઉછલીને) શું? કાલું કર તારૂં, નીચ કુતરા! મારી માદર તરફ, મારી નેકબખ્ત માદર તરફ જરા નજર-રખી કીધી તો તારી આંખ્યો ફોડીને તારાં નેણ ટુપી કાહાડીશ.

એદલ—અરે શેઠ! મોઢું તપાસો.

જાંહગીર—તું જાયછ કે બારીએથી ઉચકીને ફેંકી દેવું?

(ચાકરો દોડી આવેછે.)

એદલ—આ ચાયલો. મને જવાબ મયલો ને અવે હું એદલ બરચોખી મારૂં વચન બજાવીશ, હું કાલે પાછો આવીશ. (ચાકરને) શીરીનબાઈ છે કે?

ચાકર—નહીજી. તેવણ બેલની શીગરામમાં બેસી કેથે બાહાર ગયાંછ.

એદલ—ધાસતી નહી. કાલે બરાબર આજ વખત તમે મને આ ગેરમાં પાછો જોશો. (ચાકરો સાથ જાયછે.)

બાઇઆઇ—કાલે બખ્તયારજીની આ બુલંદ હવેલી અદાલતની ટાંચથી નાજરના હાથમાં જશે અને હું સુરતના કીલ્લામાં બંદીખાને પડીશ.

જાંહગીર—માતા, ધીરજ રાખો. ખોદાપર સબુરી રાખો. શું દુનિયામાં ગરીબો જીવતાં નથી?

બાઇઆઇ—મારી હૈયાતીમાં હું તુંને ભીખારી વેશે કેમ જોઈ શકીશ? જાંહગીર, તું નખોદ વાળવા બેઠોછ.

જાંહગીર—માયજી, મને માફ કરો, હું તદન લાચાર છૂં. ઓ! હજી તો બધું તમોને કહ્યું નથી, મને પડતો નાખો. મને જરા વિચાર કરવા દેવો. (જાયછે. બાઈઆઈ જવા માડેછે, પણ ભુલ્યો આવેછે.)

ભુલ્યો—(પાછલથી હાંક મારીને) છીત! બાઈ! છીત!

બાઈઆઈ—એ કોણ?

ભુલ્યો—એ તો હું ભુલ્યો હોતો સું. નામે ભુલ્યો સું પણ કામે ભુલ્યો નથી. મને બધી ખબર સે બાઇ, ને હું દુખી સું.

બાઇઆઇ—તુ શું જાણેછ?

ભુલ્યો—છૂં કહું? પેલી ભોલીજાનના હાતપર ફછતી વખતે મેં છેટને બહુ વાલેલા.

બાઇઆઇ—શું એટલો બધો ફસ્યોછ? શું ત્યારે વાત બેહકીછ? શું એ દુકતીના હાથમાંથી એ છુટો નહી થાય, ભુલ્યા?

ભુલ્યો—નહી છું થાય? પણ એ પોરી એને બહુ બાજી રહેલી તે? ને છેટનું દીલ પોસું પયડું તે મોહની લાગેલી. બાકી બીજો જેવો હોત કની તો એ પોરીનો રછતો કરી લાખત.

બાઈઆઈ—હજીબી કાંઈ રસ્તો બનશે? પૈશા ખર્ચતાંબી શું કાંઈ નહી બને?

ભુલ્યો—હો! નહી છું બને? છેટ માનતા નથી. મેં છેટને કહેલું કે એક છપાટામાં એ પોરીને ઠેકાણે પાડી આપું. કોણને પડીસ, કે ધન કીફા ગઈ તે પુસેબી? છવાયકે છેટ પોતેજ જો જાણે તો મારો જીવ લેય.

બાઈઆઈ—પણ એ દુકતી જશે?

ભુલ્યો—હો! આ બંદો મુકી આવે તો બછ કેની? પણ છેટ મને પોતાના રૂમાલની એધાની આપે તો હું કરૂં. તમે લાવી આપછો બાઇ?

બાઈઆઈ—રૂમાલ શાનો?

ભુલ્યો—એ પોરીએ એક રેછમી રૂમાલ પોતાને હાથે ગાંઠવાલીને છેટને એધાણીમાં આપેલો ને એ રૂમાલની એધાણી હું લઈ જઈને બતાવું કે એ પોરી મારી છાતે છેટને મળવા હું જેણીફા લઈ જાવું તેણીફા સાલી આવે. એ રૂમાલ મને લાવી આપો ને પસી હું બાપ ભાઇના છોગંદ લઉં કે આજ પસી ભોલી જાન મારા છેટનું નામ નહી લેય.

બાઈઆઈ—રૂમાલ લાવતાં શી વાર? ઉભો રેહ. હું હમણા લાવુંછ.
(જાયછે.)

ભુલ્યો—પેલી છીરીન અગાઉથી ભોલી જાનને મળવા ગયલી. તે ગાલ્લીએ જઈ પોંસે તેની અગાઉ હું હોડીએ જાવાછ ને કાંઈ ભુલમ બાલમ નહી થાય તે હું ભુલ્યોજ જોવાછ. ભોલી ધન મારા છેટના માર્ગમાંથી આધે જાય, છીરીન પેલા બમનુને ધિક્કારે, ને મારો છેટ છીરીન છાત પયણે એ મારૂં કામ સે. (બાઈઆઈ પાછી આવેછે.)

બાઈઆઈ—(સ્વગત) મારા દીકરાની જરા આંખ લાગીછ તેટલાં આ રૂમાલ તેની પાસેજ પડેલો હતો તે ઉંચકી લાવીછ. (મોટે) લે મારા દીકરાની આ ઇધાણી; અને આ પૈસાબી છે, તે આપીને તેને કાહાડ! (રૂમાલ તથા પૈસા આપેછે.)

ભુલ્યો—એ રૂમાલ છેટે આપેલો કે?

બાઈઆઈ—તારા માગવાથી હું લાવી.

ભુલ્યો—ટાણે છેટનો વિસાર ક્યરો! તેવણ હવણા તો એ ધનને પોતાથી દૂર કરવા ના કેહેતાથા.

બાઈઆઈ—તેનું તારે શું? તુંને તો આ ઇધાણી મળી?

ભુલ્યો—હાજી. ને હવે હું મારૂં છુજીઉં કરાછ, હું ધનને રછતામાંથી કાઢાછ.

બાઈઆઈ—હા. હા. મારા દીકરાને ફસાવનારી એ પીડાને દૂર કર. એ પાપને અંહીથી પટાવ. પૈસાથી તે પાર પડશે.

પ્રવેશ ૩ જો.

બારૂં. ટેહમુલદારનાં ઝુપડાંની બાહારનો દેખાવ. ધન કસતી વણતી બેઠીછે. જીવી વાસણ માજેછે.

જીવી—રડ ના, રડ ના! ધન, સાલ બસ્સું ના થા!

ધન—(રડતી) એહોન વધતોં આવવાનોં જો! જીભરાયોં મારોં ધણી હવે વધતોં આવવાનોં.

જીવી—આમ હોય? પોતાની પયની અછતરીને કાંઈ આમ તજી દેવાતું સે!

ધન—મેં હીજા પાસ કાગદ લખી મોકલ્યોં, તો નહી તેનોંભી જવાબ મળે કે નહી હીજે મળે.

જીવી—કાગદ? છાનું કાગદ?

ધન—મારાં ધણી મારે થકી મદઈ મુંજાયછ તેહોણને ધીરજ દેવા મેં લખ્યોંછ. ઓ! હું મરોંરે મારાં જોંગીર!

જીવી—સાલ, સાલ, સેડાં ના કાહડ.

ધન—અરે પણ મેં કોંહ નોં કર્યોં? ગમે તો મને તજી દેની, મારાં પરાણ. ઓ હું મરોંરે મારાં જીવના હાર! તોં શુખી થાય તેમ કરરે મરોં!

જીવી—એ શું બકતી સે? ધન, કાંઈ અકલ સે કે?

ધન—જોરે જીવી. મને કેહ, અખઈ રહ્યોં મારાં જોવંન મને કેહ કેજે હું એહોંણના દુશમનનોં નસીબમોં નડાશ. એહોંણના શુખમાં હું આડ આવી જો જીવી! હું જો નહી હોવું તો એ જીભરાયોં શુખી થાય. મુઈરે હું અવડ! જીવી, મારાં મોત આવે તો કેવાં શારાં? મારાં વરનોં રસ્તામોંથી જાઉં ને મારાં એ જીવ પરાંણને ધીરજ આવે.

જીવી—ગાંડી! ગાંડી! એટલી વારમાં વરવહુ પયણીને થાકી ગયાં? પણ ધન, તું એમ ધારેસભી કે તારો માટી એવો બેઈમાન હોય?

ધન—નહીરે વાય! નહીરે વાય! મારાં વરને કાંઈ કેહતી નોં જો જીવી, નહી તો તારા ડોળા ધરીને ખેંચી કહાડાશ. જી ભરાયોં મારાં વર કાંઈ બેઈમાન નથી. ધનનો ધણીજ ધનનું ધાન રાખશે.

જીવી—હવે કેવી ડાહી! નકારું થાય તોભી છારુંજ માગીયે. સાલ, હવે જરા હછ ને હછી ખુછીથી જરા મારી આગળ ગીત ગા.

ધન—(ગાયછે.)

ઠુમરી—કલ્યાણ.

છીયે સુખી ઝુપડે વશી,
દ્રવ્ય માલની ન ફાલ, કે જંજાલ ના રે કશી. ટેક.
ગરીબી જીવતરમોં,
ના કુદાકુદી ધમોંધમ ના પડિયે ધસી. છીયે.
ઉદ્યોગી શાનસારમોં,
લોભી છળ કપટમોં ન જૈયે ફસી. છીયે.

મેનત આપણી છે મોજ;
ઉદ્યોગ આરશ મણિ જાણો જે ઘસી. છીયે.
અંગ રૂપાલું નિરોગી,
માંતિ દીલ કાઢિ ખીલે હાડકાં કશી. છીયે.

જીવી—આહા! જાણે એ ગાતી સે ટાણે એનો છાદ છાંભળવા પંખેરાંઓ ડાંખલીએ ડાંખલી સૂપ બેઠી રેહતાં સે, ન ઝાડો ખડખડ ખડખડ કરીને કાનમાં હરૂછે હછતાં બંધ પડી જાતાં સે. એના ગીતના મીઠાછથી બધી હવા મીઠી ખછબોથી તર થાતી સે, ને એ ગાઇને સૂપ બેછતી સે ટાણે હવામાં એવું તો કાંઈ સુપસુપાટ રેહતું સે——

ધન—એ પેલાં શેમબેથી કોન આવેછ? ગાલ્લી રસ્તો ભણી ઉભી રખાવેછ ને ઉતરીને આપણાં તરફ આવેછ. એ કોણ બૈરાં છે?

(શીરીન આવેછે.)

શીરીન—(સ્વગત) "ભોલી જાન" એ કે?

ધન—બૈરાં, કોનને પુછોશ મરોં? તમે કોન?

શીરીન—મારૂં નામ શીરીન છે.

ધન—મારોં નોંમ ધન છે મરોં.

શીરીન—આય ગામની અલબેલી જે ભોલી જાન કેહવાયછ તે તમે કે?

ધન—ને તમે શેહરની અલબેલી શીરીન કેહવાયછ તે જીભરોયોં?

શીરીન—(સ્વગત) કેવી સુંદર!

ધન—(સ્વગત) કેવી નખરોંબાજ!

શીરીન—આપણે એકેકનાં હમનબર્દ છીયે.

ધન—કોન? કોન? હારેમન બલદ? હરમોંનનોં બલદ છો?

શીરીન—હરીફ! હરીફ! દુશમન!

ધન—ઓવારોં! દુશમન કોન મુવોં?

શીરીન—હું તમારી દુશમન છું.

ધન—હેં? ઓ વહીરે માય! દુશમનથી તો નોંશી જાઇયે જો.

શીરીન—ઉભી રેહ બાઇ, ઉભી રેહ. હું દલગીર છું કે હું તારી હરીફ છું. કાં કે તું તો ખરેજ પ્યારને લાયકની પુતલી છે, ને તારી મેં અદેખાઈ કીધીછ તેથી હું પસતાવો કરૂંછ.

ધન—અરે નાંરે માય નાં! શું કોંમ પસતાવો કરોછ? મેં કોઇનું બગાડયું નથી.

શીરીન—આ અક્ષર તું ઓળખેછ, બાઇ? (કાગળ બતાવેછે.)

ધન—હાજી. એ મારાં હરફ. એ નામું તમારા હાથમાં કેમ આયાં હોશે?

શીરીન—હું બધું જાણુંછ. તારાં ફાણશાની નિશાન મેં કાલ રાતે જોઈ. એ નિશાન ઉપરથી મેં તેને આવતાં જોયો. અને તે બેવફાની મારી તરફની બેવફાઈ વિષે મારી ખાતરી કરવા હું પોતે જાતે અંહી આવીછ.

ધન—બાઇ મનીએ એમ આવવું?

શીરીન—મારી ગુપ્ત ઉમેદની તલાશ હું બીજાંને કેમ સોંપું? અને કોણને સોંપું? મારા કોઇ માબાપ, ભાઈ બેહન નથી. જેના ઘેરમાં હું રહુંછ તેનાથી જેને હું ચાહુંછ તે છુપ્યો છે. માટે મારી મેળેજ હું તલાશ કરવા આવીછ. પણ ભોલી ધન, તુને મારી નજરે જોયા પછી હું ખરાં દીલથી તુને ચાહુંછ.

ધન—ઓ ઠરૂરે! ઓ મરી જાંઉરે!

શીરીન—આજ પછી આપણે હરીફ નથી. કાંકે જેને હું ચાહતી હતી તે તુને ચાહેછ માટે તેને હવે હું ચાહતી નથી. હું તેને ધિક્કારૂંછ, ખરાં જીગરથી ધિક્કારૂંછ.

ધન—શાં બોલ્યાં? તું તેને ધિક્કારે! ઓ તું મરેરે ધરાની લેનારી! ઘેર બેઠાં મારાં ધરો લેવા આવી? મારાં ધરો પઓરીને આપોરે તુને!

શીરીન—નાદાન, તું સમજતી નથી. તારો યાર તુને મુબારક છે!

ધન—યાર!

શીરીન—હા. તપાસજે, ધન કે તે તુને નાહક ફાંસમાં નાખે નહી.

ધન—ફાંશમાં નાખે? કાને લ્યાં? નહી, નહી. તે તો જીભરાયાં મારાં વર થાય. મારાં પરણ્યો ખાવન? તે મને ફાંશમાં નહી નાખે.

જીવી—(ધનને સ્વગત) હંમ! ધન! હંમ!

શીરીન—શું? તારો પરણ્યો ખાવિંદ?

ધન—(સ્વગત) મુઇરે હું! મેં શાં કાગો કાપ્યાં!

શોરીન—તું તેની ધણિયાણી છે, ધન!

ધન—(ધચુપચુ) હા, નહી, હારેજી. અરે નહીરે વાય?

શીરીન—તું ગભરા ના, મારી વ્હાલી બેહન. તું ખરેખરૂં કેહ. હું કોઇને કહીશ નહી.

ધન—મરેરે! હું તો નહી કેહવાની હુતી જો, ને કેહવાઈ ગયોં!

(ભુલ્યો પછવાડથી આવેછે.)

ભુલ્યો—(સ્વગત) હાય! હાય! આ તો મારી અગાડીની આ-વેલી સે. રખે કાંઇ ભરમ ફોડી દીવો હોય!

શીરીન—હું નથી માનતી, છોકરી, કે તે ખુલ્લાં દીલથી તુને પરણે એટલો ઇમાનદાર હોય. તારાં લગનની શાબેતી શી છે?

ધન—(લેખ કાહાડી બતાવેછે) જોવ આ લેખ! મારોં લગનની એ જામીનગીરી. (જીવી અને ભુલ્યો બંને ધસી આવેછે.)

ભુલ્યો—ધન! ધન! વસન આપેલું ભુલતી સે! (લેખ શીરીનના હાથમાંથી ઝુટાવી લઇ ધનને પાછો આપતાં) તુંએ આતછપર લોબાન મુકીને છોગંદ ખાધેલા કે એ કાગલિયું કોઇને દેખાડવું નહી.

શીરીન—અરે બારવા! તું અંહી!

ભુલ્યો—હઉવે!

શીરીન—ધન, તારી નેકીને ધન છે. અરે! તારી પવિત્રાઈ-ને શાબાસ છે. તારી પાક દામાન ઉપર બદગુમાન લઈ જવા સારૂ હું તારી માફી ચાહુંછ. મોટાંઓ ગરીબોને પોતાથી હલકાં ગણેછ, પણ આજે મારી ખાતરી થઇછ કે ગરીબ ઘેરોમાં એવાંબી ગોહેર વસેછ કે જેઓની મોટાંના ઘેરમાં ખરેખર નવાઈ છે. હું એટલીજ અરજ કરૂંછ, બેહન, કે હું અંહી આવી ગઈ તે બહમનને કેહતી ના, અને ભુલ્યા, તારી ચુપકીદી તો પૈસા ખરીદ કરશે.

(ભુલ્યાને પૈસા આપી તથા ધનને ભેટીને જાયછે.
જીવી તેને મુકવા જાયછે.)

ધન—(ભુલ્યાને) બહમન! એ કાન બહમનને શારૂ બોલી! હું તો તેને ઓળખતીબી નથી!

ભુલ્યો—એણે છેટનું નામ દીધેલું કે?

ધન—નહી. બસ મને કેહ જે બહમન આગળ બોલતી નોં. ભુલ્યા, મારાથી એની આગળ લગન કબૂલ કરી દેવાયોંચ!

ભુલ્યો—પણ જાંહાગીર છેટનું નામ તો દીધું સે નથીની? તો છું? જોની બાઈ, એ બહમનને પણવાની સે, ને તું બહમનનેજ પયણી સું એમ એ છમજતી સે.

ધન—ઓ વાય! તેયારે તો શારોંજ થયોં કે મારોં વરનોં નોમ એ જાણતી નથી. બોળાશો કરવાનો વખ્ત આવે તોં સુધી એ ભરોમમોં ને ભરોમમોંજ કુટાવા દેજે. (જીવી પાછી આવેછે.)

જીવી—દીકરા ભુલ્યા, આજ અતારે તું કીકૂથી આયવો? છેટ વગર એકલોજ કેમ આયવો?

ભુલ્યો—હું તો બોલીબાઈ પાછ કામે આવેલો. છેટનું કામ સે.

ધન—હંકે? જીભરોયોંએ મારોં કાગદનોં જવાબ આપ્યોં હશે.

ભુલ્યો—ના. મને તો છેટ મોહડેથીજ કેહતો સે.

જીવી—પણ આજ કાંઇંગી સે. ભુલ્યા, આજ તુને છું થાતું સે? તું તાડી જેવો ફીકો કેમ સે? તારી આંખ લાલ સોલ કેમ સે? તેં આજે દારૂ પીવોસ?

ભુલ્યો—(સ્વગત) આજ પીવેલો હોવં તો બહુ છારૂં.

જીવી—પણ ભુલ્યા, તું બીતોસે! તું ધુજેસ કેમ! ઓ દીકરા! મારા દીકરા! કેહ તુને છું થાતું સે?

ધન—હોવે જો ભુલ્યા. આજે તું રોજના જેવો રંગીલો નથી. તું બોલતો કેમ નથી? મારોં જોંગીરના મદદને કાંઇ થાયોં તો નથી? તેની હોન સારી કોની તો છે?

ભુલ્યો—પણ હું કેમ બોલું? વાત અરૂછેની સે તો આ મા યતી ખીછે તો બોલું કની? જાની જીવી. તું જા.

જીવી—હું જાતી સું. પણ મુવા તું છારો સે?

ધન—
ભુલ્યો— } જીવી, હમણા તો જા.

જીવી—આ સાલી. પણ મને કેહની મુવા. દીકરો થાઇને માને કેહતો સે નથી. (જીવી જાયછે.)

ભુલ્યો—ધન, તેણીકા તો નબોદ વલી ગયું. બખ્ત્યારજી વાળાઓનું તો ખાનુ ખરાબ થયલું.

ધન—ઓ ભુલ્યા! એમ નોં બોળરે!

ભુલ્યો—નહી બોલાછ તે કાંઈ નહી થવાનું સે? તારો જાંહ-ગીર ડાર માર્યો જાછે, ને તે તારે લીધે. તું છાત પયણો તેથી.

ધન—અરેરે! ભુલ્યા, મને મારાં વર પાસે લઇજા.

ભુલ્યો—તે છારૂંજ આવેલો તો. જો બાઈ, તને તારો માટી થતો બોલાવેસ. (રૂમાલ બતાવેછે) આ તેની એધાની! ખરી? સાલ હવે તેયાર થા મારી છાતે જવા.

ધન—પણ મારાં જાંગીર મને કાં બોલાવેછ?

ભુલ્યો—પુલના આ પારના સેડાપર. પુલનાં પેહલાં ભુગલાંની હેઠલ. તીફા એ હોડીમાં બેછીને આવેછ ને તેણીફા તુનેબી હોડીમાં લઈ જવાની.

ધન—ક્યારે? હમણાંજ?

ભુલ્યો—નહી, રાત્રે છાત વાગેને જાઇછું. રાત અંધારી સે, સંદ્રમાં મોડો ઉગેસ તે વખતે બરાબર તુને બોલાવી સે.

ધન—ઓ મારાં જીભરાયાંને મળવાનાં શાત ક્યારે વાગશે! ભુલ્યા, દાદાર હોરમજ મારાં વરને શુખ આપે તેની દુવા શારૂ હું ખદાયજીની બંદગી કર્યા કરાશ ને શાત વાગતે તુને અંહી પાછી મળાશ.

ભુલ્યો—પણ જો બાઈ. કોઇને એ કેહવાનું નથી હો! જો કોઈ જાણે નહી!

ધન—ઓ વાય નહીજ તો! તું ને હું વણાં બીજો કાન જાણશે?
(જાયછે.)

ભુલ્યો—ઓ! આ મને છું થાતું સે? એ આખાં અંગમાં આગન છાની બલતી સે! ઓ મા! ઓ માડી જીવી!
(જીવી દોડી આવેછે.)

જીવી—ઓ આવી, મારા દીકરા! ભુલ્યા, તુંને છું સે? કેહ તારી માને.

ભુલ્યો—જીવી, મને કાંઈ તાઢનું લખલખું ભરાઈ આવેલું. ઓ! હું બેભાણ થાતો સું. મને જરા તાડી પાઇને ઓછયાર કર.
(જીવીના ખોલામાં પડેછે.)

પ્રવેશ ૪ થો.

સુરત. તાપીના કિનારા ઉપરના સરકારી પાર્કની બાહારનો રસતો.

શીરીન—(ગભરાટમાં આવેછે) અરે! હવે શું કરૂં? આ સરકારી બાગમાંના જનાવર વાઘથી બીહીને મારી શીગરામના બલદિયા ગાડી સુધાં લઈ નાઠા. હું તેમાંથી કુદી પડી, હાંકનારો તેપરથી ઉડો ગયો, તે શીગરામની પછવાડે દીલ્હી દરવાજાના રસતા તરફ નાઠો, ને હું અંહી આવી. સારૂં થયું કે પુલપર બલદિયા ચોંકયા નહી, નહીતો કે ગાડી સુધાં કદાચ તેઓ નદીમાં ચાલ્યા જતે. પણ વળી સારૂં થયું કે ભાઠાંથી પાછી ફરતાં અકસ્માત થયો. જો જતાંજ કજા થઇ હોતે તો હું ભોલીજાનને મળી કેમ શકતે? અને લુચ્ચા બહમન વિષે જે ભય ભરેલો ભેદ મેં શોધી કાહાડયોછ તે હું કેમ શોધી શકતે? અરેરે બેવફા બહમન! મારા જીગરનાં હેતનો આ બદલો! કંગાલ છોકરા! તુંને અમારાં ઘેરમાં આવીને ઉતારો લેવાને હજી તો એક મહીનો થયો નથી, તેટલાં તો તું ગામડે ગામડાં ફરી વલ્યો ને ભોલીજાનને પરણીબી ચુકયો! અને હજી તો તારા નાપાક હાથ એ પાપથી ભીંગેલા છે તેટલાં તું વળી મને ઠગીને મારી સાથ લગનની પેવંદથી જોડાવાના બીજાં પાપમાં મને ફસાવવા માગેછ. હું બીહતીતીજ! દેશ પરદેશ ફરનારના એજ હાલ! મુસાફર ભાઈ, જ્યાં જ્યાં જતો હશે ત્યાં એકકે ઓરતને પરણ્યો હશે. કેવો ભય ભરેલો અકસ્માત! ને તે કરતાં આ કેવી ભય ભરેલી શોધ!

હીરજો—(અંદરથી) હે ફીકલા! ફીકલા! હોત! આ તારી બાઈ આણીફા છે. (હીરજો આવેછે.)

હીરજો—બાઈ પેલો તારો ગાલ્લીવાન તુંને ઢુંડે.

શીરીન—તે ગાડીને સલામત પાછી લાવ્યો કે?

હીરજો—ગાલ્લી તો લાયવો. પણ બલદિયા ઠરેલા ડોમેલા નહી, ને વળી આણીફા આવીને નાનપરાં ભણી, તારા બંગલા ભણીજ નાઠેલા. હું મજેના બલદિયા! આબાદ ઘેરનો રહતો લીવેલો. માણહો રહતો ભુલીને ઘેરની બાહાર ભટકે તારે આ જનાવરો પાધરાં ઘેર જાય.

બાઇ, તારે પણ ઘેરે જાવું હોય તો ચાલ મારી હાતે. તારો ગાલ્લીવાન ફીકલો મને કહી ગયલો કે તુને હંભાલીને તારે વજીરે લઈ જવી.

શીરીન—મારી વાડી ઘણી દુર છે. તું મને કેમ લઇ જશે, ભાઇ?

હીજો—જો મને ચાર પગ હોત તો તુને મારી પીઠપર બેહાડીને લઈ જાત. તોબી બાઈ તુને ગમે તો તુને મારા માથાપર બેહાડું, તુને ગમે તો મારી ખાંધે બેહાડી લઈ જાઉં.

શીરીન—જરૂર નહી, ભાઇ. તું મને રસતો બતાવશે તો હું ધીરે ધીરે ચાલી જઈશ. પણ સબર. સામેથી કોણ આવેછ?

હીજો—એ તો બાઇ તારીજ ગાલ્લી પાછી આવેલી. પણ તે હાંકતો કોણ છે? આ હો? બખ્તયારજીનો જાંગીર! લે તારે તો બાઇ તારૂં ઠેકણું લાયગું. (જાંહગીર આવેછે.)

જાંહગીર—શીરીન, તું ક્યાં ગઇતી? માયજીએ તુને શોધવા મને મોકલ્યોછ. રસ્તામાં તારી શીગરામ ખાલી લઇને બલદિયા નાહાસ્તા જોઇ હું ગભરાયો. બિચારા ગાડીવાન ફીકલાને પગમાં વાગ્યુંછ. તેને ઘેર મોકલ્યો અને બલદિયા મને જોઇ ઉભા રહી ગયા તેમને હાંકીને તારે વડ હું ગાડી લઇ આવ્યો.

શીરીન—જાંહગીર, બાગમાંના વાઘને જોઇને આપણા બલદિયા ચોંક્યા. સારૂં થયું કે તું આવી લાગ્યો. બિચારો આ ગરીબ ગામડિયો મારી મદદે આવ્યો, તેની સાથ હું ઘેર ચાલતી આવતી હતી.

હીજો—હઉવે. હાબ મેરબાન, જાંહગીર હેટ. હારૂં થયું કે તમે મને મયલા. હું તમારે ઘેરેજ આવતોથો તેટલાં આ બાઈની ગાલ્લીને કજા થયાથી અંહીજ થોયબો.

જાંહગીર—હીજા, તારી લાયકી છે. પણ શું તું મને શોધાતોતો?

હીજો—હાજી. તમને આ કાગદ આપવા આવેલો.

(કાગદ આપેછે.)

જાંહગીર—કાગળ! (લઇને સ્વગત) મારી ધનનો કાગળ છે. તેની મીઠી મોહબતનો પેગામ (વાંચેછે.) "મારા જીહાંન વરણના "જાંહગીર, તું મને કહી સિધાવ્યો કે હું તારી બરાબીનું મુળ છું "ત્યારથી મારી ઊંઘ ને ભુખ, મારૂં ચેન ને સુખ મેં ખોઇ દીધાંછ.

"હું તારા સુખમાં આડે આવવા ચાહતી નથી, અને અગર જો તું "આજે મને આવી મળશે નહી તો આજની રાત પછી તુને દુઃખ "દેવા સારૂ તું ફરીથી નહી જોશે—તારી ઇમાનદાર ધન." ભોલી! નાદાન! શું તું જીવપર કરવા માગેછ?

શીરીન—(હીજાને પૈસા આપતાં) ભાઈ તુને તસ્દી પડીછ તે માફ કરજે ને——

હીજો—હુરત હેરની અલઅેલી હીરીન હાથ વાત કીધી તેમાં તજદી હાની? એવી તજદી રોજ આપજોની બેહન. (જાંહગીરને) ભાઈ હાબ, જાતો છું. હાયબજી. (જાયછે.)

શીરીન—જાંહગીર, હું તારી તકશીરવાર થયલીછું. હું મૂર્ખ બનીછ અને નાદાન છું કે આપણ વિષે માસીજીએ રાખેલી મુરાદમાં હું ચુપ રહી તુને ગેરઇનસાફ કરતી આવીછ. પણ આજે મેં ભેદ ખોલવાનો ઠરાવ કીધોછ. કાલે તેં મારી મરજી વાપરવાનું મને છુટાપણું બખશ્યું તે તારી લાયકી હતી, પણ તેના બદલામાં મારી મરજી એટલીજ વાપરૂંછ કે તારો હાથ કબૂલ રાખવાની ખુશાબખ્તી માસીજીને આજે હું કેહેવા માગુંછ.

જાંહગીર—શીરીન, તું હજી પુરેપુરૂં જાણતી નથી.

શીરીન—મને જોઇયે તે કરતાં મેં વધારે જાણ્યુંછ. હું તુને સાફ કહુંછ કે તું મને તારી પોતાની વીરૂધ સમજાવવા આવશે તે હું હવે નથી સાંભળવાની.

જાંહગીર—પણ મારી આબરૂ તું નથી જાણતી, શીરીન.

શીરીન—ને હું જાણવા માગતીબી નથી. બીજાઓની આબરૂ તપાસતાં હું પુરતી ધરાઇછ. જાંહગીર, વધારે વાત ના કર ને જે બન્યું હોય તે ભુલી જા.

જાંહગીર—હા શીરીન, હું ચાહુંછ કે હું ભુલી જાઉં. ઓ! ચુપકીદી જો હસ્તીની નીસ્તી બનાવી શકે તો હું સદા ચુપકીદો રહું. (તેઓ જાયછે.)

———

પ્રવેશ ૫ મો.

રાતનો વખત. ગડગડાટ અને વીજલી. ભાઠાંનો નદી કિનારો. સામી પારે સુરત. કિનારા ઉપર રેતીના ડુંગરા અને ઝાડો. નદીમાં એક હોડી તરતી છે. ધન આવેછે.

ધન--ભુલ્યો કાં હોશે? મારાં ખાવન પાશ મને લઈ જવા આંહ મને મળવાનો હુતોની? હોડી તો તેયાર છે પણ આ કેવી બિહામણી રાત! ઓ માય! વીજલી કે નરો જોણે બપોરિયા! ઓ ભુલ્યા! (ભુલ્યો આવેછે.) ભુલ્યા, શો છે? કેમ, તું બીહેછ કેમ?

ભુલ્યો—(તાઢે ઠડડડતો) હી! હી! હી! હી! જોકે તાડી ઘણી મોંઘી મળતી સે તોભી એક ઘડિયું ભરી તાડી એક ટાંછે પીતાંભી તાઢ ભાગતી સે નથી. સાલ ધન, તેયાર સે કે?

ધન—પણ ભુલ્યા, તું તો ધુજેછ?

ભુલ્યો—મને ગગડાટનો ભે સે. આ વાદલ ગાજતું સે ને મારાં ગાત્રે ગાત્ર ઢીલાં થાતાં સે.

ધન—પણ તોફાન નરમ પડે તાં લગીણ થોભીયે તો?

ભુલ્યો—ને તેટલે તુફાન વધધું તો? તું સાલ. જે રછતો કાયપો તે ભલો. જાંહગીર વાટ જોતો હોછે.

ધન—ત્યારે તો વેહલો ચાલ. મારાં જંગલાની દોવાથી ઓવાં ઈજત માય આપુણે સંભાલશે.

ભુલ્યો—ને જો તુફાન રૂઠછે તો જરાવાર આપણે પાસા ઉતરી પડીછું. કેમ, સાલીયે કે?

ધન—હા. જીભરાંયો મારાં ખાવનને મળવાના ખ્યાલથી મને કેવી ધીરજ વલેછ. પણ આજે કાન જાણે શું છે કે મારાં પેટમાં એક જાતની ફાલ પડયા કરેછ. મને કાંઈ શમજાતું નથી.

ભુલ્યો—(સ્વગત) મને છમજાતું સે. (મોટે) બાઈ, ટાહેલું કયેરા કરેસ કે સાલેસ?

ધન—હા, ચાલ ચાલ. પણ ભુલ્યા, તારા પગ લપેરા ખાયછ.

ભુલ્યો—એ કહુંસની કે મનેભી કાંઇ છેતાને ઘેરેલા. મારૂં ગ-લું જ બહુ છુકાતું સે. તાડી પીવું પીવું ને અંગમાં બેખાર ને ગલાંમાં છોખાર લાગેલી. (વર્શાદ પડેછે.)

ધન—અરે! પણ આ તોં વરશાદ વરશેછ, ભુલ્યા!

ભુલ્યો—ફિકર નહી. હોડીમાં છેટનો મોટો ઝભો સે ને સત્રીભી સે. સાલ બેહન.

ધન—શંભાલજે ભુલ્યા. મટોડી ચીકણી થયલી છે. તારા પગ નથી ઠરતા. તું આજે શાવધ નથી. તોં આવોં તોફાનમોં હોડી કેમ ચલાવશે!

ભુલ્યો—સાકટો હોવું તેજ છાઇ. આજનાં મારાં કામને વાછતે મારે સાકટોજ થવું સે.

(તેઓ હોડીમાં બેસેછે. ભુલ્યો હાંકી જાયછે. ગડગડાટ અને વીજલી. હીજો ગાતો ગાતો આવેછે.)

પીલુ—ઠુમરી.

હીજો—નદી કિનારે લાગી લ્હેર, લ્હેકિની, લ્હેજતે હો૦ નદી૦
મધુર પવન વાતો, થંડ થંડ મંદ મંદ,
કેવી કુદરતિ મેહર૦ લ્હેજતે હો૦ નદી૦
ઘડિમાં ઉઠતો ઘુંઘવાટો સુસવાટો,
રૂઠયો કુદરતિ કેહર૦ લ્હેજતે હો૦ નદી૦
શિતલ વાય વા ધુમ તુફાને,
ધ્રૂજાવે ગામ શેહર૦ લ્હેજતે હો૦ નદી૦

હા. હા. હા. આજની રાત્રી તે મારી ખરી રાત્રી! જેમ મેઘણો વરહે ને વાદળ ગરજે તેમ મને હુર છુટે. ગાજ! મારા બાપ કરૂં, ગાજ! ને મારાં ઝુપડાંમાં હોબતી જોઇયે તેની ગરજ તારી ગરજનાથી હાર! મેઘળા, તું જો તુફાનમાં વરહે નહી તો ગુફામાં વાત હું કોણી હાત કરૂં? આ વખતે પેટ ભરતી તાડી જોઇયે. તાડીના બંધ કરનારનું તે ખોદા હું ભલું કરહે! એ તો હારૂં થીઉં કે મને હીરીનબાઇએ આજે પેહા આપેલા. હજી તો પેહલી રાત્રી દેખું, પેહલાં હીગણપોર જઇને ચહ-

ડાઉ તાડી લાવું ને પછી મારા ગુફામાં આવીને એકલો એકલો મઝા કરૂં. જરા લાંબું તો પડહે, રાત અંધારી છે ને રહતામાં ચોરબોર મ-યલો તો? હારી જાદ આવી. મારી નાની બંધુક આજે મને કામ લા-ગહે. મારી એ કરાબીન રોજ રોજ હાફ કચરા કરૂં ને વાપરતો તો છે નથી. આજે તે લઈ જાવું મારી હાતે, ને જો રહતામાં કોઈ ચોર મ-યલો તો આ બંદાની બંધુકે તેને હરેલ હોપ કોહું ભોપ કરીને પોંહતો કરી આપાહ! (ગાતો ગાતો જાયછે.)

પ્રવેશ ૬ ઠો.

સુરત. તાપ્તિ ઉપરનો હોપ બ્રિડજ. પુલ ઉપર છે. નીચે નદી વેહછે. પુલનાં બે આરકાંની વચે રેતીનો બેટ છે. ભુલ્યો ધનને હોડીમાં બેસાડીને દુરથી હાંકી લાવતો જણાયછે.

ધન—તું મને કાં લઈ જાયછ કાં, ભુલ્યા?

ભુલ્યો—બીહ ના. મને રછતો માલમ સે.

ધન—પણ મારાં જોંગીર કાં છે?

ભુલ્યો—આ પુલની હેડલના બેટ ઉપર આપણને મળવા કહેલું. હમણા આવતો હોસે.

ધન—તોં લગીણ આપણે થોભશું કે? (હોડી બેટ આગળ આવેછે.)

ભુલ્યો—સાલ, આ બેટપર ઉતર, બાઈ. જો પગ છમાલજે. સટકી જાય નહી.

ધન—મને એ જગ્યા નહી ગમતી. આ બેટ તો કોઈ મુવેલાંની કબર જેવા લાગેછ.

ભુલ્યો—તુંને કહુંસ કે ઉતર! હોડીમાં ધામટ થાયસ! વેક ગેહલી.

ધન—પણ ભુલ્યા! ભુલ્યા! તું એમ શોં કરેછ? તુ મારી સાથ એમ તોણાઇને કાંય બોલેછ?

ભુલ્યો—તું ઉપર સહડ તો ખરી, પસી તુને કહું. (તેને બેટપર ઉતારેછે.) હવે છાંભલ, જો હું તુને કહું, તું આમ ધ્રુજ ના, પણ છાંભલ.

ધન—તું બોલની, હું શોંભલુંછ. હું કાંઇ બેહરી નથી.

ભુલ્યો—ધન, જાંહગીર છેટપરં મારો કેવો પ્યાર સે, જાણેસ?

ધન—હા, તું વફાદાર છે.

ભુલ્યો—એકવારે હું જુવાન, ખુબસુરત, ગબરૂ સોકરો હતો. મારી મા જીવીનો જીવજ હું હતો. આજ એવો બિહામનો થયોસ કે તુને મારી ભણી જોવાબી નથી ગમેસ. તેનું કારણ છું, જાણેસ?

ધન—હા. મને મારો જેંગીરે કહેલું.

ભુલ્યો—એ તેનું કામ સે. મારા આ માઠા અવતાર એનાથી થયલા સે. પણ તે અગાઉ હું એનો પરમાણીક મિતર હતો અને તે પસી પણ મારી ઈમાનદારીએ મને એની છાત બાજી રાયખો. એણે મારી ઉપર પસવાડેથી ઘણી ભલાઈ કીધેલી ને આજ હું એની છાત એવા વસનથી બંધાયલો સું કે જો એ મારૂં લોહીનું એકેએક ટીપું માંગે તો તેબી હું કાઢી આપું.

ધન—ઓ મરૂરે મારાં જેંગીર! કેવો ભલો! ને ભુલ્યા તું કેવો બુનીયાદ મનીખ!

ભુલ્યો—જો ધન, મોહડેથી મરૂં ઢરૂં કરવાનું બહુ સેહલું સે. પણ પોતાના વસનથી કરીને બતાવે તે વધારે. જે દીએ મને છેટે અગાસી પરથી નદીમાં લાખી દીધેલો, તે દીએ હું સાહાતે તો એને છરકારમાં ઘછડી લઈ જાત, પણ મારાં વેર કરતાં મેં એનું છારૂં સાહીને માફ કીધો ને એની છલામતી છારૂ મારી ગેરછલામતી થવા દીધેલી. એ તે વફાદારી! તું તેમ કરછે?

ધન—હુંબી મારાં જેંગીરપર મારાં જીવ પરોંણ કાહાડી આપારા.

ભુલ્યો—હું ભાયડો સું, પણ તું તો બાયડી સે, તેની પયણી બાયડી સે. તારા માટીભણી તું તો વધારે વસનથી બંધાયલી સે, તો તું તેનું કેહણ નાહી કરછે?

ધન—તેહોણ જેમ કેહ તેમ કરવાં તૈયાર છું. કાન મુવું નાં કેહછ?

(ભુલ્યો પણ બેટ ઉપર ચહડેછે. હોડી ધીમે ધીમે દૂર ઘસડાતી જાયછે.)

ભુલ્યો—(તાણથી) વારૂં તારે ધન, મને પેલું કાગદ આપ!

ધન—(ગભરાઇને) કીયાં કાગદ?

ભુલ્યો—પેલું તારા લગ્નનું ખત. તારી પાછે તપાછીને રાખેલું સે તે આપ.

ધન—તે? તે તો મેં કોઈને કદી નહી આપવાનોં શોગંદ લીધેલા.

ભુલ્યો—જો તારા વર અને તેનાં ભવિછની વસે એ કાગદ નડતું સે. એ કાગદ તેનું નખોદ વાળતું સે. હું કહુંસ કે તે મને આપ.

ધન—હું આપતે. પણ ઓ! તે નહી આપવાનોં મેં કલેજ હડહડતોં કસમ ખાધોંછ.

ભુલ્યો—આપ! બછ મને આપીદ!

ધન—અરે! મારી મુવેલી માયનોં, મારોં બુજરગ બાપનોં, મારોં ખાવનની જુવાનીનોં, મારોં પાકદામાનનોં મેં કશમ ખાધેલાછે!

ભુલ્યો—હું તો એ ખત લેવાનો! તે થકી હું તને અંહી લાયવો સું.

ધન—તારે મારોં જોંગીર મને આંહ નથી મળવાનોં કે?

ભુલ્યો—નહી. તેણેજ મને મોકયલો સે કે આ ખત તારા કનેથી લાવવું. મેં તુને એના રૂમાલની એધાણી બતાવી. સાલ લાવ જલદી, પેલી હોડી સુટી જાયસ.

ધન—ભુલ્યા, તુ મને મારોં બાપ પાસે લઈજા, હું તેહોણને શમજાવીને શોગંદની માફી ચાહું ને પછી એ લેખ આપી દેવું. તેજ મને આજે પેલી શીરીનનોં દેખતોં એ શોગંદની યાદ દેવાડીછ.

ભુલ્યો—નહી. એ તું મને આપે નહી તો હું તુંને પાસી લઈ જવાનો નથી. તું આપેસ કે નહી. (ધન સાથ રગડ અને ખેંચતાણ થાયછે.)

ધન—ઓ ભુલ્યા! હું મરી જાશ.

ભુલ્યો—કાઢ તારા ખીછામાંથી.

ધન—અરે! તે હવણોં નહી આપું. ઘેર જાઈ આપારા.

ભુલ્યો—નહી! લાવ.

ધન—અરે! પણ ખત લેશે તોભી હું જીવતી રેહવારા તોં સુધી એની બૈરી તો ગણાવારા.

ભુલ્યો—તારે જીવતી ના રેહ! સાલ મર! મરીજા. નિકાલ લાવ. (તેને નદીમાં નાખી દેવા કરેછે.)

ધન—ઓ! હું મુઈરે! ઓ! મને મારી નોં નાખ! ઓ કોઈ આવોરે! (ભુલ્યાને ચપટ વલગી રેહછે.)

ભુલ્યો—તારાં ખતને લઇને નદીને તલીયે જા.

(તેને હડસેલો મારી નદીમાં નાખી દેયછે. ધન એક ચીશ મારી નદીમાં પડેછે, પણ પાછી ઉપર આવેછે અને બેટને વલગી રેહેછે.)

ધન—અરે મને બચાવ! હું આપોંછ! મને બચાવ!

ભુલ્યો—નહી. હવે નહી. હવે તો મરેલીજ ભલી.

(બેટ ઉપરથી તેનો હાથ ખેંચી કાઢી બોચીમાંથી દાબીને તેને નદીમાં પાછી નાખેછે.)

ધન—ઓ બાપા! ઓ જોંગીર! જો——(ડુબી જાયછે.)

ભુલ્યો—(વાંકો વળીને જોતાં) મુઇ, ગઈ, ડુબી હવે! ઓ! (તેજ વખતે બંદુકનો બાર થાયછે. તેના ઢબકારા સાથે ભુલ્યો ગોલાંટ ખાઇને નદીમાં ગબડી પડતાં) ઓ! મુવો! મુવો!

(હીજો બંદુક સાથે પુલની ઉપર દોડી આવેછે. ગડગડાટ અને વીજલી.)

હીજો—(પુલ ઉપર ટીંગાઇને) અરે હું છે? હું છે? (ઠામલાને મથાલે ચઢીને) મેં તો કોઇ ચોર હમજીને બંદુક મારેલી. પણ આ નદીમાં તડફડીયાં કોણ મારતું છે? બચ્ચા હીજા! કોઇનો જાન બચાવવાનું પુણ લે. (ઠામલા ઉપરથી ઉતરીને નીચે આવતાં) ઓ! આ તો કોઇ ઓરત છે! કોઇ પારહણ છે! (ઉપરનાં લુગડાં ઉતારતાં) હાય! હાય! કોણ? આ કપડાં તો ધનનાં દીહે! ઓ ધન! મારી ધન! મારી વ્હાલી બેહન ધન! ઓ તું કીફા આવી પડી! હું આવેલો તને બચાવવા!

(બેટ ઉપરથી નદીમાં નખાવી દેયછે. તરતો દેખાયછે. ડુબકી મારીને પાછો ઉપર આવેછે. ધનને એક હાથમાં ઝાલતો બેટ તરફ તરેછે. એક હાથે બેટ પકડેછે, બીજા હાથમાં તેની બગલ તથા ખાંધ વચે ધનનું ઉપલું અંગ બેશુદ્ધ હાલતમાં છે. પડદો પડેછે.)

અંક ૩ જો.

પ્રવેશ ૧ લો.

ભાઠું. જીવીનું ઝુપડું. અંધારી રાત. એક દોરડીની તુટી ખાટલી ઉપર ભુલ્યો સુતેલો છે. જીવી તેની આગળ બેઠી બેઠી સીવેછે.

ભુલ્યો—(ઉંઘમાં) લાવ ટાણે તે લેખ! કાઢ જલદી!

જીવી—(ચોંકીને) હાય હાય! મારો દીકરો છારો દાહડો ને છારી રાત આ લવારી લઈ બેઠેલો. હવે શું કરાછ! ભુલ્યા! ભુલ્યા! (તેને જગાડવા જાયછે) તું ઉંઘતો સે કે જાગતો સે?

ભુલ્યો—હં! હં! (જરાવાર થોભીને) આપ! આપેસ કે નહી?

જીવી—એ નહી ઉંઘેલો કે નહી જાગેલો! શું કરાછ! (પાછી કામે બેસેછે.)

ભુલ્યો—(ઉંઘમાં) જો તારો ટોટો પીછાછ! ટાણે આપીદે ખત! તારા ખીછામાં સે! તું ચાછો પાડછ તેથી કાંઈ વળવાનું નથી! જા. મરી જા! મર! (જાગી ઉઠીને) ઓ મા! જીવા! માડી, તું કેણીફા સે?

જીવી—કેમ ભુલ્યા! મને હાંક મારી, દીકરા? (પાસે આવેછે.)

ભુલ્યો—જીવી, ગળાનો કાકડો શુકાઈ ચાયલો! જરા પાણી પા!

જીવી—દીકરા, તને તાવ બહુ સે. (પાણી લાવતાં) ઓ! જાણે આગના ભભુકા! લે, પાણી પી! પાણી પી!

ભુલ્યો—(પાણી પીને પાછો પડી જાયછે) અરે! માથામાં તો ટણક મારેસ! ઓ! મને શુવા દે માડી! મને શું કામ જગાયડો! રાન!

જીવી—તું તારી મેળેજ જાયગો ભુલ્યા, તું ઉંઘી ના જા.

ભુલ્યો—કાં? ઉંઘવા દેરે, રાન!

જીવી—અરે! પણ ઉંઘમાં તું ફાટું ફાટું બકતો સે. જાયગાજ કરની કે લવારી બંધ પડે.

ભુલ્યો—(ઉંઘમાં) સાલ! લખ્ખત આપ! વેહલી થા! જો તને મારી લાખ્ખાછ હો! નહી તો આપીદે!

જીવી—હં! હં! હં! પણ કોણે કેહસ? મને મારી લાખેસ, મુવા? ખ્ખત છાનું માગેસ? હું કીફાથી લાવું? ભુલ્યા! ભુલ્યા! એ છું બકતો સે, મારા દીકરા?

ભુલ્યો—(જાગીને) માડી, હું બકુંસ? છું બકુંસ?

જીવી—તું તો મારી કને લખ્ખત માગેસ ને મારો ટોટો પીછવા માગેસ. મુવા કીયા બાપદાદા લખ્ખત મુકીને મરી ગયલા કે હું લાવું?

ભુલ્યો—નહી, નહી. એ તો હું ઉંઘમાં બકુંસ. જીવી, જરા પાણી પારે! રાન પાણીનીભી વાણ કરી મરેસ? (પાણી પીને) પણ મા, અંહી મને કેટલા દી થયા?

જીવી—દછ દી થયા તું અંહી પયડોસ. સેલા વરછાતની રાતે વા વજોડાંમાં તું ફછડાતો ફછડાતો લોહીથી ઝઝરતો ને પાણીમાં તરબોળ આવેલો.

ભુલ્યો—હા. હા. મને જાદ આવી, મા! આ ગલું છુકાઈ જાતું સે! પાણી પાતો!

જીવી—(પાણી લાવી આપતાં) તુને છું થાતું સે, ભુલ્યા! તું મને કેહતો સે નથી!

ભુલ્યો—તુને છી ગરજ? જે હોય તે! મુગી મર!

જીવી—તું ભીતો સે, મારા દીકરા! તુને કોઇએ મુઠ મારેલી! કાંઈ બાહારનું સે!

ભુલ્યો—કોણ કેહસ? હું ભીહુંસ?

જીવી—નથી? તુંએ મારા આ ઝુપડાંમાં સુપાઇ રેહવા કાં માગેલું? તું અંહી સે તે કોને કેહવા કેમ નથી દેતો? તુંએ તો કીકા વૈદનેભી તેડાવા ના કહેલું?

ભુલ્યો—ના, ના. કોઇને કેહતી રએ! આ મારૂં માથું ફરેસ. મને ધરતો, માડી! મને ધર! કીકો વૈદ આવીને છું કરવાનો? પણ માડી, આ દછ દહાડામાં મને કોઈ પુસવા આવેલું?

જીવી—કોઈ નહી. જાંહગીર છેટ આવેલા, બીજા કોઈ નહી.

ભુલ્યો—જાંહગીર છેટ! પરમેછર તેને છુખી રાખે! અરે. વળી અગન બળેસ! (જીવી પાણી પાવાનું ચાલુ રાખેછે.)

જીવી—છેટ તુને પુસતો આવેલો. તુંએ ના કહેલું તેથી હુંએભી ના કહેલું કે મેં તો ભુલ્યાને દીઠોજ નથી. અરે ભુલ્યા, ભુલ્યા! તારાં ભાવગજ ફુટેલાં! આજ તુંને કાંઇ તડાકો પડવાનો દી સે. આજે તારા છેટ બખ્ત્યારજીના બંગલામાં કેવી ધામધૂમ સે, ને તું અંહી પયડો સે.

ભુલ્યો—ધામધૂમ! છીદને!

જીવી—પેલી છીરીનબાઈ છાતે જાંહગીર છેટના વેહા સે.

ભુલ્યો—વેહા! અંતે પયણેરા કે?

જીવી—કાલે વેહા સે. કાલેજ.

ભુલ્યો—ને બિસારી પેલી ધ-ધ-ધ-ધન?

જીવી—ધન? કીકા સે? ધન બસારી તો ગેઈ! ભુલ્યા, ગરીબ મારી ભોલીજાન તો મરી ગઈ! (રડેછે.)

ભુલ્યો—જીવી, મારી આંખ્યો દુખેસ. આ દીવો કાઢ! મારી છાંએથી એ બતી ઉસકી લે! મારાથી ઉજાલું જેવાતું નથી. (જીવી દીવો ઉંચકી લઇને પછવાડે મુકેછે.) સાલ મા, હવે ધનની વાત કર.

જીવી—હુંએ જાણેલુંજ રે! કે એ પોરી દુછમન નહી જીવવાની. છેટપર પ્રીત એની સાતીમાં એટલી બધી દાબેલી કે તે ગુંગલાઈ જાતી ને હુંએ ધારેલુંજ કે પ્યારના ભારથીજ એની મમાઈ બપાઈની સાતી દબાઈ જાવાની! હાય હાયરે! ધન! હુતી તો પોરી ભાઢાંની પણ કેવી મધુરી હુતી તે એનો માટી યતો છમજેલો નહી! મોટ ઘેર પયણીને બસારીએ છું છુખ જોયું? તે થાને તો ભલું થાત કે તે હીજાને પયણી હોત! પણ ભુલ્યા, છાસું કેહ, એ ગુજરી તે દીએ એના માટીએ તારી પાછે કાંઈ કેહવાડેલું તે છું હુતું? તેં એ તે દીએ સુપાવેલું, પણ આજે તો કેહ! તું એવી છું અવડ વાત લાવેલો કે તે બસારીનું દિલજ ભાગી ગયું? ને મારી છાતે એક છુકન બોલી નહી? પણ તેજ રાત્રે બસારી સાલી ગઈ ને પસી બીજે દહાડે પુલની હેઠે નદીમાં બસારીની સાડી તરતી આવી. મેં પોતે જોઈ જો! આ! મારી નજરો નજર એ ધનનું તે લુગડું પાણીપર તરતું જોયું? તે આપઘાત કરી મુઈ. તે તો તાપીને તલીયે દટાયલી, પણ જે મુવાંના જુલમે તે બસારીને જીવપર કરવાના અંત છુધી ધછડી કાઢી તે પાપીને તાપી માતા પુસજો! ને મારી એ ભોલી છેટાણીનું વેર તે મુવા અધમગ્ગર લેજો! મા વગરની પોરીરે! મારી મા વગરની પોરી! બસારી! ધયડો બાપ તે દીથી રાત ને દાહડો રડયા કરતો સે. ને

ગુલાબ જેવા બસ્સાંમાં છંધો જીવ ભરેલો તેણે અસબુસ જીવપર કરવાથી બસારો બાપ જીવ વગરનાં ઓખ્ખાં છરઓ ઘેલો બનીને દમકતો ફરતો સે. (અંહી જીવીની નજર ભુલ્યા ઉપર પડેછે જેને તે બેશુદ્ધ થતો અને ગુંગલાતી છાતીએ કઠણ દમ ખેંચતો જુવેછે.) કેમ ભુલ્યા! હાય હાય! વળી શું થીયું! અરે એ તો મરી જાતો સે! ઓ ભુલ્યા! દીકરા ભુલ્યા!

ભુલ્યો—મેં કે? હુંએ? નહી, નહી. મેં મારી લાખી નથી! તું જુઠું બોલેશ! છેટે રૂમાલની એંધાણી મોકલેલી! કીફા ગયો? તે રૂમાલ કેણીફા મુકાયલો?

જીવી—વળી એ બકારો કરતો સે!

ભુલ્યો—અરે છેટ! છેટ! આ તારી એંધાણી! આ તારો રૂમાલ! એ પોરીને તારા વાટમાંથી કાઢવા હુંએ તુને કેહેલું, તુંએ મને રૂમાલ એંધાણીમાં આપેલો.

જીવી—ભુલ્યા! એ શું બકેસ?

ભુલ્યો—એ કરમ મેં કેમ કીધેલું તે હું તને કહું, મારા છેટ. પણ તું હછ ના! મને ધુજરાં સુટેસ ને તું હછેસ! ધને મને ખત નહી આયપું. મેં તેને આસકો મારીને નદીમાં લાખી દીધી. એ પોરીનો જીવ ઘણો સીવત જો! પોરી તો કમર શુધી પાણીપર પાસી આવી. મેં મુડી દાબીને પાસી મહી ડુબાડી. તે ગઈ હવે. એ તારે રછતે પાસી આવવાની નથી.

જીવી—હાય હાયરે! કેથી ધનને તો આણે મારી લાખી દેખું! ને હવે તેના પાપમાં એબી મરવા છુતો સે! ભુલ્યા! એ શું કીધું? એ ભુલ્યા! મારા દીકરા! બોલ તો ખરો.

ભુલ્યો—હું મરી જાવુંસ. મારી કોઇ દવાદારૂબી કરતું નથી સે! મને કુતરાને મોતે મરી જતો લાયબોસ!

જીવી—નહીરે મારા ભુલ્યા, નહી. હવે શું કરૂં? કોઇ મળે નહી. કોણને તેડી લાવું? કોઈ આવોરે! ઓ કોઇ આવોરે! કોઇનેબી પકડી લાવું! (ગભરાટમાં દોડી જાયછે.)

એદલ—(અંદરથી) અરે જીવણાઈ! ઓ જીવીબાઈ!

(એદલ અંકલેશરિયો આવેછે.)

એદલ—કોઈ મળે નઇ. જાં જાવું તાં સમસાન. પેલા ટેમુ-લદારૂના જુપડાંમાં ગીઓ તો તે દુખી બુઢો પોતાનું દુઃખ રડવા કોણ જાણે કાં ગીઓ! ઇજ્નેબી મયલો નહી. ને વળી ભુલ્યોબી ભુલો પ-યડો. તેનું ઠેકાણુંજ નઇ મળે. હું બખ્તયારજીની અવેલીમાં પેલી શીરીનબાઇને મળવા ગીયો તાંથી મને ધકા મારીને બાર કાયડો. મેં બાઈઆઈ પર માફીનો કાગળ લયખો તે ઉગાડવા વગર મને પાછો મોકયલો. શીરીનના પૈસા મને ભરીને વજીફા ઉપરનું મારૂં ગીરવી ખત છોડયવું ને અવે શીરીનનાં લગન બાઈઆઈની ઉતાવલથી જાંગીર સાથ નકી થયાં. પેલી ભોલીજાનના મુવા પછી જાંગીરે લગન જેમતેમ થોબાયવાં પણ દસ દારાથી વધારે એની માએ થોબવા ના પાયડું. અવે જાંગીરના વેઆ નકી થયા ને હું તો રખડતો ફયરા ક-રૂછ. (ભુલ્યો ધોરેછે) એ કોણ? કોઇ ગોરેછ! (દીવો લઇને આગળ જાયછે) એ તો ભુલ્યો છે!

ભુલ્યો—(ઉંઘમાં) ડાકટરને બોલાવો! ડાકટરને બોલાવો!

એદલ—ભુલ્યો ગંઇ છે. સંતાયલો છે. ભેજાંની તાપથી બક-બક કરેછ. કાંઈબી નવું જુનું નીકલી આવે ખરૂં. ઓ! કોઈ આ-વેછ. અવે તો ખેતર કે સંતાઇ જાવું. તમાશો શો થાયછે તે જોવું તો ખરો. (સંતાઈ જાયછે. જીવી ટેહમુલદારૂને તેડી લાવેછે.)

જીવી—ભુલ્યા! ભુલ્યા! આ વૈદ આવેલા સે, દીકરા.

ભુલ્યો—(આંખ્યો ઉઘાડીને) ડાકટર? કેણીકા? એતો ટેહમુલદારૂ સે.

ટેહમુલ—ભાઇ ભુલ્યા, તું બીહ નાં. શોં થાયછ તે મને કેહ. તારી હકીકત સોંભલીને હું આયોછ. મારી દીકરી તો મુઇછ, પણ તું નહી મરશે. બચ્ચાંની આગળ માબાપે જાવું જોઇપે.

જીવી—મરૂંરે મારો બાપો! જીવીનો તું તો જીવ જો મરૂં! મારો દીકરોબી કેવો ઇમાનદાર ને સાસો ને ભલો——

ભુલ્યો—ના, ના. જુઠું ના બોલ, જીવી. ટેહમુલદારૂ, માફ કરજો. તમારી દીકરીનો હુંએ જીવ લીધોસ. ધનને હુંએ મારી લાખેલી.

ટેહમુલ—હેં! શું! (હેભત ખાઇને.)

જીવી—હાય રે! હાય! તે બિસારીએ છો ધનો કીધેલો?

ભુલ્યો—તે મારા જાંહગીર છેટના છુપની વસે આવેલી ને છેટના રછતામાંથી મેં તેને નડતી આઘે કીધી.

ટેહમુલ—શોં? જાંગીરે મારી દીકરીનો જીવ લેવાનોં તુંને શોંપ્યોથો?

ભુલ્યો—હું ઉપર રૂમાલની એંધાણી મોકલી. એટલે એ એંધાણી લઇને મારે ધનને ઠેકાણે પાડવી. મેં તે કયરૂં. મેં તેને ત-ત-ત-તાપીના તલિયાંમાં લાખી દીધી. મેંજ તેને——તેણે મને પેલું લગનનું ખત ના પાડેલું——મેંજ તેને——તેને—— (રડેછે.)

જીવી—(રડેછે) ભુલ્યા! રે ભુલ્યા! તેં શું કયરૂં!

ટેહમુલ—અરેરે નખોદ! આ કમબખ્તીને વાશતે હું કોં જીવતો રહ્યોં!

ભુલ્યો—મનેભી મારાં પાપની છજા થઇ. જેવું મેં ધનનું ખૂન કયરૂં તેજ ઘડીયે મારૂંભી ખૂન થયું.

ટેહમુલ—ખોંન થયોં? તું તો જીવેછ, ભુલ્યા?

ભુલ્યો—ના, હું મવોસ! મને ગોલી લાગીસ. હું મરી જાઉંસ.

ટેહમુલ—ગોલી લાગી! કેમ લાગી? કાને ગોલી મારી?

ભુલ્યો—તે કોણ જાણે? ભગવાનેજ મને છજા કીધી.

ટેહમુલ—એ બેચીત હીજાનોં કોંમ હોશે. મારી ધન ગુજરી ગઇ ત્યારથી એભી કાન જાણે કોં ભરાઇ બેઠોછ. મારી ઉપરનોં આવા ગજબમોં મારો એ ભોંણેજ મારી પાશે આયોજ નથી. એણેજ ગોલી મારી હોશે, તેથીજ એ ભરાઇ બેઠો હોશે. જીવી, તું તારા દીકરાને હવણાં તો શંભાલ. એને ધીરજ આપ. ચાહ કરી પા. જરા શારવાર કર, હું એકદમ જોઉંછ હીજાના જુપડાંમોં. જોઇયે તોંથી કાંઇ વધારે સમાચાર મળેછ? તોંથી ઓય પાછો આંઉંછ. (જતાં જતાં) અરે જોંગીર! જોંગીર! મેં તારી આજીજીને બોંહશે મારી દીકરી તુને પરણાવી તેનું આ ફેજ! ઓ ખોદા! ઓ મારી અસરાફ દીકરી ધન! તું કોં જાઇ પડી! (જાયછે.)

એદલ—(પછવાડેથી સંતાયલો છુપ્યો આવી.) ભુલ્યાનો એકરાર મેં બોલબોલ લખી કાયડો છે. ને અવે બખ્તયારજીની બાઇઆઇ, જોવું તું તારા દીકરાને આજે પરણાવાની ખુશાલી કેમ ભોગવેછ! જાંગીર! તેં મને અપમાન કયરૂં તો આજે તારા રંગમાં ભંગ નઇ કરૂં તો મારૂં નામ એદલ અંકલેસરિયો નઇ. (છુપી રીતે સટી જાયછે.)

પ્રવેશ ૨ જો.

સુરત. બખ્તયારજીની હવેલીનું દિવાનખાનું. બાઈઆઈ, અને બહમન લશકરી લેબાશમાં.

બાઈઆઈ—એમ કાંય બહમન? આવી ખુશબખ્તીના વખતમાં તું અમારૂં મકાન તજી ગયો તો હવે અમારૂં ગરીબ વતન પણ તજી દેવા માંગેછ?

બહમન—બાઈ, મારી રીજમીટ કાલે કુચ કરી જાયછ અને તેની સાથ મને એટલું જલદી જવું પડશે એવી મને વકી નહી હતી.

બાઈઆઈ—ત્યારે તો ભાઈ બહમન, તું આજનો દહાડો અંહીં રેહ તો મેહરબાની, કે જેથી મારા જાંહગીરનો જરા જીવ વેરાય.

બહમન—શીરીનની સંગતમાં જાંહગીરને પુરતું સોહવાઈ જશે.

બાઈઆઈ—શીરીન જેવી એક દોલતવાન સાથની પોતાની શાદી જેવા હિગામમાં જાંહગીર કાંઈ અણમનિયો બની ગયોછ. આજ દસ દિન થયા તે પોતાની અદગાયલી ઓરતને, વ્હાલી માને—અમો સર્વને દૂરનાં દૂર રાખેછ. લગન તે કાંઈ મોડો બનાવ હોય તેમ તે ગોયા શોક લઈ બેઠોછ. રાતેજ બાહાર નીકલેછ અને તેબી એકલો. દિવસે એવો ભરાઈ બેસેછ કે ક્યાં ગયો તેની ખબરજ નહી મળે. એવા વખતમાં, ભાઈ બહમન, તું એની આગળ જોઇયેછ.

બહમન—બાઈઆઈ, તમે જાણોછ તો ખરાં કે તે દહાડે શીરીને તમો સર્વનાં દેખતાં મને વગર કારણે અપમાન કીધું ત્યારથી તમારે ત્યાં રેહવું મને કેવું ભારી પડયુંછ. ત્યારથી મને આ આલીશાં મકાનની મેમાનદારી તજી દેવી પડીછ અને આ શેહરબી મને એટલું અકારૂં થઇ પડયુંછ કે આવતી કાલે અંહીથી એકદમ કુચ કરવાનો હુકમ મેં ખુશી સાથ કબૂલ રાખ્યો. હું અંહી રહીશ તો શીરીન પણ મને જોઇને ખુશી થવાની નથી.

બાઈઆઈ—નહી, નહી. શીરીનને પણ કોઈ રીજવનારા સોબતીની અગત છે. તું અમોને છોડી ગયો, ભાઇ બહમન, અને મારા જાંહગીરને અદરાવાનાં શીરીનને કપડાં પેહરાવ્યાં તે દહાડાથી તે પણ

બદલાઈ ગઈછ. એ આગળના જેવી હસતી બોલતી રહી નથી. એ બલિયલ ને ચીડીરડાઉ થઈ ગઈછ અને બધાં સાથ અમસ્થાં છીટાં શોધેછ.

શીરીન—(અંદરથી) મુંગી મર! મને સાંખો જવાબ ના દે.

બાઈઆઈ—હે! જોયું કેની? આયા સાથ વહડેછ.

(શીરીન સુંદર પોશાકમાં આવેછે.)

શીરીન—માસીમાય, કાલે વરણીમાં પેહરવા સારૂ તમે મારે વડે આવો શોભિતો પોલકો કરાવ્યો કે? બલ્યોરે! (ફેંકી દેયછે.)

બાઈઆઈ—શીરીન! શીરીન!

બહમન—મને તમારાં આ મુબારક મકાનમાં પાછો આવેલો જોવાથી તમે દલગીર થયાં હશો, શીરીનબાઈ?

શીરીન—નહીજી. તમે આવ્યા તો ભલે આવ્યા.

બહમન—(સ્વગત) એ અંદરખાનેથી દુખી છે. મને મુકી દઇને પસ્તાયછ.

શીરીન—(સ્વગત) એ કેવો ફીકો પડી ગયોછ! હવે કેવો શરમાયછ.

બાઈઆઈ—હું જઇને જાંહગીરને આંહી તેડી લાવું. (જાયછે.)

બહમન—હું તો બાઈઆઇને છેલી વાર મળવા આવ્યોછ, તેટલાં વગર રજાએ તમારી મુલાકત થઇ ગઈછ તે માફ કરજોજી.

શીરીન—ફિકર નહીજી! તમે મને મળવા આવવાનું માન આપો એમ મેં ધાર્યુંજ નથીજી.

બહમન—શીરીન, વ્હાલી બેહેન, હું કાલે આ શેહર છોડી જાઉછ અને તેથી આ છેલી અરજ કરૂંછ કે બોલ્યું ચાલ્યું માફ કરજે. મારીથી તારૂં કાંઇબી દીલ દુખાયુંછ એમ જ્યારે મેં જાણ્યું ત્યારે મેં એવી શી ચાલ ચલાવી તે પુછવાને પણ હું થોભ્યો નથી અને હું એકદમ તુને દૂર કરી ગયો.

શીરીન—હાજી, અને એક બીજીને પણ સાથે દૂર કીધી. તે અને તમે બેહુ સાથેજ ગેબ થયાંજી.

બહમન—બીજી? તે કોણ?

શીરીન—હશે કોઈ. મને ના બોલાવો.

બહમન—નહી, પણ તુને હું બોલાવવા માગુંછ. શીરીન, અ-પવિત્રાઇનાં કાળાં કલંક સાથ હું તુને છોડી જવા ચાહતો નથી.

શીરીન—એ તમારૂં પીંજણ તમે આગળ બોલતાતા, બહમનજી શેઠ, ત્યારે હું માનતી હતી, પણ તમે કેવા બેઈમાન દગલબાજ છો ડાકટર સાહેબ, તે હવે તો હું શિખીછ. સમજ્યા કે સરજીયન બહમન?

બહમન—શિખીછ? કોણથી!

શીરીન—તમારી બૈરીથી.

બહમન—મારી બૈરી?

શીરીન—પેલી ભોલીજાન. પેલી ખુબસુરત ગોરાણી, જેને પરણીને મારીથી છુપાવવા તેને તેના બાપના ઝુપડાંમાંજ તમે રેહવા દીધી હતી. હવે પતરી ના જા તું, બહમન. એક બેવફાઇમાં બીજું જુઠું ના ઉમેર. તું ના કેહશે તે નહી ચાલશે. હું તે ઓરતને પોતાને મળી આવી હતી અને તેણે પોતાને મોહડે મારી આગળ કબુલ કીધું હતું.

બહમન—શીરીન, જરા ધીરજ રાખ. એ તદન ખોટી વાત છે. કાંઇ ભયંકર ભુલ છે.

શીરીન—ભુલ તો ખરીજ તો! પણ તે મારી નહી. તારી ભુલ થઇછ, બહમન, અને કદાચ તું તેને માટે ખરાં દીલથી પસ્તાતો હશે.

બહમન—ભોલીજાન મારે વાસ્તે કદી એમ કેહ નહી.

શીરીન—લાવ તેને મોહડે મોહડું, અને પુછ તેને મારા દેખતાં.

બહમન—હું તેને ઓળખું તો ખચીત મોહડે મોહડું મેળવું.

શીરીન—તે નહી તો તારા ખારવાને પુછ. તેણેજ મારી આગળ એ વાત પેહલી કહી.

બહમન—ખારવો? મારો ખારવો તો કોઈ નથી.

શીરીન—હજી જુઠું બોલેછ! વારૂ આ કાગલ વાંચ. (ધનનું આગલું કાગળ બતાવેછે.) એ કાગળ તો ખરૂં કે?

બહમન—એ કોણનું છે તે હું કાંઈ જાણતો નથી. મેં એ જોયુંબી નથી.

શીરીન—નહીજ જોયું તો! એ તારા ખીસામાંથી પડી ગયું તે તેં નહીજ જોયું. તું જોતે તો વળી એ કાગળ મારા હાથમાં કેમ આવવા દેતે? (જાંહગીર આવેછે. શીરીન ખીસી જાયછે.)

બહમન—જાંહગીર, આ કાગળ તારૂં છે વારૂં? એ અક્ષર તું ઓળખેછ?

જાંહગીર—(ગભરાઇને) હેં? ઓ! અરરરર! (કાગળ સંતાડેછે.)

બહમન—(સ્વગત) એ તો કેથી એની મોહકાણ છે અને શીરીન તદન મને ગળે પડેછ. પણ જો હું ના પાડુંછ તો બિચારો જાંહગીર ફસેછ.

જાંહગીર—શું છે, બહમન? કાંઈ શીરીન રીસાયલી છે?

બહમન—જાંગલા, મારાથી શીરીનનું દીલ દુખાયુંછ અને હું એટલીજ છેલી અરજ કરવા ઉભોછ કે તે વાત એ વીસરી જાય, ફરીથી તે વિષે બોલે નહી, અને તારી આગળ એ વાત કેહ નહી.

જાંહગીર—હું તે જાણવા નહી માગીશ. શીરીન, તારા પ્યારા પીતરાઈની એટલીબી અરજ તું કબુલ નહી રાખશે?

શીરીન—હું તે વીસરી જઈસ. બીજું શું?

બહમન—મોટી મેહરબાની, અને હવે હું રજા લેઉંછ. જાંહગીર, છેલી સલામ. (જાંહગીર સાથ જાયછે.)

શીરીન—કાલે મારાં લગન છે, પણ આજથી હું દુખિયારી કેવી નાસિપાસ છું! જેને હું એક વખત પરણવા ચાહતી હતી તેને મુકી દઈ જેને મેં ચાહેલો નથી તેને મારે પરણવું પડેછ. બહમનને હું ચાહું કે નહી ચાહું પણ એ બીજીનો થયો એટલે હવે હું એની થઈ શકુંજ નહી. કાકાના દીકરાને પરણવા જતાં માસીના દીકરા સાથ પરણી જવાયછ એબી કીસમતના ખેલ. (જાયછે.)

પ્રવેશ ૩ જો.

બાગ. નદીને કિનારે હીંજાના ગોફાની બાહાર. સામી પારે સુરત. દૂરથી કામાદોરના ઓવારા ઉપર ભપકાદાર રોશની દેખાયછે. ટેહમુલદારૂ લંગડાતો આવેછે.

ટેહમુલ—ઓ દાદાર! ઓ જમાના! આ જફા મારા ઉપર શા વાશતે ગુજારી? ચાલતોં ચાલતોં મારો દમ ઘુંટાઈ આયોંછ પણ અંતે હીજાને ઝુપડે આવી પુગો. મારા ગરીબ, વિશ્વાસુ, ઈમાનદાર બાણેજની મીસકીન ભવકુટિ, જેને ઝુપડાંનોં કરતોં ગુફાનોં નોમ

વધારે લાગુ પડતો આવ્યોછ. એ અંદર હોશે કે? હોવો જોઇયે. બારણું અંદરથી બંધ છે (ઠોકેછે) હીજા! હીજા! નહી જુવાબ મળે! (ફરીથી ઠોકેછે) હીજા! ઓ હીજા!

હીજો—(અંદરથી) એ કોણ છે!

ટેહમુલ—હીજા, તું અંદર છે કે?

હીજો—(અંદરથી) ના, હું અંદર નથી. હું તો બાહાર ગીયલો. (હીજો અંદરથી આવેછે) ઓહો ટેહમુલ મામા! ઓ મારા બુજરગ બાપા! (તેને ભેટેછે.)

ટેહમુલ—હીજા! હીજા! તું કાઁ છે? આટલાં દિવસ થયાં તું કાઁ છે?

હીજો—આ હું! અંહી દેખું તે હું!

ટેહમુલ—પણ તું મારી પાસે કાંય નહી આયોં? આ પહાડ જેવોં મારાં દુઃખમોં તું આવો દિલાશો દેવા આયો, હીજા? અંતે થાકીને હુંજ તુને શોધતો આયો! તુને શોં હુતોં મારા દીકરા? મને તો લાગેં કે તુને કાંઇબી દુઃખ હોશે! નહી તો તું મને મળ્યા વગર રેહ નહી. ઓ હીજા! (રડેછે.) મારી ધન તો મુઇ, પણ તેની સાથે તેજ દહાડેથી તુંબી મને તજી મારાં ગમનોં જખમમોં એકલો નાખી ગીયો?

હીજો—મારા જઇફ મુરબી, તારા બુઢાપામાં તારા બખ્તમાં દુઃખ લખેલું ઓહે તે કધી નીઠવાનું છે? ધીરજ રાખ મારા બાપા, ને રડવું બંધ કર. કેહ મને ખરૂં, મામા, અતારે, રાતની વેળા તુને આવવાનું કારણ હું પયડું?

ટેહમુલ—હું તુને કાંઇ અગતની વાત કેહવા આયોછ. તું અંદર ચાલ.

હીજો—અંહીજ વાત કરોની. અંદર ના જવાહે.

ટેહમુલ—કાંય?

હીજો—અંદર અંધારૂં છે, દીવો નથી, ને મારી પાહે દીવાના પૈહા નથી.

ટેહમુલ—ચેરાગ રોશન કરતોં કેટલી વાર!

હીજો—પણ અંદર ગરમી બહુ પડહે.

ટેહમુલ—હીજા, તું મને ઉડાવેછ! આ ફાટમાંથી મને અંદર ઉજેરડાં જણાયછ. ચાલ, અંદર ચાલ.

હીજો—પણ બાવણું બંધ છે, ને કુંચી તો હું માંહી મુકી આવેલો.

ટેહમુલ—પણ કોંચી બારણાંમાં હોશે તો તાંથી મળશે. કોંચી અંદર રાખીને બાહાર કેમ આવે?

હીજો—હું રોજ એમજ કરતો છું. હું બાહાર જાતો તેવારે બાપણાને માહીથી ચાવી દઇ જાતો કે ચાવી ખોહવાય નહી.

ટેહમુલ—હીજા, હીજા, તુંબી આય વખતે મારાં દુશમન થાયોછ! અંદર કાન છે? કાંઇ ગડબડ સંભલાયછ.

હીજો—એ તો ઉંદર ખખેડું કરતો છે. (બારણું અફાડીને) ચૂપ રેહ! હાત હુસ!

ટેહમુલ—વારાં હીજા, મને ખરાં કેહ! પેલા ભુલ્યાને તેં ગોલી કાંય મારી?

હીજો—હેં? હું મુઓ! તમને કોણે કહેલું, મામા?

ટેહમુલ—તેણે પોતેજ.

હીજો—ભુલ્યાએજ? તમે તેને મળી આવેલા કે?

ટેહમુલ—હું પાધરાં તેની પાશેથીજ ચાલી આયોછ.

હીજો—કેણીફાથી? છેક હેઠલથી?

ટેહમુલ—હેઠલ! કાં? કાનની હેઠલ?

હીજો—હેઠલ. આ નદીને તલીયે. તમે તીફા જઈ આવેલા? ભુલ્યો તો તેણીફા ગબડી મુવેલો. તે તો ભછતે ભરાયલો. એક કુમલા જીવને મારી લાયખા પછી તેનો બીજે કેણીફા ઠાગ લાગે?

ટેહમુલ—ભુલ્યાએ કુમલાં જીવને મારી નાખ્યાં? તે તેં કેમ જાણયાં?

હીજો—તેને ખુન કરતાં મેં નજરો નજર જોયલો.

ટેહમુલ—રે! મારી દીકરી રે! મારી ધન! વાત તો બધી ખરી પડી.

હીજો—પણ તમે એ ચંડાલને કેણીફા મળી આયવા તે કહોની, મામા!

ટેહમુલ—ભુલ્યો મરી ગયો નથી. પણ દીકરા, તારી બંધુકનાં બારથી તે મરવા શુતોછ.

હીજો—જાંહ હુધી મને પાછલથી ખબર મયલી નહી કે એ ખુની ચંડાલ તો એ કંગાલ બારવો હતો, તાંહ હુચી મેં કોને ગોલી મારેલી તેની મને ખબર નહી હતી. ગોલી મારતી વેલા મેં નહી જાણેલું કે એ તો એ હતો.

ટેહમુલ—ત્યારે તુને પાછલથી કાને કહ્યાં વારોં? શાચ્યાં કેહજે.

હીજો—પાછલથી કોણ કેહ? કોણે? કોણ? તેણેજ કહ્યું ઓહે.

ટેહમુલ—તે કેમ જાણે? એને તો ખબરબી નથી કે ગોલીનો મારનાર તું હુતો. એ મેંજ અટકલ બાંધેલી ને તુને પુછવા ઓહ દોડી આયો. ઓ હીજા! હીજા! તું મને ઠગેછ! આવાં મારોં દુઃખનાં વખતમાં તુંબી મારો નહી? ઓ હીજા! મારી વ્હાલી દીકરીનાં ઓનની વાત તુંજ મારાથી છુપાવેછ? અરરર! થઈ ચુકોં રે થઈ ચુકોં!

હીજો—ઓ ટેહમુલ મામા! મને માફ કર! મને પુછ રખે! છુપું રાખવાના મેં હોગંદ લીધેલા, નહી તો તમારી આગલ બધું માની દેત. મને માફ કર રે! માફ કર.

ટેહમુલ—હીજા, તુને મારી દયા નહી લાગતી? અરેરે! દીકરી ધન પર તેની હૈયાતીમાં તારોં કેવો પ્યાર! ને મુવા બાદ તુંજ તેનાં ઓન છુપાવેછ! હીજા! મારા દીકરા! મારી ગુલેગુલાબ દીકરી વગર તુને એક દહાડો શોહવાતોતો નહી, ને તોબી આજ દશ દિવશ થયાં તાપતિના તલીયામાં તેને એકલી ને થંડી રેહવા દેછ!

ધન—(અંદરથી) નાંરે મરૂં નાં! મારોં હીજાને કેહતાં નો જો!

ટેહમુલ—એ કાન! હીજા, કાનનો શાદ આવેછ! એ તો મારી ધનનો શાદ છે! (ધન દોડી આવેછે.)

ધન—હા, હા. હું ધન છું! હીજાએ ધનને તાપતિને તલીયે પડવા દીધી નથી.

ટેહમુલ—દીકરી ધન, તું જીવેછ! ઓ! મારી ધનરે!

(બેહુ ભેટેછે.)

હીજો—જો ધન જીવતી નહી હોત તો તમે મને જીવતો જોતબી કે? મામા, હજી તમે તમારા ભાણેજને પછાયણો નહી. હું કેહતોથોજ કેની કે જો ધન માંરા હાથથી ગયલી તોપણ હું જીવેલો તે ધનને હારૂંજ જીવેલો. જો એ તાપીને તલીયે ગઈ હોત તો હુંબી અતારે તેજ તલીયે પડેલો હોત.

ધન—ઓ બાપ! મને હીજાએ જીવાડીછ જો!

હીજો—મામા, હવણાં તમે તમારાં દુઃખને રડેલા તેવારે મેં તમોને હછી કાઢેલા, ને તમે મને નાકદર ગણેલો, પણ હું ખુશીમાં હતો તેનું કારણ હોવેલું, ને તે આ તમારી પોરી મુવેલી નહી પણ

જીવતી હતી તેનું કારણ હતું. તમે તેને મુવેલી હમજીને રડતા તેવારે હું તેને જીવતી હમજીને હછતો.

ધન—બાવા, હવે મને કેથોં લઈ જાવો, કેથોં દૂર મુકી આવોં.

ટેહમુલ—પણ ધન, તું ઑહ કાંય રહી? હીજા, તું એને આપણે ઘેર કાંય નહી લાયો?

હીજો—એ નહી આવેલી, એણે હંતાઈ રેહવા માગેલું, ને એને ભાઈના પ્યારથી મારી ખરી બેહન દાખલ મારા ઝુપડાંમાં હંતાડેલી.

ધન—હું બીહીને શંતાઈ રહેલી કે રખે તેહોંન મને જોય.

ટેહમુલ—તેહોંન કાન? જોંગીર? તેની બીહીકથી તું શંતાઇ રહી કે તે તુને જોય તો મારી નખાવે?

ધન—મારી નહી નખાવે, તોબી શંતાઈ રેહવાનું શારૂં.

ટેહમુલ—એણેજ તારોં જીવ લેવા ભુખ્યાને મોકલ્યોથો.

ધન—કાન જાણે? પણ હું મરી કાંય નહી ગેઈ! આ હીજા! તેં મને શું કોંમ જીવાડી?

ટેહમુલ—પણ દીકરી, તારોં શાશરોં ઘેરમોં શોં ધામધોમ ચાલેછ તે તું જોંણેછ કે! જો, પેલી શોંમીપારે મોઠી રોશનાઇ કીવેલી, તે જોઈ કે? એ તારોં શાશરોં ઘેરની રોશનાઈ જો! કાલ શોંજ પડશે તેટલાંમોં તો તારોં વર બીજી બૈરીને પરણશે.

ધન—મને હીજાએ એ વાત કહેલી ને તેટલાજ વારાંતે મેં ઑહ શંતાવા માગેલું.

ટેહમુલ—એટલે? તેનોં કારણ શોં?

હીજો—કારણ એજ કે બેહન ધનિ હજી પોતાના ધણીને ચાહતી છે ને હજી તેને હુખી કરવા માગતી છે.

ટેહમુલ—દીકરી, તું તારોં વરને મળે તો તેબી શુખી થાય ને તુંબી શુખી થાય.

ધન—નહીરે બાવા, નહી. મારોં વરની બૈરી દાખલ હું તેનોં શુખમોં નડુંછ. હું ગોમડિયણ ગોરાણી મારોં વરને લાયકની વહુ નથી. મારોં જોંગીરનો ઘેરબાર, વાડીવજીફા મારા શરખીથી છાજે નહી. મારાથી મારોં શાશુમાય શુખી થાવાનોં નથી, કે અખ્ખઈ રહ્યોં એ શુખી થાવાનોં નથી. મને પણવાથી એ જીભરાયોં દોલત ખોહી બેશેછ, મારોં પગલોંથી માઠાંનોં માંગતોં પાયમાલ ને ખાખાવરખોં થાયછ. મુઇરે!

હું એવી અવડ વહુની થાતી! તેનાં કરતાં મારો જોંગીર શુખી થાય, એ બીજી પોતાને લાયકની બૈયર પરણે, તેને વારાતે શોં હું મુવેલી ભલી નહી?

હીજો—પણ તું મરહે કેમ કરીને? હું તને મરવા નહી દેવું!

ધન—મરવા નહી દેવો તાં મને શંતાડી રાખોની. મને એવી દૂર લઈ જાવો કે હું મારો જોંગીરના મારગમાં આઉં નહી. "મારી ધન મુઈ તેથી હું શુખી થયો" એમ મારો જીભરાયો વર જાણે તો તે જેવાં મને બીજો શુખ શોં? મારો વરને મેં શુખી કીધો એવા શંતોશથી હું મરૂં, એ ઓ! કેવાં શુખ! બાવા, મારો જોંગીરને મારો અકારો નોમ નહી શંભલાય એવો કોઈ દૂર ગોંમ મને લઈ જાવો. મને નોશારી લઈ જાવો!

ટેહમુલ—ઓ ધન! જેણે તારા જીવપર જાશતી ચલાવી તેનેજ તું ચાહેછ એ કેવાં તારો પ્યાર! અરેરે! બધોંજ બૈરાં જો તારો જેવાં હોય તો શોં થાય?

ધન—ઓ! મરૂં રે! ધણીનોં પ્યાર એક વખત મને મળ્યો તે કયાંમતનો થયો. તેના ઉપર જેલોંમ આવી પડયો ત્યારે તે શું કરે? મારા ઉપર એનો પ્યાર તેથી તો જીભરાયો પણયો. ને હુંજ મારે લીધે એને દુ:ખમોં નોંખ્યું?

ટેહમુલ—નહી ત્યારે? તે પાપી જીવથી બીજી શાથ શેલ કરે તારે તું એકલી ઝુરી મરે?

ધન—તારે હું એને માથે પડીને તો બેહુ જણોં દુખી થઇશું. હું એની શાથે રહોં તાં શુધી એને નામોશી લગાડોં. હું માટી વગર એકલી રેહવારા, પણ ઓ બાપ! તમારો વ્હાલોં છતર મારે માથે કાયમ રેહશે.

હીજો—ને હું તારી મા થઈને રેહવાહ. ધન, હું તારી મા જો! મેં તને આ જીહાનમાં નવો જન્મ દીધેલો.

ટેહમુલ—એક કોમ કર. હમણોં તો, ધન, આજની રાત તું આંહજ શંતાયલી રેહ. હું એકદમ જાઉં શુરત. ને જોંગીરને બંગલે જાઈ છાનોમાનો તોંનો રાહધાટ જોઉં. તોં તો ધામધોમ ચાલેછ, નાચ ને રંગ થાયછ, પણ જોંગીરનોં પોતાનોં મન કોં છે તે હું કોઈ રીતે જાણી લેવારા.

ધન—એક શરતે આંહ રહું. તમે વચન આપો, બાવા, કે હું જીવંછ તે કોઇને જાહેર કરો નહી. હું આંહ છું તે જીભરાયો જાંગીર જાણે નહી જે.

રેહમુલ—વચન આપુંછ. મનશાની, ગવશાની, કુનશાનીથી શોગંદ લઉંછ કે તું છુપી રેહવા માંગશે તો શુધી હું તુને બધાંથી છુપી રાખાશ. ચાલ તું ઘેરમાં જા, મારી મોલીજાન. (મેઠીને જાયછે.)

ધન—હીજા, હવે મને પાછી કેદ કર. ને તારો રોજનો ધારા પરમાણે બાહારથી ટાળાં દઇને બાહાર પોઢવા જા. હું મરૂરે મારો બાપ! (જાયછે.)

હીજો—(બારણાને બાહારથી ટાલું દેતાં) જા. પોઢ મારા માણક મોતી, તું નચિંત પોઢ. ને હવે હું રોજના રાબેતા પ્રમાણે બાહાર ચોટાવા જવાહ. હું ઊંઘતો સુવો. આ મારાં હીપનાં કોટલાંમાં મોતી બંધ કરેલું તેની હું આખી રાત ચોકી કરાહ. (જાયછે.)

પ્રવેશ ૪ થો.

સુરત. બખ્ત્યારજીની હવેલીની બાહારનો રસ્તો. હવેલીની અંદર રોશની અને વાજાં તથા રંગરાગનો આવાજ.

એદલ—ઇનસપેકટર સાબ, તમે સાઉચેત રેજો, કારણ કે એ પૈસાવાળાં પયડાં તે અપરાધીને કોઇ પણ રસતે નસાડવાની વેતરણ કરશે. દરએક દરવાજાપર ચોકી રાખશો તારેજ એ ખુની નાસતો અટકશે ને તમારા આતમાં આવશે.

વસંતરામ—હું ડેપ્યુટી સાબની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલીશ.

એદલ—સારાં ભાયગે ડીપોટી સાબખી તાંજ સિધાયરા છ. બેરામશા ડીપોટી સાથ મેં અમણાજ•એ ખૂન વિષે છુપી વાત કરેલી છે. તેવણ બખ્ત્યારજીની અવેલીમાં જતાં મને કઇ ગયાછ કે જે બાઇની શાક્ષી છે તે બાઇને તમે પકડીને તાં લાવજો ને તેની શાક્ષી સાંભલી પછી એકદમ વારંટપર તેવણ સઇ આપીને ખુનનાં વાંકને સારૂ એ જાંગીરને પકડશે. ઇનસપેકટર સાબ, તમે માજીસટ્રર સાબની સઇને માટે વારંટ તો તેયાર રાયખું છની?

વસંતરામ—વારંટ તૈયાર છે અને લ્યો ઓળી શાક્ષીસ્ત્રીને લઇને સિપાઇઓ આવેછે. (બે સિપાઇઓ જીવાને લઇને આવેછે.)

જીવી—હાય! હાય! પણ હુંએ કીધું શું? મારો છો ધનો?

એદલ—ઓ જીવનાઈ! તમે કાંઈ કયરૂં નથી. તમે બીઓ ના. એ તો જરા શાક્ષી ગવાઈનું કામ પયડું છ.

વસંતરામ—જોની બાઈ, તને કાંઈ પુછીને ભાળ કાઢવી છે માટે તું બેહરામજી ડ્પુટી પાસે આવ. તેઓ પુછવું છે તે પુછીને તને સત્વર પાછી વાલશે.

જીવી—પણ વછંતરામ, હું કોઈની છાપ્પછી નથી. હું તો કાંઇ નથી જાણુતી સું. ભાઈ, મને જવા દ્યો. મારો પોયરો માંદો સે ને મને તેની ખાટલી આગળથી મવાઓ પકડી લાયવા સે. પણ મેં કોઈની સોરીબોરી કીધી? ઈનછપેકટર છાબ, મને જવા દ્યો. ઓ એદલ! એદલ! આ કાંઈ તારાં કારછતાન છે.

એદલ—જો જીવી. પેલી મરનાર બચારી ધન પર તારૂં કેવું એત છે. તેનું ખુન થયલું તે તો તું જાણેછ?

જીવી—હઉવે! પણ મારા દીકરાનો વાંક નથી જો.

એદલ—નહી. બિચારા ભુલ્યાનો શો વાંક? વાંક તો તેના શેઠ જાંગીરે કયરો કે ભુલ્યાને ધનનું ખુન કરવા ઉશકેયરો.

જીવી—હાજ તો. મારો ભુલ્યો બધું કેહસને? પણ તેને સોડી મેળસે કે?

એદલ—અલબતાં. ભુલ્યાને બોલાવશેખી નઇ. તુંજ કેસે તે બસ, ને પછી તુને જાવા દેશે.

(સિપાઇઓ જીવીને લઇને તથા બીજાં સઘળાં જાયછે.)

(હીજો ગાતો ગાતો આવેછે.)

ભૈરવી—ગજલ.

પૈસા તમામ જગમાં છે વિપત્તીની જડમૂલ,
લોક જરદાર લોભ કરતાં કરશે લાભની ધૂલ. ૧.
દ્રવ્ય ધન ને માલ ખજાના રહ્યા કોના ક્યાં?
પૈસાની ઇજત ગઈ પૈસે થઈ જો એક ભુલ. ૨.
કેળવણી, ઉદ્યોગ, નેકી, નીતિ, ધર્મ શુભ,
એજ શોભા, લાજ, આબરૂ, એ દિપાવે કુલ. ૩.

(ગાતો ગાતો જાયછે.)

પ્રવેશ ૫ મો.

સુરત. બખત્યારજીની હવેલીનું આરાસ્તા કરેલું દિવાનખાનું. ભપકાદાર રાચરચીલું. શુંદર રોશની. ઘણાક મેમાનો બેઠાછે અને કણચણીનો નાચ ચાલેછે. શાવક્ષા, બેહરામજી, ધનજીશાહ, કાવસશાહ, વગેરે. બહમન તેમને આવકાર દેયછે તથા બીજી મેનીજ કરેછે. જાંહગીર સુસ્ત છે, ઘણો ખરો વખત બેદિલ થઈ બેશી રેહછે.

પીલુ—ગજલ.

"ઝુલ્ફે પૂર પેચમે દિલ એસા ગિરફતાર હુવા,
છુટના દુસ્વાર હુવા;
બૈઠે બેઠલાએ નયા ઈશ્કકા આજાર હુવા,
મૂફત બિમાર હુવા. ૧.

અપને બેગાનોસે લીઈ તેરે સબબ આંખ ચોરા,
હય એ ઈનસાફકી જા;
હાય! ઈસ પરભી ના તો મુજસે શરોકાર હુવા,
ઓર એ ઈનકાર હુવા. ૨.

હય ;સુના મૈને કે છુપછુપકે ચલે જાતે હો,
ઈસિકા બાએશ તો કહો;
સચ બતાવો કે એ કીસ્સે નયા પ્યાર હુવા,
કોન દિલદાર હુવા." ૩.

શ્યાવક્ષા—ડીપોટી સાબ, ત્યાં ખુણામાં બેઠા છો તે આમ આવોજી.

બહમન—આવો સાહેબ! બેહરામજી શેઠ, આંહી જગ્યા છે.

કાવસશાહ—કેમ, ધનજીશાહજી? કાંઇ ખબર અંતર!

ધનજીશાહ—ખબરના ગાંસડા ને અંતરના ટોપલા. પણ જોયો કે? સાદી જેવા હિંગામપર જાંહગીર પોતે ખુશ મિજાજમાં જણાતો નથી.

શ્યાવક્ષા—એ તો વરરાજો થયો કેની તે આજે જરા ભારમાં બેઠો છ.

કાવસશાહ—નહી, એને કાંઇબી દિલગીરી છે.

બેહરામજી—જાંહગીર આજે એક ફાંસી દેવા કાહાડેલા અપરાધી જેવા લાગેછ. (સ્વગત) રખે પેલા એદલે લખી આપેલી જુબાંની ખરી હોય. હું માનતો નથી, પણ તે શાક્ષી લઇને અંહી આવવા કહી ગયોછ.

ધનજીશાહ—જાણે કે આખાં સુરત શેહરની છેલછબીલીને પરણવાના સુખથી જાંહગીર બીહીછ. (વસંતરામ આવેછે.)

બહમન—ઓહો! આવો વસંતરામ!

વસંતરામ—વગર તેડે આવવા માટે ક્ષમા ઇચ્છુંછું, જાંહગીર શેઠ. (જાંહગીર ગુપચુપ નમેછે.) પણ સાહેબ, (બેહરામજીને) આપ સાથ લગાર અતિ અગત્યનું કામ છે. આવો એદલજી શેઠ.

(એદલ અંકલેસરિયો આવેછે.)

એદલ--સાબ મેરબાંન, ડીપોટી સાબ! સાબ મેરબાન, જાંગીર ભાઇ.

જાંહગીર—(તેના ઉપર ધસારો કરતો) કેમ? શું માગેછ? નીચ! તુને કોણે બોલાવ્યો? વગર તેડે અંહી ધુસવાની તેં કેમ હીમત કીધી?

એદલ—(નાસીને) હેં? મારેછ કે? તું મારેછ કે? ખુન કર! મારૂંબી ખુન કર! ડીપોટી સાબ, જોજો હં! હું તો આપની પાસે કામસર આયવો છ.

બેહરામજી—(જાંહગીર તથા એદલજીની વચે પડીને) જાંહગીર, સબુર, ભાઈ!

(વસંતરામ અને એદલ બેહરામજી સાથે એક બાજુએ જઇ વાત કરેછે. એદલ એક કાગળ બતાવેછે. વસંતરામ એક બીજું કાગળ બતાવેછે. બેહરામજી ઘણીક પરપુછ સાથ આનાકાની કરેછે અને ઉદાસિન થાયછે તથા સેવટે વસંતરામ અને એદલ બેહરામજીને ઇશારત કરી બાહાર લઈ જાયછે. આ સઘળો વખત નાચ અને ગાયન ચાલુ રેહછે. એક ચાકર આવેછે.)

ચાકર—જમવાના હોય તે ચાલો સાહેબો!

(જાંહગીર સિવાએ સઘળાઓ જાયછે.)

જાંહગીર—ફોકટ! ફોકટ! હું મારા આ બીજાવર લગન ઉપરનો મારો ભય ભરેલો ગભરાટ દાબી રાકતો નથી. ધન મરી ગઈ એટલે

મને બીહવાનું કાંઈ નથી, પણ ઓ! તે મનમોહન માહબુબને ખોહ-વાનો જખમ કદીબી રૂઝ વળવાનો નથી. (શીરીન આવેછે.)

શીરીન—જાંહગીર! વ્હાલા જાંહગીર! મને કેહ, તું ગમગીન કાંય છે? આજ દસ બાર દહાડા થયા તું મુંગવાતો ને મુજાતો ફરેછ. પણ આજે તું સહુથી ઉદાસ છે.

જાંહગીર—શીરીન, હવે આપણે સુખ દુઃખનાં સાથી થવાનાં છીયે તો હું ધારૂંછ કે તારી આગળ ખરેખરૂં કબુલ કરવાથી મારી ગમખાર છાતીનો ભાર ઘણો ઓછો થશે. ભાઠાંમાં તું પેલી ભોલી-જાનને મળી આવીતીની?

શીરીન—હા. પેલી બિચારી ધન!

જાંહગીર—તે મારી પરણેલી ઓરત હતી.

શીરીન—શું? ઓ ખોદા! તે મારી શોખ!

જાંહગીર—હા, શીરીન! હું તેને પરણયો તેમાં તેનો વાંક નહી હતો. વાંક મારો હતો અને તોપણ શિક્ષા બિચારી તે પામી. તેની સાથ પરણવાની મારી ભુલ મેં જોઈ ત્યારે હું તેના તરફ કથોરતાથી ચાલ્યો અને તે દુઃખના બળાપામાં તે બિચારીએ આપઘાત કીધો. તે દહાડેથી હું તદન બાવરો ને બેભાણ બની ગયોછ. હું નથી જાગતો કે ઉંઘતો, પણ મારે લીધે ફસેલી તે ગાય જેવી ગરીબની વ્હાલી યાદ મારૂં જીગર કોતરીને કાલજું કરડી ખાયછ. ઓ શીરીન! તારાં લગન મારૂં એ દુઃખ વિસારી શકશે? (બેહુ ફસડાઈ પડેછે.)

શીરીન—અરેરેરે! મેં બિચારા બહમનુને એ ભોલીજાન સારૂ ના-હક બદનામ કીધો! (અંદર ગડબડ થાયછે.) અરે! પણ એ શી ગડબડ! (બાઇઆઈ ગભરાટમાં આવેછે.)

બાઇઆઈ—જાંહગીર ક્યાં છે? મારો દીકરો ક્યાં છે?

જાંહગીર—માય! કાંય માય?

શીરીન—આંહી છે, માય, ને લગનના દહાડાને રડીને મોતનાં ઘે-રનું રૂપ આપેછ. પણ માસી, શું છે? તમે ગભરાવોછ કાંય?

બાઇઆઇ—જાંહગીર, મારા દીકરા! આપણું શું થશે? તું વ્હાસી જા!

જાંહગીર—કાંય? શું છે? (બારણા તરફ જાયછે.)

બાઈઆઈ—ત્યાં નહી! ત્યાં નહી! બારણે તો સિપાઈઓ બેઠાછ. તું અંદરના ઓરડામાં ભરાઈ જા અને પછી બારીને રસ્તે ઘેરની બાહાર ન્હાસ! પોલીસ તુને પકડવા આવીછ! ન્હાસ!

જાંહગીર—પણ છે શું?

શીરીન—પણ એનો વાંક શો?

બાઈઆઈ—ખૂન! વાંકબી જેવો તેવો નથી! તારી હોડી નદીમાં તૈયાર છે. ત્યાંથી તું દરિયાને રસતે ન્હસાય તેટલો ન્હાસ, અને જ્યારે તું સલામત જગ્યે પુગે ત્યારે મારા ઉપર લખજે.

જાંહગીર—ખૂન! કોણનું ખૂન! (ગડબડ અંદર.)

બાઈઆઈ—જો! તે લોકો આવ્યા જો! ઓ! હવે હું શું કરીશ? ઓ! વેહા વાજન જેવે ખુશ દહાડે તુને પકડી લઈ જશે તે હું કેમ જોઈ શકીશ! ઓ જાંહગીર! ન્હાસરે મારા દીકરા!

શીરીન—પણ એ બેગુનાહ છે, એણે કોઈનું ખૂન કીધું નથી.

બાઈઆઈ—પણ બેગુનાહ છે તોબી એ લોકો એને પકડી જવાના. ઓ જો! તેઓ કેટલા બધા છે!

શીરીન—પેલો એદલ અંકલેસરિયો ઘણી ધરપચમાં છે.

(અંદર ગડબડ.)

જાંહગીર—કાંઈબી એ લુછાનું તરકટ છે. માતા, હું બીચકારાપણાથી ન્હાસી જઈ મારાં નિર્દોશપણાને અપરાધનું રૂપ આપવા દેવાનો નથી. આવવા દેવો આપણા મુદઈઓને. તેઓ મારી સાચને શી આંચ લગાડવાના છે?

(એદલ, બેહરામજી, વસંતરામ અને પોલીસના માણસો એક બારણે આવેછે, બહમન તથા કેટલાક મેહમાનો ગડબડ કરતા બીજે બારણે આવેછે.)

એદલ—આવો સાહેબો! આ રયો તે ગુનેગાર જાંગીર! આ અંઈ આયવો છે!

જાંહગીર—(એદલ ઉપર ઉછલીને તેનો ટોટો પકડેછે) ચંડાલ, બાઈઓરા? તુને અંહી ધુસી આવવાનું શું કારણ?

એદલ—ઓ! માયરોરે? બેરામશા મને મુકાવો.

બેહરામજી—જાંહગીર! હું હુકમ કરૂંછ કે એને છોડી દે. નહી તો વગર વાંકે માજીસ્ટ્રેટની સત્તાની સામે થવાના અપરાધમાં

આવશે. (જાંહગીર તેને છોડી દેયછે.) પેહલાં મારો બોલશો સાંભલ. જણાવવાને મને અતિઅંત દુઃખ પેદા થાયછ, પણ મારા જોખમ ભરેલા ઓધાની પવિત્ર ફરજ મને જાહેર કરવાની જરૂર પાડેછ કે, માય બાઇઆઇ, તમારા દીકરા જાંહગીર સામે એક ભય ભરેલા અપરાધનું તોહમત મુકાયુંછ, અને શાક્ષી સાંભળવા ઉપરથી માજીસ્ટ્રેટ દાખલ એને પકડવાનાં વારંટ ઉપર મારી હમણાજ સહી લેવામાં આવીછ.

શીરીન—(જાંહગીરને ગળે વલગીને) નહી બને! ઓ કદી નહી બને! મારો જાંહગીર અપરાધી નથી!

બાઇઆઇ—(બીજી ગમથી જાંહગીરને બાજીને) કોણ મુવાં પાપીની તાકાત છે કે મારા સપુતની આબરૂને આંગલી વટીક બતાવી શકે?

બેહરામજી—જરા ધીરજ રાખો, મારી માય! જો કે મેં વારંટ આપ્યુંછ તોપણ હું માનુંછ કે આમાં કાંઇબી ભુલ યા કાંઇ ટરકટ છે. પણ તે ખુલું થાય તેટલાં, માયજી, તમે જાંહગીરને મારા તાબામાં આપો અને હું એને પણ ભલામણ કરૂંછ કે એકદમ શરણ આવે.

જાંહગીર—પણ મારો ગુનાહ શો તે તો કહો.

એદલ—ગુના ગુના શું કયરા કરેછે? તેં ખુન કયરૂં છે. ખુન!

બેહરામજી—ચુપ રેહ એદલ, નહી તો પેહલાં તુને કેદમાં જવું પડશે. જાંહગીર, ભાઠાંના રેહવાસી ટેહમુલદારૂની દીકરી ધનબાઇનું ખુન કરાવવાનો વાંક તારા ઉપર મુકાયલોછે અને તેના શાક્ષી દાખલ તારા ખારવા ભુલ્યાની મરતી વખતની જુબાંની મારી પાસે રૈજુ થઇછ કે જેણે તેમાં ધનને તાપ્તિમાં ડુબાડીને કરેલું ખુન કબૂલ કીધુંછ, ને તે ખુન તારી ઉશકેરણીથી કીધુંછ એમ નોધાયલુંછે.

ઘણા જણ—જુઠું! બોલેબાલ જુઠું!

જાંહગીર—ભુલ્યો એ ખુન કરે નહી ને કરે તો તે આમ કબૂલ કરે નહી.

એદલ—નઇ, નઇ, તેણે કબૂલ કયરૂં છે. ડીપોટી સાબ, તમે એની જુબાની વાંચી તો સંભળાવો.

બેહરામજી—ચુપ રેહછ કે નહી? મારી ફરજ હું સમજુંછ. માય બાઇઆઇ, બેહન શીરીન, ભાઇ જાંહગીર, આજના જેવા નેક રોજે, આ શુભ સમે, આવા ખુરા હિગામ ઉપર તમારાં રંગમાં ભંગ થાયછ તેથી હું બેહદ દુઃખ પામુંછ. પણ જે હકીકત મને મળીછ

અને જે વારંટ નીકલ્યુંછ તે ઉપરથી જુવાન જાંહગીરને પરહેજ કીધા વગર મારા લાચાર થઈ પડેલા હાથમાં બીજો ઉપાય નથી. બાઇ જાંહગીર તાબે થા.

એદલ—તાબે શું થાય! એ નાસી જશે! એને બેડી ઘાલો!

બેહરામજી—જાંહગીર, મને તારો હાથ આપ.

જાંહગીર—મારો હાથ મારી બખ્તાવર માયના હાથમાં, મારી નેકબખ્ત શીરીનના હાથમાં પેહલાં આપુંછ કે તેઓ જુવે કે તે કોઇના પણ લોહીથી ખરડાયલા નથી.

ઘણા જણ—નહી, કદી નહી.

બાઈઆઇ—ઓ બેહરામજી! બખત્યારજીના ખાનદાનની આ બુલંદ હવેલીએ આજના સરખો સીતમ કદી સાંખ્યો નથી. આ મેહલ અમારો કીલ્લો છે અને તેમાં નવાબી દોરમાં વઠીક દૂશમનો દાખલ થવાને અશક્ત હતા.

શીરીન—હું મારા જાંહગીરને મારા હાથમાંથી આ લુટારાના હાથમાં જવા નથી દેવાની, અને જો કે હું એક ઓરત છું પણ તમે બાયલા મરદો કરતાં વધારે મારો જીવ આપીને લડીશ.

બહમન—ધીરજ રાખ, શીરીન. હમણા તો ધારાને માન આપવું જોઇએ.

જાંહગીર—બેહરામજી હું તમારે તાબે છું. ભાઇઓ તમારી (સીપાહીઓ વચે જઇને ઉભો રેહછે) ફરજ બજાવો. મારા હાથને બેડીથી બંધ કરો. (વસંતરામ બેડી નાખેછે.)

એદલ—બેડી નાખવી જોઇયે. અવે તું કેમ નાસશે?

બાઈઆઇ—ઓ! તારી જીભને કોહવાટના કીડા લાગજો! ને તારી આંખો છેક જડમાંથી અંધાપો જોજો!

વસંતરામ—આ ભુલ્યાની જુબાની છે તે વાંચી સંભળાવું.

બહમન—પણ તેનો શાક્ષી કોણ છે?

બેહરામજી—તે શાક્ષી ઓરતને લઈ આવો.

(સિપાહીઓ જીવીને લઈ આવેછે.)

વસંતરામ—(વાંચેછે) "આ જુબાની ભુલ્યો ભગુરિયો ખારવો તેણે મરતી વેળાએ કરેલા એકરારની છે. જુબાની તેણે જીવી ભગુરિયા અને ટેહમુલદાર તાડીવાલાની સમક્ષ કહેલીછે અને——"

ટેહમુલદારૂ—(અંદરથી) મને જાવા દેવો, અરે! તારે તો મને જલદી જાવા દેવો. (ટેહમુલદારૂ આવેછે.)

બેહરામજી—ઓ હો! આ બીજો શાક્ષી પણ હાજર છે. વસંતરામ, વાંચો.

વસંતરામ—(વાંચેછે) "હું હેઠલ સહી કરનાર એદલજી અંકલેસરિયાએ શપથ લઈ મારે કાનેકાન સાંભળીને એ જુબાની લખીછે—"

એદલ—ખરૂં કે? જીવીબાઈ, ઓ જીવનાઇ!

જીવી—છું? મને છું પુસેસ? મવા સોર! મવા! તું મારા ઝુપડામાં કદી આયવોજ નથી.

બેહરામજી—વારૂ તમે શું કહોછ, દસતુર? ટેહમુલદારૂ, ભુલ્યાએ તમારા દેખતાં કબુલ કીધું કે નહી?

ટેહમુલ—કાન જાણે? હું જવાબ દેવાને ના પાડુંછ.

એદલ—જવાબ દેવો પડશે, કાકા! તમારી પોતાની દીકરીનું ખૂન મેં પકયડું, તું આજર અતો પણ નામકર કેમ જશે?

ટેહમુલ—અકલાતો નાં, એદલ. જવાબ દેવાનો વખત આવશે તાં હું બધો જવાબ દેવાશ. (પાછો જાયછે.)

એદલ—ભુલ્યાએ કબુલ કયરૂં છે કે ભોલીજાન, જાંગીરની પરણી ઓરત ઉતી, પણ શીરીનબાઇને પણવામાં તે પેલાં લગન આડે આયવાં તેવારે ભુલ્યાએ જાંગીરની રજા લીધી કે છોકરીને ઠેકાણે પાડી દેવી કે જેની ઇધાણીમાં જાંગીરે પોતાની નિશાનીવાળો રૂમાલ આયપો.

બાઇઆઇ—ઓ ખોદા!

જાંહગીર—સબૂર! આ એકરાર એટલી હદ સુધી ખરો છે કે ભુલ્યાએ મારી ધનને સદાની દૂર કરવા માગી, પણ એ પાપી માંગણી મેં એકદમ ધિક્કારી કાહાડી હતી.

એદલ—તે તો પેલાં, પેલાં. પણ પછી તેંજ તારો રૂમાલ ભુલ્યાને આયપો.

જાંહગીર—હું યજદાનના પોતાના કસમ ખાઉંછ કે મેં એ ઇધાની આપી નથી.

બેહરામજી—જાંહગીર, એ રૂમાલ તારી પાસ છે?

જાંહગીર—નહી. તે ખોહવાયોછ. ધને જીવપર કીધું તે દહાડાથી તે ખોહવાયોછ.

એદલ—જોયું? પુરાવો મયલો?

બાઇઆઇ—અરે તે તો મેં આપ્યોતો! ઓ મારા સપુત, તે રૂમાલની ઇધાણી મેં આપીતી ને જો તેમાં હું ગુનેહગાર હોવું તો, ઓ! આ લોખંડી જંજીર એના હાથપરથી કાહાડી મારા હાથને જડી લેવો.

એદલ—એબી ઠીક છે. માયને દીકરા બેઉ પકડાય તો વધારે સારૂં.

જાંહગીર—પણ માય, તમે ડરો ના. તમે મારા રૂમાલની ઇધાની આપી ત્યારે ધન મારી પરણેલી બાયડી છે એમ જાણીને નહી આપી હોય? તેમજ વળી તે કાંઈ મારી ભોલી ધનનું ખૂન કરવા આપી નહી હોય?

આઈબાઈ—(સ્વગત) મારા દીકરાના છુટકારાને માટે બધો પાપભાર હું મારે માથે લેવું. (મોટે) મેં શું કામ ઇધાણી આપી તે વખત આવશે ત્યારે હું કહીશ. (હીજો અચબુચ દોડી આવેછે.)

હીજો—અરે આવેલો! તે વખત પાહેજ આવેલો! હઉવે!

બધાં—હીજો! તાડીવાલો હીજો!

હીજો—હાંજી. બધાંને ક્ષણી ખમા! પણ હું આ તપાહમાં ગવાહી પુરવા આવેલો. ખૂન થાયલું ખરૂં, પણ તે ખૂન તો હુંએ કરેલું.

બધાં—તેં! એ શું બકેછ?

હીજો—હઉવે! હુંએ, હુંએ! ભુલ્યાને હુંએ મારેલો. (એદલને) તે ટાણેબી તું આવેલો કે?

એદલ—નાઈ, કોઈ દારે નાઈ.

હીજો—વારૂ તો હું જુબાની આપું તે હાંભલો. ભુલ્યાને હુંએ મારી બંધુક મારેલી, પણ તે ભુલ્યો હતો એમ હુંએ જાણેલું નહી હો! હઉવે! હારૂં થયલું કે એને મારરો, કારણ કે મારા મારવાથી એ બચારો મોટાં પાપમાંથી બચી ગયલો. હઉવે!

બેહરામજી—એ શું બકેછ? કાંઈ સમજ નથી પડતી.

વસંતરામ—આંહી તો ધનના ખૂનની વાત છે.

હીજો—ને હું ભુલ્યાના ખુનની વાત કેહતો છું.

વસંતરામ—ભુલ્યો કાંઈ માર્યો ગયો નથી. તે જીવેછે. તેને ગોલી લાગી નથી, પણ અમસ્થો ધસારો લાગ્યોછે. તે મરણાંતે પડયો છે પણ બંદુકના કરતાં હેબતથી મરતો પડયોછે.

બેહરામજી—હીજા, એ બે વચ્ચે શો સંબંધ?

હીરજે—તો નહી હોય? ભુલ્યો ધનનું ખૂન કરવા ગયલો તે મ્હા પાપ, ખરૂં કે?

ધણા—હા. હા. પછી?

હીરજે—તો ભુલ્યાનું ખૂન કરીને તે પાપને હુંએ અટકાવેલું! હઉવે!

બેહેરામજી—પણ તે તો જીવેછ.

હીરજે—તે મવેલો કે જીવેલો તે હં હું જાણું? પણ મેં તો તેનું ખૂન કયરૂં.

બેહેરામજી—પણ તેથી શું થયું?

હીરજે—હં હં હં હં! મારા ભાઈ તમે તો મોટા ભણેલા થઈને હમજતાજ છો નથી. જોવની ડોપોટી હાય, મેં એ ભુલ્યાનું ખૂન કીવેલું તેથી ભુલ્યાએ ધનનું ખૂન નહી કીવેલું.

ધણા જણ—નહી?

બેહેરામજી—ત્યારે શું ધન જીવતી છે?

હીરજે—હાજ તો. ને જુવો પેલો હાયથી આવે.

ધન—(અંદરથી) ઓ હું મરૂંરે! અશોર! ઓ હું મરૂંરે!

(ટેહેમુલદારૂ ધનને લઈ આવેછે.)

બધાં—ધન! ભોલીજાન!

હીરજે—એજ ભોલીજાન! હસ્તક પોતે!

જાંહગીર—મારી ધન! મારા જાન! મારા આરામ! (ભેટેછે.)

ધન—ઓ હું મરૂંરે! મારાં ધણી! પણ જાંગીર, આય શાં!—એ આ લગનની પેહેરાંમણીમાં લોઢાંની બેંગડી! કાન મુવાંએ પેહરાવી? કાહડોરે! જીભરાયોંનાં હાથમાંથી એ પાપની તોક કાહાડોરે!

(બેહેરામજીની ઈસારતથી સિપાહીઓ બેડી કાહાડેછે.)

એદલ—(સ્વગત) ઓતજા! ખૂન તો નથી કયરૂં, બચ્યા એદલ! નાસ અઈંથી. તું ફયસો! (ન્હાસવા જાયછે.)

બહમન—
શીરીન— } પેલો એદલ ન્હાસેછ. પકડો! પકડો!

બેહેરામજી—પકડો એ, અંકલેસરિયાને, અને કેદ કરો એજ બેડીથી એ લુછાને! (સિપાહીઓ એદલને બેડી ડોકેછે.)

એદલ—ઓ માયરો! મને માયરો! ઓ બેરામશા! મારો શો ગુના!

બેહરામજી—તેં આવા આબરૂદાર કુટુંબમાં આવા શુભ દિવસે પોલીસને ખોટી ખબર આપી, ને તેમની ખુશાવખતીનો ભંગ કીધો.

એદલ—પણ હું જુઠું બોયલો નથી, બેરામશા. ઓ! ડીપોટી સાબ!

બેહરામજી--ચૂપ! તારો વખત આવેછ. સિપાઇઓ, લઇ જાવો, એને ચોકીમાં નાખો. (સિપાઇઓ એદલને લઇ જાયછે.)

ધન—જાંગીર, જીભરાયાં, તમે પેલાં ખત માંગયાંતો તે લેવો આય! (પોતાના ખિસામાંથી આપેછે.) ફાડી નાંખો. આજ પછી તમારી બૈયર નથી. મને કાહાડી મેળો. અબ્બઈ થઇને રહો ને ઘણાં વરસ શુખ જોવો!

જાંહગીર—ધન! તારા વગર મને એક ઘડીનું સુખ નથી.

ધન—નહીરે મરૂં! હું તો મરી નહી ગેઈ તોબી શંતાઈ રહી કે તમે શીરીન સાથ પરણો. પણ તમારી ઉપર બોંનનો વાંક શોભલીને હું તો તે ખોટો પાડવા આવી. તમોરાં વેહા વાજનમો અડચણ કરવા હું આવી નથી જો મરૂં!

બાઇઆઇ—ધન! મારી પનોતી વહુ? મારી ભાયગ દીકરી! મને ભેટ!

શીરીન—ને મનેબી ભેટ!

ધન—અરે વાયરે! મારાં મેલાં લુગડાંથી તમાંરી લાંહની ને શીલીકની શાડી મેલી થશે! બીશો રે બીશો!

બાઇઆઇ—ધન, જો મારા જાંહગીરે તુને જરાબી દુખી કીધી હોય તો તે મારી મુર્ખાઇ ભરેલી મગરૂરીને લીધે હતું. હું મારાં કુલ અને બુનિયાદના અભિમાનમાં મરી રહેલી હતી. પણ વ્હાલી વહુ, તુને હું માન સાથ ચાહુંછ અને મગરૂરી સાથ કબૂલ રાખુંછ. માફ કર, ધન, તારી સાસુને માફ કર!

ધન—ઓ હું મરૂંરે! મારાં માય!

જાંહગીર—ને મનેબી માફ કર, ધન!

ધન—ઓ હું ઓવરોઈ જાઉંરે મારાં ધણી, તમોપરથી બધી. મરેરે! મારી નોશાકરી બોલી મોમાંથી જતીજ નથી.

જાંહગીર—ને ખોદા કરે ને તે કદી નહી જાય, ધન.

ધન—પણ મોટાં ઘેરમાં મારીથી તમોને શરમ લાગ્યા કરશે જો, જીભરાયાં!

બાઇઆઇ—કદી નહી, મારી દીકરી! મારા મોટાં ઘેરમાં તારાં સરખી વહુ મોટાંમાં મોટાં ખાનદાનમાંથીબી ક્યાં મળવાની છે? હું દાદાર હોરમજના શુકર ગુજારૂંછ કે ગરીબોનાં ઝુપડાંમાં તે સાહેબે આવાં નાદર નંગની નામીચી નવાજેશ કીધીછ, કે જેની મોટાંના મેહલમાં નવાઇ છે અને જેથી મોટાંના ખાનદાનની શોભા છે.

ધન—મેં સુધરેલી થવાનો ઘણોંબી ફાંફાં માર્યો; પણ કાન ક-ક-કો-કાં-કા-કાન જાણે——

જાંહગીર—તું બોલ. ફિકર ના કર. ફિકર ના કર. ભોલીજાન, શાકરા "કાન"જ વધારે મીઠા લાગેછ, ને સુધરેલીઓના બગાડેલા ડોલ દમામ કરતાં તારી ખુદરતી સાદાઇમાં તારી ગાાં ખુબીઓ વધારે દીપેછ.

ટેહમુલ—ધન, મોટે ઘેરની મોટાઇઓમાં તું એક જનને વીસરી નહી જાશે, કે જેણે તારાં દુખમાં તારી બોરદુ કંઘી મેળી નથી જો.

ધન—ઓ મઇરે મારાં બાપ! તમારો બદલો તે કેમ વાલારા!

ટેહમુલ—હું મારી વાત નથી કરતો, દીકરી. જો પેલો તારો ગરીબ પણ બાહાદુર હીજો! તે તારાં શુખનો રાહનુમાય ફરેશતો છે.

હીજો—હાય હાય! મને હું દાલ દોઘીમાં લાબો! મરવા ધોની હીજાને.

ધન—હીજા, તું મારાં ખરાં તારનાર જો મરૂં! જાંગીર, એ તમારાં કુવણ શાશુનો દીકરો! એણે મને નદીમાંથી જીવાડી જો! હીજાં! લે મારો હાથ!

હીજો—તારો હાથ તારા વરને મુબારક! (જાંહગીરના હાથમાં તેનો હાથ મુકેછે.) જાંહગીર, આ ખરો ગુલાબ, આ નાજુક પાંડદી તારા હાથમાં મુકતો છું. એને જતનથી વાવડહે તો એના પરતાપથી તું સુખી થાહે.

શીરીન—અને હું પણ જાંહગીર તારી ધન તારે સ્વાધીન કરતાં તુને મુબારકબાદી આપુંછ. ધન, તારા વર સાથ મારાં લગન થનાર હતાં, પણ તે પાપનું કામ તું ભાયગવાન જીવતી આવવાથી અટકયુંછ અને સર્વના હકમાં થતું નરસું બખ્ત્યારજીને ત્યાં તું બખતાવરની પધરામણીથી બદલાઇને સારૂં થયુંછ. જાંહગીર, હું જ્યારે ધનને મળી આવી ત્યારે મારા બહમનની બૈયર લખે તેને મુબારક ગણી ને તારી મા-

હબુબ લેએ તે વધારે મુબારક ગણુંછ. કાંકે એ તારી મોહરદારે માલમ પડવાથી મારા બહમનપરનો બહો ઓટો પડયોછ અને બહમન હું તારી મારી ચાહુંછ.

બહમન—શરે ચશ્મથી મારે કબુલ છે.

બાઈઆઈ--ત્યારે આજની ખુશાલીનો છેડા ખુશાલીમાંજ આવશે. મારી શીરીનનાં લગનની મિજલશ કાલે શીરીનનાંજ લગનમ પુરી થશે અને આટલા દોસ્તો જે મુબારક અવસારને મી તેજ પાર પડશે.

જાંહગીર—મારાં લગનની મિજલશ બહમનનાં લગ દલાશે, પણ ધન મારાં તારી સાથનાં લગન થયાં ત્યારે ખુ આ લગનની ધામધુમ તે ગોયા મારાં ને તારાં લગનની જાહે ધુમજ લખાશે——

ધન--તારે હવે હું જાવાની નહી કે? મારાં માય શાશુ ને ગલા સાથે અંહીજ રેહવાશ? અને ધનનું ધાન જળવાયાથી હુંજ તે ખરી શુખી થવાશ

બધાં સાથે—ભોલીજાન! ખરેજ ભોલા! ને ખરેજ સર્વની જાન!!

(પડદો પડેછે.)